

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İLHANLI DEVLETİNİN MÜSLÜMAN VE HRİSTİYAN DÜNYASI
İLE DİPLOMATİK MÜNASEBETLERİ**

Necmettin CANGİR

**Kasım – 2025
BATMAN**

**T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANA BİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İLHANLI DEVLETİNİN MÜSLÜMAN VE HRİSTİYAN DÜNYASI
İLE DİPLOMATİK MÜNASEBETLERİ**

Necmettin CANGİR

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR**

Diğer Jüri Yeleri

Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN Doç. Dr. Osman KARLANGIÇ

**Kasım-2025
BATMAN**

TEZ KABUL VE ONAYI

Necmettin Cangir tarafından hazırlanan “**İlhanlı Devleti’nin Müslüman ve Hristiyan Dünyası ile Diplomatik Münasebetleri**” adlı tez çalışması 24/11/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

Başkan

Doç Dr. Osman KARLANGIÇ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Nihal GEZEN

İmza

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Murat ÖTER
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYANI

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sorumluluğu kabullendiğimi bildiririm.

ETHICAL DECLARATION

I declare that all the information in this thesis has been obtained within the framework of ethical behavior and academic rules, and that the source of any statements and information that do not belong to me in this study prepared in accordance with the thesis writing rules has been fully cited, and I declare that I accept all kinds of legal responsibility in case of any contrary situation.

Necmettin CANGİR
14/11/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLHANLI DEVLETİNİN MÜSLÜMAN VE HRİSTİYAN DÜNYASI İLE DİPLOMATİK MÜNASEBETLERİ

Necmettin CANGİR

Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2025, 68 sayfa

Diplomasi, tarih boyunca devletlerarası ilişkilerin tesisinde ve yürütülmesinde vazgeçilmez bir araç olarak işlev görmüştür. Ortaçağ'da bu ilişkiler, genellikle elçiler aracılığıyla yürütülmüş; siyasi, askerî ve ticari maksatlarla farklı coğrafyalar arasında karşılıklı etkileşimler sağlanmıştır. Bu bağlamda, 13. yüzyıldan itibaren dünya tarihinin seyrini derinden etkileyen Büyük Moğol İmparatorluğu ve onun uzantılarından biri olan İlhanlılar, diplomasi alanında sergiledikleri pragmatik ve kurumsal yaklaşımlarla dikkat çekmiştir. Çingiz Han'ın başlattığı ve takip eden hanedanlar tarafından geliştirilen diplomatik uygulamalar savaşlarla alınan galibiyetlerin dışında da diplomasi yoluyla geniş bir coğrafyada siyasi hâkimiyet kurulmasının mümkün olduğunu göstermiştir.

Bu tezde, 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol dünyasında diplomasi anlayışı ve uygulamaları, Büyük Moğol İmparatorluğu ve İlhanlılar ekseninde ele alınmıştır. Çalışmada, elçilerin uluslararası ilişkilerdeki işlevi, protokol ve ağırlanma biçimleri; imparatorluk genelinde tesis edilen *yam* (posta teşkilatı) sistemi ile diplomatik yazışmalar arasındaki işlevsel ilişki; hanedanlar arası evliliklerin diplomatik ve stratejik boyutu ile İlhanlı hükümdarlarının muhataplarına gönderdikleri mektuplarda kullanılan dil ve üslubun diplomatik değerine odaklanılmıştır. Ayrıca, Moğol ve İlhanlı diplomasisinin İslam coğrafyası, Avrupa ve Bizans gibi farklı siyasi yapılarla kurduğu ilişkiler bağlamında kazandığı çeşitlilik ve esneklik de değerlendirilmiştir.

Araştırma bulguları, Moğol ve İlhanlı yönetimlerinin yalnızca askerî güçleriyle değil, aynı zamanda sistemli ve kurumsallaşmış diplomasi anlayışlarıyla da etkili bir siyasal yapı inşa ettiklerini ortaya koymaktadır. Elçilik kurumuna verilen önem, iletişimi kolaylaştıran lojistik sistemlerin geliştirilmesi ve diplomatik yazışmalarda kullanılan stratejik dil, bu başarının temel unsurları arasında yer almıştır. Bu çerçevede, 13. ve 14. yüzyıllarda Moğol ilerleyişinin arka planında diplomasiye dayalı bir siyasal aklın ve merkezî organizasyonun varlığı açıkça görülmektedir.

Anahtar Sözcükler: Diplomasi, Elçi, Hristiyan Dünyası, İlhanlılar, Moğollar, Müslüman Dünyası

ABSTRACT

MASTER THESIS THE ILKHANATE’S DIPLOMATIC RELATIONS WITH THE MUSLİM AND CHRİSTIAN WORLDS

Necmettin CANGİR

Batman University Graduate Education Institute

Department of Medieval History

Advisor: Dr. Öğr Üyesi Ercan GÖRDEGİR

2025, 68 Pages

Diplomacy has historically functioned as an indispensable tool in the establishment and conduct of inter-state relations. In the medieval period, such relations were often carried out through envoys, enabling political, military, and commercial interactions across vast territories. In this context, beginning in the 13th century, the Great Mongol Empire and one of its prominent successor states, the Ilkhanate, distinguished themselves through their pragmatic and institutionalized approach to diplomacy. Initiated by Chinggis Khan and further developed by his successors, Mongol diplomatic practices demonstrate that the expansion of imperial influence was achieved not solely through military conquest but also through calculated and systematic diplomatic efforts.

This thesis explores the nature and mechanisms of diplomacy within the Mongol world during the 13th and 14th centuries, focusing on both the Great Mongol Empire and the Ilkhanate. The study examines the roles and missions of envoys in international affairs, the reception protocols employed by Mongol rulers, the functional relationship between the imperial postal system (yam) and diplomatic correspondence, the political significance of dynastic marriages, and the diplomatic language and rhetoric employed in letters addressed to foreign rulers. Furthermore, it evaluates the diversity and flexibility of Mongol and Ilkhanid diplomacy in relation to various political entities such as the Islamic world, China, Europe, and Byzantium.

The findings of this research reveal that the Mongol and Ilkhanid administrations established their political dominance not only through military strength but also by implementing a highly organized and centralized diplomatic infrastructure. The emphasis placed on the institution of envoys, the development of efficient communication systems, and the strategic use of language in correspondence were key components of their success. In this regard, the expansion of Mongol influence during the 13th and 14th centuries is closely linked to a coherent political vision rooted in diplomacy and institutional governance.

Key Words: Diplomacy, Envoy, Ilkhanids, Mongols, Muslim World, Christian World

ÖN SÖZ

Tarih boyunca devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesinde diplomasi, savaş meydanlarında kazanılan zaferler kadar belirleyici bir unsur olmuştur. İmparatorlukların kaderini tayin eden diplomatik temaslar, yalnızca siyasal ve askerî sonuçlar doğurmamış, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve sosyal alanlarda da geniş yankılar uyandırmıştır. Bu bağlamda, XIII. ve XIV. yüzyıllarda dünya tarihine damgasını vuran Moğollar ve onların Ortadoğu'daki güçlü temsilcileri olan İlhanlılar, yalnızca fetihleriyle değil, diplomasi alanındaki uygulamalarıyla da dikkat çekmiştir. İlhanlıların Müslüman ve Hristiyan dünyasıyla kurduğu ilişkiler, dönemin siyasî dinamiklerini şekillendirmiş, medeniyetler arası etkileşimi derinleştirmiştir.

Bu çalışmada, İlhanlı Devleti'nin gerek Müslüman coğrafyayla gerekse Batı Hristiyan dünyasıyla yürüttüğü diplomatik münasebetler, çok yönlü bir bakış açısıyla ele alınmıştır. Elçilik kurumunun işlevleri, diplomatik yazışmalar, hediyeleşme ve evlilik yoluyla kurulan ittifaklar, posta teşkilatının (yam) sağladığı imkânlar ve dönemin diplomatik dilinin karakteristikleri, bu araştırmanın ana eksenini teşkil etmektedir. Böylelikle İlhanlı diplomasisinin, yalnızca askerî fetihlerin tamamlayıcısı değil, aynı zamanda siyasi istikrarın ve uluslararası meşruiyetin önemli bir aracı olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Tezin hazırlanış sürecinde, hem İslâm hem de Latin, Süryani, Ermeni ve Çin kaynaklarından faydalanılmış; dönemin olaylarını çok boyutlu bir şekilde aydınlatmak hedeflenmiştir. Bu noktada, yalnızca klasik tarih anlatılarının ötesine geçilerek, farklı kültürlerin bakış açılarıyla İlhanlı diplomasisinin kapsamı ve niteliği değerlendirilmiştir. Böylelikle Moğol-İlhanlı diplomasisinin küresel ölçekteki etkileri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu akademik yolculuk sırasında, öncelikle tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Ercan Gördegir'e teşekkür borçluyum. Kendisi, çalışma boyunca ilmi rehberliği, yönlendirmeleri ve sabırlı desteğiyle bana büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca, tez savunmasında jüri üyeliğini üstlenerek kıymetli görüş ve eleştirileriyle çalışmaya katkıda bulunan Doç. Dr. Osman Karlangıç ve Dr. Öğr. Üyesi Nihal Gezen'e teşekkür ederim.

Tez sürecinde, kaynaklara ulaşmamda ve çalışma ortamı bulmamda yardımcı olan Batman Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün değerli mensuplarına da şükranlarımı sunarım. Bunun yanında, her zaman yanımda olan, manevi destekleriyle beni güçlendiren aileme minnettarım. Özellikle sabrıyla, teşvikiyle ve dualarıyla bana destek olan anne ve babama, bu çalışmayı adanmış bir teşekkür ifadesiyle anmak isterim.

Bu tezin, yalnızca İlhanlı tarihi araştırmalarına katkı sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda diplomasi tarihine dair daha geniş tartışmalara da ışık tutacağına inanıyorum. İlhanlıların Müslüman ve Hristiyan dünyasıyla ilişkilerinde ortaya çıkan örnekler, günümüz uluslararası ilişkiler teorileriyle karşılaştırıldığında da dikkate değer bir perspektif sunmaktadır. Bu yönüyle çalışma, Ortaçağ diplomasi geleneğinin anlaşılması için mütevazı bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Çalışmamın ortaya çıkmasında emeği geçen tüm hocalarıma, dostlarıma ve aileme bir kez daha teşekkür ediyor, bu eserin İlhanlı tarihine ilgi duyan araştırmacılar için faydalı bir kaynak olmasını temenni ediyorum.

Necmettin CANGİR

BATMAN- 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	vii
EKLERİN LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Moğolların Genel Siyasi Tarihi	1
2. KAYNAK ARAŞTIRMASI	6
3. YÖNTEM	8
4. BULGULAR VE TARTIŞMA.....	10
4.1. Moğollarda Diplomatik Anlayış	10
4.2. Hristiyan Dünyası ile Diplomatik Münasebetler	17
4.2.1. Legnica'dan Ayn Calut'a: Moğol diplomasisinde dönüşümler.....	21
4.3. Moğolların Müslüman Dünyası ile Diplomatik Münasebetleri	27
4.3.1. İlhanlıların Abbasi Devleti ile diplomatik münasebetleri.....	31
4.3.2. İlhanlıların Memluk Devleti ile diplomatik münasebetleri.....	46
4.3.2.1. Gazan Han devrine kadar İlhanlı Memluk diplomatik münasebetleri....	46
4.3.2.2. Gazan Han'dan İlhanlıların yıkılışına kadar İlhanlı Memluk diplomatik münasebetleri	53
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	60
KAYNAKLAR	63
EKLER	69

EKLERİN LİSTESİ

EK-1 Legnica Muharebesi Görseli	69
EK-2 Papa IV. Innocento'nun Moğollara gönderdiği mektup	70
EK-3 Moğolların cevap mektubu	71
EK-4 Hûlâgû'nun IX. Louis'e göndermiş olduğu mektubun 1. kısmı.	72
EK-5 Hûlâgû'nun IX. Louis'e göndermiş olduğu mektubun 2. kısmı.	73
EK-6 Argûn'un IV Philip'e gönderdiği Moğolca mektup	74
EK-7 Argûn'un IV. Philip'e göndermiş olduğu Moğolca Mektubun başka bir görünüşü	75
EK-8 Gâzân'ın, Papa VIII. Bonifacio'ya gönderdiği mektup	76
EK-9 Olcâytû'nun Philippe le Bel'e gönderdiği Moğolca mektubun 1. Kısmı	77
EK-10 Olcâytû'nun Philippe le Bel'e gönderdiği Moğolca mektubun 2. Kısmı	78
EK-11 Moğol İlerleyişini gösteren harita 1.	79
EK-12 Moğol İlerleyişini gösteren harita 2.	80
EK-13 Moğol İlerleyişini gösteren harita 3.	81
EK-14 Cengiz Han Dönemi Moğollar ve komşuları.	82
EK-15 Moğol hükümdarları listesi	83
EK-16 Memlük sultanlarının listesi	84

KISALTMALAR

Bkz.:	Bakınız
Çev.:	Çevirmen
DİA:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DTCF:	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Haz.:	Hazırlayan
M.:	Miladi
ö.:	ölüm
s.:	sayfa
S.:	Sayı
Terc.:	Tercüme
Yy:	Yüzyıl

1. GİRİŞ

1.1. Moğolların Genel Siyasi Tarihi

XIII. yüzyılın ilk çeyreinde tarih sahnesine çıkan Moğollar, kısa sürede yalnızca Asya bozkırlarının değil, neredeyse tüm Eski Dünya'nın siyasi dengelerini derinden sarsan bir güç hâline gelmişlerdir. Gerçek adı Temuçin olan Cengiz Han, güçlü teşkilatçılığı, disiplinli orduları ve bozkır geleneğini merkezî bir idareyle birleştirme becerisi sayesinde, kısa sürede tarihin en geniş kara imparatorluklarından birini kurmuştur. Onun önderliğinde Merkit, Nayman, Katagin, Kongirat, Kereyit ve Tangut gibi komşu boylar itaat altına alınmış; 1206 yılında Onon Nehri kıyısında yapılan kurultayda “Büyük Han” ilan edilmiştir. Cengiz Han'ın vefatına kadar imparatorluk, Pasifik Okyanusu'ndan Hazar Denizi'ne kadar uzanan; Büyük İskender'in imparatorluğundan dört, Roma İmparatorluğu'ndan ise iki kat daha geniş bir siyasi coğrafyaya hükmeder hâle gelmiştir (May, 2021, s.51, s.79; Kafalı, 1993, s.89, s.367, s.369).

Cengiz Han'ın ölümünden sonra oğulları ve torunları, imparatorluğun sınırlarını daha da genişlettiler. Ögeday Han döneminde (1227-1241) Çin ve Kore üzerinde ilerlemeler kaydedilirken, batıda Curmagun Noyan komutasındaki birlikler İran ve Azerbaycan'a yönelmiştir. Batu Han'ın orduları ise Doğu ve Orta Avrupa'ya ulaşmış, ciddi bir direnişle karşılaşmadan hâkimiyetini pekiştirmiştir. Ögeday'ın ardından Töregene Hatun'un kısa süreli naipliği (1241-1246) ve Güyük Han'ın hükümdarlığı (1246-1248) imparatorluğun siyasetinde belirleyici olmuştur. Ancak asıl kırılma, Mengü Han'ın 1251'de tahta çıkmasıyla yaşanmış; Çin'in fethini Kubilay'a, batı seferlerini ise kardeşi Hülagû'ya tevdi etmesi, Moğol siyaseti açısından yeni bir dönemin kapısını aralamıştır (Reşidüddin, 2013; Abul'l Farac, 1999, s.553; Özgüdenli, 2000, s.26).

Hülagû'nun komutasında gerçekleştirilen seferler, Orta Doğu'nun siyasi haritasını köklü biçimde değiştirmiştir. 1256'da Alamut Kalesi'nin düşüşü, bölgedeki İsmailî varlığının sonunu getirirken, 1258'de Bağdat'ın alınması Abbasi Hilafeti'ni sona erdirmiş ve İslam dünyasında derin bir otorite boşluğu doğurmuştur (Yuvalı, 1998, s.473; Spuler, 2011, s.1011, 59; Müstevfi, 2018, s.478). Bu gelişmeler, Tebriz merkezli İlhanlı

Devleti'nin kuruluşunu hızlandırmış; fakat 1260 Ayn-ı Calut Savaşı'nda Memlûkler'in aldığı zafer, Moğol ilerleyişini durdurmuştur (Cüveyni, 1998, s.170, 176; Süyûtî, 2005, s.432-434; Tağrıberdi, 2013, s.83; Roux, 2001, s.340; Kanat, 2001, s.35; Gezen, 2025, s. 10-12). Böylece XIII. yüzyılın ortalarından itibaren İlhanlı-Memlûk rekabeti, Orta Doğu'nun siyasi dengelerini belirleyen en önemli unsurlardan biri hâline gelmiştir.

İlhanlıların bölgede siyasi hâkimiyet kurma çabaları, aynı zamanda diplomatik ilişkilerin de yoğunlaşmasına yol açmıştır. Bir yandan Memlûklerle süregelen mücadeleler ve barış girişimleri, diğer yandan Bizans, Papalık ve Batı Avrupa krallıklarıyla kurulan temaslar, İlhanlı diplomasisini çift yönlü bir karaktere büründürmüştür. Bu diplomasi, yalnızca askerî ihtiyaçların tamamlayıcısı değil, aynı zamanda meşruiyet arayışının ve uluslararası ittifak stratejilerinin de temel aracıdır. Hülagû ve halefleri, dinî tercihlerini (İslamiyet veya Hristiyanlığa yönelmeleri) dış politikada bir araç olarak kullanmış; böylece hem Müslüman dünyasında meşruiyet kazanma hem de Hristiyan Avrupa ile Memlûklere karşı işbirliği sağlama çabalarına girişmişlerdir.

Bu noktada “diplomasi” kavramının tarihçesine değinmekte fayda vardır. Her ne kadar “diplomasi” terimi modern anlamda 18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış olsa da, devletlerarası ilişkileri ifade eden yapılar ve uygulamalar çok daha eski dönemlerde de mevcuttu. Siyasi oluşumlar arasındaki haberleşme, müzakere ve ittifak süreçlerini kapsayan bu ilişkiler, özellikle merkezi otoriteye sahip imparatorluklar açısından devlet aklının vazgeçilmez bir parçası olmuştur. Bu bağlamda diplomasi, kavramsal olarak modernleşme dönemine ait olsa da, işlevsel olarak tarih öncesinden itibaren devletlerin dış politika araçları arasında yer almıştır (Ergüven, 2016, s. 112-113; İskit, 2007, s. 3).

Ortaçağ'da diplomasi, yalnızca siyasal ilişki kurma biçimi değil, aynı zamanda bilgi edinme, sınırları tanıma, ticari ve kültürel etkileşimi sağlama aracı olarak da kullanılmıştır. Bu çerçevede 13. yüzyıldan itibaren dünya sahnesine çıkan Büyük Moğol İmparatorluğu, sınırlarını genişletirken sadece askerî yöntemlere başvurmamış; diplomasi, istihbarat ve keşif faaliyetlerini sistemli bir şekilde uygulayarak büyük bir imparatorluğun temellerini atmıştır. Moğol devlet aklında diplomasi, çoğu zaman stratejik istihbaratla iç içe geçmiş bir faaliyet olarak görülmüştür. Askerî taktik istihbaratın yanı sıra, uzun vadeli hedeflere dayalı stratejik istihbarat da önemli bir yer

tutmaktaydı. Bu stratejik bilgi edinimi ise çoğunlukla diplomatik temaslar ve ön seferlerle sağlanmıştır.

Bu bağlamda 1219 yılında başlatılan ve 1224 yılına kadar süren batıya yönelik ilk keşif seferi, Moğolların bilinmeyen coğrafyalar hakkında doğrudan bilgi toplamak amacıyla gerçekleştirdiği ilk önemli adımlardan biri olarak değerlendirilebilir. Bu sefer sayesinde Doğu Avrupa'dan Orta Avrupa'ya kadar olan bölgeler hakkında ilk elden gözlemler yapılmış ve diplomatik temasların alt yapısı oluşturulmuştur (Ver, 2011, s. 111).

Moğol diplomasi anlayışının küresel düzeyde etkileri ise özellikle Çingizogulları döneminde belirginleşmiştir. Morris Rossabi'nin de ifade ettiği üzere bu dönem, dünya tarihinin küresel bir çerçevede yeniden şekillendiği bir evre olarak değerlendirilmektedir. Moğolların doğudan batıya uzanan siyasî hâkimiyet sahası, Avrupa ile Asya arasındaki kültürel, ekonomik ve diplomatik etkileşimi hızlandırmıştır. Bu sürecin bir sonucu olarak adlandırılan Pax Mongolica (Moğol Barışı) dönemi, zanaatkârların, tüccarların ve misyonerlerin İtalya ve Fransa'dan Çin'e kadar güvenli bir şekilde seyahat etmelerini mümkün kılmıştır (Rossabi, 2008, s. 5).

Bu dönemin diplomatik açıdan en dikkat çekici örneklerinden biri Güyük Han'ın tahta çıkış merasimi sırasında gözlemlenmektedir. Hem Moğol İmparatorluğu'nun ulaştığı diplomatik kapsama alanını göstermesi hem de uluslararası temsil düzeyinin boyutlarını ortaya koyması bakımından bu merasim dikkat çekicidir. Polonyalı müellif Benedictus Polonus'un aktardığına göre farklı ülkelerden yaklaşık 3.000 elçi bu törene katılmıştır (Ver, 2011, s. 111). Diğer taraftan, İtalyan misyoner ve seyyah Giovanni da Pian del Carпинi, Moğol devlet kâtiplerinin aktardığı verilere dayanarak bu sayının 4.000'in üzerinde olduğunu belirtmektedir (Carpini, 2000, s. 120). Bu elçilerin bir kısmı bağlılık bildirmek, bir kısmı vergi ve hediye sunmak üzere gelmiş, bir kısmı ise doğrudan Moğollar tarafından davet edilmiştir. Ayrıca bazı elçiler, kendi ülkelerini temsilen gelen valiler statüsünde kabul edilmiştir. Bu durum, Moğolların uluslararası diplomatik ağı ne kadar geniş bir coğrafyaya yaydığını ve bu alanda ne denli kurumsallaşmış bir yapı geliştirdiğini göstermektedir.

Çingiz Han ile başlayıp halefleri döneminde devam eden Moğol siyasî yapılanması, tarih yazımında çoğunlukla askerî seferleri ve bu seferlerin etkileri üzerinden ele alınmıştır. Bu durum, çağdaşı devletler üzerindeki tahrip gücü ve siyasi sonuçları dikkate alındığında anlaşılabilir bir yaklaşımdır. Nitekim Moğol

İmparatorluğu'nun geniş coğrafyalara yayılan fetihleri, dönemin kroniklerinde ve modern tarih literatüründe önemli bir yer tutmuştur. Ancak Moğol başarılarını yalnızca yıkıcı askerî faaliyetler çerçevesinde değerlendirmek, tarihî gerçekliğin sadece bir boyutunu yansıttığı için indirgemeci bir yaklaşımdır.

İmparatorluğun 13. ve 14. yüzyıllarda ulaştığı başarılarda savaş meydanlarındaki üstünlük kadar, merkeziyetçi yönetim anlayışı, idari örgütlenme, iktisadî yapı, sosyal istikrar ve dış ilişkilerde izlenen diplomatik stratejiler de belirleyici olmuştur. Özellikle diplomasi kavramı, her ne kadar modern anlamda 18. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış olsa da, devletlerarası ilişkilerin düzenlenmesi bağlamında tarih boyunca çeşitli siyasî yapıların başvurduğu önemli bir araç olmuştur (Ergüven, 2016, s. 112-113; İskit, 2007, s. 3). Bu doğrultuda Moğol İmparatorluğu döneminde diplomasi, yalnızca barışın sağlanması ya da ittifakların tesisiyle sınırlı kalmamış; aynı zamanda stratejik istihbarat toplama, güç gösterisi yapma ve Moğol otoritesini tanıtmaya amacı da gütmüştür.

Moğolların sahip olduğu diplomasi anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi için dış ilişkilerde elçilik kurumu, karşılıklı hediye ve vergi sunumu, uluslararası evlilikler ve diplomatik yazışmalarda kullanılan dil gibi unsurların dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Bu unsurların bir araya getirilmesiyle, Moğol dış politikasının sadece askerî güç temelli değil, çok yönlü ve kurumsal bir zemine oturtulmuş olduğu görülmektedir. Gerek Güyük Han'ın tahta çıkışı sırasında farklı coğrafyalardan binlerce elçinin Moğol sarayına kabul edilmesi (Ver, 2011, s. 111), gerekse bu elçilerin temsil ettikleri siyasi yapılarla kurulan çok katmanlı ilişkiler, Moğol diplomasisinin çağdaşı birçok devletten daha gelişkin ve kapsayıcı bir nitelik taşıdığını ortaya koymaktadır. Giovanni da Pian del Carpine'nin aktardığına göre bu merasime katılan elçi sayısı 4.000'in üzerindeydi (Carpini, 2000, s. 120).

İlhanlıların diplomasi anlayışı, özellikle uluslararası temsil ve elçilik faaliyetlerinde kendini göstermektedir. Güyük Han'ın tahta çıkışı sırasında yaklaşık 3.000 ila 4.000 arasında elçinin hazır bulunması (Ver, 2011, s.111; Carpini, 2000, s.120), Moğol sarayının uluslararası ilişkilerde ne denli güçlü bir cazibe merkezi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu geniş diplomatik ağ, İlhanlıların hem Müslüman hem de Hristiyan dünyasıyla yürüttükleri ilişkilerin temelini oluşturmuştur.

Dolayısıyla İlhanlı diplomasisinin incelenmesi, yalnızca bir devletin dış politikasıyla sınırlı değildir. Aynı zamanda XIII. ve XIV. yüzyıllarda İslam dünyası, Hristiyan Avrupa ve Moğol hâkimiyeti arasındaki ilişkilerin genel seyrini anlamak için

de anahtar bir perspektif sunmaktadır. İlhanlı diplomasisi, askerî fetihlerle kazanılamayan meşruiyetin ve kalıcı hâkimiyetin bir aracı olarak değerlendirilmiş; bu yönüyle çağdaş uluslararası ilişkiler tarihine ışık tutan bir model teşkil etmiştir.

İlhanlı Devleti'nin dış ilişkileri, tarih yazımında genellikle askerî seferler ve savaşlar üzerinden ele alınmıştır. Oysa diplomasi, İlhanlıların siyasi varlığını sürdürmesinde ve uluslararası alanda meşruiyet sağlamasında en az askerî güç kadar etkili bir araç olmuştur. Bu nedenle İlhanlı diplomasisinin Müslüman ve Hristiyan dünyasıyla ilişkiler bağlamında incelenmesi, hem İlhanlı tarihine hem de genel olarak Ortaçağ diplomasi tarihine önemli katkılar sunacaktır.

Bu tez, İlhanlıların Müslüman dünyasıyla ilişkilerinde özellikle Abbasi sonrası ortaya çıkan meşruiyet sorununu, Memlûklerle süregelen rekabeti ve dönemsel barış girişimlerini ele alacaktır. Bunun yanı sıra, İlhanlıların Hristiyan dünyasıyla kurduğu diplomatik münasebetler Bizans, Papalık ve Batı Avrupa krallıklarıyla tesis edilen ittifak arayışları detaylı bir şekilde değerlendirilecektir. Elçilik heyetleri, diplomatik yazışmalar, evlilik ittifakları ve hediyeleşme gibi pratikler de kapsamlı biçimde incelenerek, İlhanlı diplomasisinin araçları ve işlevleri ortaya konulacaktır.

Çalışma, yalnızca İslam ve Batı kaynaklarına değil, aynı zamanda Moğol, Ermeni ve Süryani kroniklerine de başvurarak çok yönlü bir perspektif sunmayı amaçlamaktadır. Böylelikle İlhanlı diplomasisinin yalnızca bölgesel değil, küresel bir boyut taşıdığı; Asya ve Avrupa arasında köprü kuran bir nitelik arz ettiği ortaya konulacaktır.

Bu tezin önemi; İlhanlıların Müslüman ve Hristiyan dünyasıyla diplomatik münasebetlerini karşılaştırmalı bir bakışla ele alarak, Ortaçağ uluslararası ilişkilerinin daha bütüncül bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunmasında yatmaktadır.

2. KAYNAK ARAŞTIRMASI

İlhanlıların diplomatik ilişkilerini değerlendirebilmek için öncelikli olarak dönemin birincil kaynakları büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede Alaaddin Ata Melik Cüveynî'nin *Târîh-i Cihân-güşâ'sı*, İlhanlıların kuruluş sürecine ve Moğol fetihlerinin Orta Doğu'ya yansımalarına dair en temel kaynaklardan biridir (Cüveynî, 2013). Reşîdu'd-dîn Fazlullâh-ı Hemedânî'nin *Câmi'ü't-Tevârîh'i* ise İlhanlı tarih yazıcılığının zirvesini temsil etmekte olup, yalnızca siyasi olayları değil, aynı zamanda farklı topluluklara dair etnografik bilgiler sunması bakımından da benzersizdir (Reşîdu'd-dîn, 2013). Vassâf'ın *Târîh-i Vassâf'ı*, Cüveynî'nin eserine zeyl mahiyetinde olup İlhanlı-Memlûk savaşlarını detaylı biçimde aktarması açısından kıymetlidir (Vassâf, 1856/1968). Abdullah Kâşânî'nin *Târîh-i Olcâytû'su* ise Olcâytû devrinin siyasi ve diplomatik hadiselerini ayrıntılı şekilde yansıtması nedeniyle önem arz etmektedir (Kâşânî, 1992).

Bunların yanı sıra Hafız-ı Ebrû'nun *Zeyl-i Câmi'ü't-Tevârîh'i*, Olcâytû ve Ebû Sa'îd dönemleri için tamamlayıcı bilgiler sunar (Hafız-ı Ebrû, 1317/1993). Hamdullah Mustevfî'nin *Târîh-i Guzîde* ve *Nüzhetu'l-Kulûb* adlı eserleri hem tarihî hem de coğrafi veriler açısından diplomatik ilişkilerin anlaşılmasına katkı sağlar (Mustevfî, 1913; 1919). Benâketî'nin *Ravzatu evlâdu'l-elbâb'ı*, Şebânkâreî'nin *Mecma'ü'l-ensâb'ı*, Mirhond'un *Ravzatu's-safâ'sı* ve Hândemîr'in *Habîbu's-siyer'i* de İlhanlı tarihi için dolaylı fakat değerli bilgiler ihtiva eder (Mirhond, 1339/1960; Hândemîr, 1994).

İlhanlı coğrafyasını ve iktisadi durumunu anlamak açısından Mustevfî'nin *Nüzhetu'l-Kulûb'u* (1919), Ebu'l-Fidâ'nın *Takvîmu'l-buldân'ı* (1349/1970) ve Hafız-ı Ebrû'nun coğrafyası (1375) temel başvuru kaynaklarıdır. Bu eserler, İlhanlı diplomasisinin zemininde yer alan ekonomik ve coğrafi faktörlerin tespitinde önemlidir.

Seyahatnameler ise İlhanlı diplomasisini karşılaştırmalı olarak anlamamıza yardımcı olmaktadır. Plano Carpini (2014), Wilhelm von Rubruk (2010; 2012), Marco Polo (2003; 2004) ve Rabban Sauma (1927; Rossabi, 2008) gibi seyyahların eserleri Moğolların Avrupa ve Papalık ile temaslarını doğrudan aktaran birincil belgeler niteliğindedir. Bu eserler, Moğolların Batı dünyasıyla kurduğu diplomatik ilişkilerin zihniyet boyutunu da yansıtır.

Modern araştırmalara bakıldığında, ilk kapsamlı tetkikler arasında De Guggen (1924), d'Ohsson (1835) ve Hammer-Purgstall'ın (1842-1843) çalışmaları bulunmaktadır. Bu eserler, günümüzde klasikleşmiş olmalarına rağmen hâlen başvuru

temel metinlerdir. Spuler'in (1968; 1985/2011) çalışmaları ise Moğol-İran tarihini sistematik bir biçimde ele alarak İlhanlı diplomasisinin siyasal, idarî ve kültürel boyutlarına dair ayrıntılı analizler sunmuştur.

Batılı araştırmacılar arasında Boyle (1973; 1976), Pelliot (1922-1932), Jackson (2004), Sinor (1975; 1999), Amitai (2004; 2007) ve Richard (1969; 1979) İlhanlı-Hristiyan dünyası ilişkilerini ele alan önemli incelemeler ortaya koymuşlardır. Özellikle Boyle'un İlhanlı-Papalık yazışmalarına dair makaleleri, diplomasi tarihinin ayrıntılarını aydınlatmaktadır.

Türkiye'de ise İlhanlı tarihi üzerine yapılan çalışmalar arasında Yuvalı'nın (1988; 1994; 2017), Oktay'ın (1995), Özgüdenli'nin (2009), Tural'ın (2015) ve Ekici'nin (2012) incelemeleri öne çıkmaktadır. Bu çalışmalar, İlhanlıların hem Müslüman hem de Batı dünyası ile diplomatik münasebetlerini farklı boyutlarıyla değerlendirmiştir. Özellikle Özgüdenli'nin Gâzân Han dönemi üzerine yaptığı araştırma, İlhanlı diplomasisinin dönüşüm sürecini anlamak açısından önemlidir.

Sonuç olarak literatür, İlhanlı diplomasisinin yalnızca askerî fetihlerin gölgesinde değil, siyasi meşruiyetin ve uluslararası ilişkilerin belirleyici bir unsuru olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. Bununla birlikte mevcut çalışmaların çoğu ya Batı ile ilişkileri ya da Memlûklerle mücadeleyi tek taraflı olarak ele almakta, İlhanlı diplomasisini bütüncül bir yaklaşımla inceleyen sınırlı sayıda eser bulunmaktadır. Bu tez, İlhanlıların Müslüman ve Hristiyan dünyası ile yürüttükleri diplomatik münasebetleri karşılaştırmalı biçimde değerlendirmeyi hedefleyerek literatürdeki bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

3. YÖNTEM

Bu çalışma, Ortaçağ tarih yazımında sıklıkla askeri başarılar ve siyasî çekişmelerle sınırlı kalan İlhanlı tarihine, diplomatik münasebetler merkezli bütüncül bir bakış kazandırmak amacıyla hazırlanmıştır. Bu bağlamda, tezin yöntemi hem klasik tarih araştırmalarının belgesel-eleştirel yaklaşımını hem de modern uluslararası ilişkiler tarihçiliğinin analitik perspektifini bir araya getirmektedir.

Öncelikle, araştırma kaynak merkezli (source-based) bir yöntemle yürütülmüştür. Birincil kaynaklar olarak dönemin Farsça, Arapça, Süryanice, Ermenice ve Latince kronikleri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede, Cüveynî'nin *Târîh-i Cihân-güşâ'sı*, Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî'nin *Câmi'u't-Tevârih'i*, Vassâf'ın *Târîh-i Vassâf'ı*, Abdullah Kâşânî'nin *Târîh-i Olcâyâtü'su* gibi İlhanlı saray çevresine yakın yazarların eserleri temel alınmıştır. Bu eserler, İlhanlı diplomasisinin ideolojik temellerini, saray protokolünü ve elçilik uygulamalarını doğrudan yansıtmaları bakımından önem taşımaktadır. Ayrıca, Bizanslı tarihçi Pahimeres, Ermeni müverrih Hetum, Süryani yazar Bar Hebraeus ve Papalık arşiv belgeleri de, İlhanlıların Hristiyan dünyasıyla ilişkilerini anlamada karşılaştırmalı bir veri seti oluşturmuştur.

Çalışmanın yöntemi yalnızca tarihsel olayları sıralamakla sınırlı kalmayıp, diplomatik belgelerin dil ve üslup analizine dayalı filolojik bir boyut da içermektedir. Mektuplarda kullanılan edebî mazmunlar, dinî atıflar, siyasî meşruiyet vurguları ve hitap biçimleri, “Ortaçağ diplomatik retoriği” bağlamında çözümlenmiştir. Bu çözümlemelerde, modern diplomasi kuramlarından faydalanılarak; dilin bir iktidar aracı olarak nasıl kullanıldığı, meşruiyetin metin üzerinden nasıl inşa edildiği incelenmiştir.

Ayrıca, araştırmada karşılaştırmalı tarihsel analiz (comparative historical analysis) yöntemi benimsenmiştir. İlhanlıların diplomatik pratikleri, aynı dönemde Memlûkler, Altın Orda Hanlığı, Bizans ve Papalık gibi siyasal aktörlerin diplomatik gelenekleriyle mukayese edilmiştir. Böylece İlhanlı diplomasisinin ne ölçüde Moğol-Merkezi Asya geleneklerini sürdürdüğü ve hangi noktalarda İslamî diplomatik kültürle melezleştiği tespit edilmiştir.

Buna ek olarak, çalışma tarihsel olayları değerlendirirken niteliksel içerik analizi yönteminden yararlanmıştır. Mektuplarda, antlaşma taslaklarında ve sefer anlatılarında yer alan diplomatik stratejiler (ittifak kurma, hediyeleşme, evlilik ittifakı, elçi gönderme, dini meşruiyet sağlama vb.) belirli temalar altında sınıflandırılmıştır. Bu tematik

sınıflandırma, İlhanlı dış politikasının dönemsel değişimlerini ve farklı coğrafyalardaki uygulama farklarını ortaya koymayı amaçlamıştır.

Son olarak, Ortaçağ tarih araştırmalarında yaygın olan tarihî eleştiri yöntemi (historical criticism) de bu tezde önemli bir yer tutar. Kaynaklar arasındaki çelişkiler, siyasi propagandanın etkisiyle şekillenmiş anlatılar ve rivayet zincirleri dikkatle karşılaştırılmış; olayların tarihsel gerçekliğine ulaşmak için eleştirel okuma yapılmıştır. Bu yönüyle çalışma, klasik kroniklerin sınırlarını aşarak, diplomatik pratikleri bir “devlet aklı” bağlamında yeniden yorumlamayı hedeflemiştir.

Sonuç olarak, tez yöntemi çok katmanlı bir yaklaşım üzerine kurulmuştur: tarihî, filolojik, diplomatik ve siyaset teorik analiz yöntemleri birlikte kullanılarak, İlhanlı diplomasisinin yalnızca bir dış ilişkiler faaliyeti değil, aynı zamanda dönemin uluslararası düzenini şekillendiren bir zihniyet yapısı olduğu ortaya konulmuştur.

4. BULGULAR VE TARTIŞMA

4.1. Moğollarda Diplomatik Anlayış

Diplomasi, Moğol çağında yalnızca barışın sağlanmasına yönelik değil, bununla birlikte siyasi nüfuzun artırılması, dış dünya hakkındaki istihbarat ve ticari ilişkilerin denetim altında tutulması gibi işlevler üstlenmiştir. Bu bağlamda diplomatik misyonların önemli aktörleri olan elçilerin rolü, Moğolların diğer devletlerle ilişkilerindeki etkinliğini ve siyasal iletişim biçimlerini anlamada önemli bir konumda yer alır. Elçi kavramı, bu dönemde sadece Moğol devlet yönetme geleneklerinde değil, aynı zamanda etkileşimde bulundukları diğer kültürlerin diplomatik terminolojisini de etkilemiştir. Köken itibarıyla Türkçe olan “elçi” kelimesi, zamanla Arapça ve Arapça gibi dillere de geçiş yapmış, bu yayılımda 13. ve 14. asırlarda Moğolların diplomatik faaliyetlerinin etkili olduğu ileri sürülmüştür (Ver, 2016; Berber, 2018, s. 85).

Yapılan araştırmalar, “elçi” sözcüğünün uzun bir süre boyunca “büyükelçi” ya da “yabancı devletlerdeki hükümet temsilcisi” manasına geldiğini göstermektedir. Ancak Marcel, sözcüğün 13. asırdan önce “devlet adamı” anlamına geldiğini, Moğol siyasi yapısı içinde ise daha çok “elçi” ve “kurye” manasında kullanıldığını belirtmiştir. Bu kullanım, çağın dinamik diplomatik ilişkileri içerisinde elçilerin habercilik faaliyetlerin yanında siyasi temsilci, bilgi taşıyıcısı ve hatta zaman zaman arabulucu rolünü de üstlendiklerini göstermektedir. Öte yandan Moğollar hakkında önemli bilgiler ihtiva eden *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserde geçen Otrar olayındaki “elçi” kavramının, ticaretle uğraşan ve aynı zamanda devlet işlerinde görev alan bir tüccarı ifade ettiğini belirtmiş, ancak bu yorum tarihçiler arasında hâlâ tartışmalıdır ve genel kabul görmemiştir (Ver, 2016; ; Berber, 2018, s.85).

Moğollar dönemindeki diplomatik uygulamalarda dikkat çeken hususlardan biri de her diplomatik görevin özel olarak yetişmiş elçiler tarafından yerine getirilmemesidir. Ortaçağda Hükümdarların güvenini kazanmış bazı tacirlere de diplomatik görevler verildiği görülmektedir. Bu kişiler, tarih yazımında “tacir-elçi” olarak vasıflandırılabilir özel bir konumda bulunmuşlardır. Siyasi ve iktisadî misyonları aynı anda taşıyan bu temsilciler, hem hükümdarlarını temsilen diplomatik görüşmeler yapmış hem de ticaret faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Dolayısıyla Otrar hadisesinde yer alan

tüccarın elçi sıfatıyla değerlendirilmesi, dönemin diplomasi pratiği açısından normal bir durumdur (Kalan, 2016, s. 185-190).

Altın Orda'ya ait yarlık ve bitikler, elçilik görevlerinin niteliği ve elçilerin statüsüne dair önemli bilgiler sunar. Bu belgelerde “yolavçı” kavramının hem “kılavuz” hem de “elçi” anlamında kullanılması, Moğol ve sonraki hanlıklar döneminde diplomatik görevlerin terimsel ve işlevsel çeşitliliğini göstermektedir. 24 Nisan 1398 tarihli Timur Kutluğ Han'ın mektubu bu durumu açık biçimde ortaya koyar. (Berber, 2018, s.85).

Bu çerçevede Moğol diplomasi anlayışı, klasik elçi tanımının ötesinde esnek ve çok işlevli bir temsilcilik modelini barındırmaktadır. Elçilik kurumunun sınırlarının yalnızca siyasi değil, aynı zamanda ekonomik, kültürel ve istihbarî görevlerle kaynaştığı bu yapı, Moğolların geniş coğrafyalarda etkin bir dış politika izlemelerine olanak sağlamıştır. Moğolların Batı dünyasıyla kurduğu ilişkilerde diplomasi, özellikle elçiler aracılığıyla yürütülen temaslar açısından son derece belirleyici bir rol oynamıştır. 13. yüzyılda Ögedey Kağan döneminden itibaren batıya yönelen askerî seferlerin hem siyasî hem de psikolojik etkileri, Batı Hristiyan dünyasında Moğollar hakkında bir korku ile birlikte merak duygusu doğurmuştur. Bu durum, başta Papalık olmak üzere Avrupa'daki çeşitli güç odaklarını diplomatik kanallar kurma yönünde harekete geçirmiştir. Nitekim bu çerçevede Moğollarla ilk temasa geçen Papalık elçileri arasında yer alan Dominiken misyonerler, diplomasi tarihinin erken örneklerinden biri olarak dikkat çeker. Bu misyonerlerden ilki André de Longjumeau, ikincisi ise Ascelin de Cremone'dur (Türker ve Karaduman, 2018, s. 724-725; Berber, 2018, s.85). Her iki misyon da, Moğolların niyetlerini öğrenmek, onları Hristiyan dünyasıyla olası bir iş birliğine çekmek ve özellikle İslam dünyasına karşı ittifak zemini oluşturmak amacı taşımıştır.

Öte yandan, Batı ile Moğollar arasında gelişen diplomatik temaslar yalnızca Avrupa'dan Moğol saraylarına giden elçilerle sınırlı kalmamıştır. Moğol yöneticileri de kendi çıkarlarını korumak ve muhataplarıyla iletişim kurmak amacıyla elçiler göndermiştir. Macar rahip Julian'ın 1235 yılında bir devlet görevlisi olarak Deşt-i Kıpçak'a yaptığı seyahat sırasında kaydettiği bilgilere göre, Batu Han Macaristan'a 13 elçi göndermiştir. Julian'a göre Batu Han'ın bu diplomatik çabası cevapsız bırakılmıştır (Özcan, 2010, s. 93, 98). Bu kayıtlar Moğolların askeri harekâtlardan önce diplomatik yolları denediklerini ve karşı tarafın ilgisizliğinin çoğu zaman savaşın önünü açtığını göstermektedir. Nitekim bu durum, Moğol askerî seferlerinin yalnızca yıkıcı ve istilacı olarak nitelendirilmesinin eksik bir değerlendirme olduğunu ortaya koymaktadır.

Diplomatik adımların dikkate alınmaması, savaşın kaçınılmaz hâle gelmesinde etkili bir unsur olmuştur.

Moğolların elçilik görevini üstlenen şahsiyetlerinin yalnızca Moğol kökenli olmadıkları da dönemin diplomasi anlayışının çokkültürlü doğasını yansıtmaktadır. Fransız seyyah Yvo de Narbonne'un mektuplarında, Dalmaçya Valisi'nin biri İngiliz olmak üzere 8 Moğol elçiyi esir aldığına dair bilgiler yer almaktadır. Bu durum, Moğol diplomatik temsilcilerinin farklı etnik ve kültürel kökenlerden gelebileceğini ve Moğol dış politikasının yerel ve bölgesel aktörleri de sürece dâhil ettiğini göstermektedir. Benzer şekilde, Dominiken rahip Friar Julian'ın 1235–1236 yıllarında gerçekleştirdiği ilk seyahatinde görüştüğü bir Moğol elçisinin Farsça, Rusça, Almanca, Kumanca ve Moğolca dillerinde konuşabildiğini ifade etmesi (Ver, 2011, s. 110), bu elçilerin çok dilli, kültürel açıdan donanımlı bireyler olduklarını ve diplomatik temsil kabiliyetlerinin oldukça gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Moğolların Hristiyan batı dünyası ile diplomatik münasebetlerinde elçiler, yalnızca bilgi taşıyıcısı olarak değil, aynı zamanda kültürel etkileşimin, istihbaratın ve siyasi mesajların aktarımında hayati rol üstlenmişlerdir. Moğol diplomasisinin çok yönlü karakteri, elçilerin sosyal ve etnik çeşitliliği ile bu alandaki kurumsal yapı, 13. yüzyıl dünya siyasetinde Moğolların neden bu denli etkili olduğunu anlamak bakımından dikkate değerdir.

Moğollar ile Batı dünyası arasındaki diplomatik temaslarda dikkat çeken unsurlardan biri de, Moğol hanlarına gönderilen yabancı temsilcilerin görevlerini tamamlamalarının ardından, bu kişilerin ters istikamette, yani Moğol sarayından Batı'ya doğru elçi olarak görevlendirilmeleridir. Bu uygulama, Moğol dış politikasının esnekliğini ve karşılıklı temaslara verdiği önemi göstermesi bakımından kayda değerdir.

Özellikle İlhanlılar döneminde, Ortadoğu'daki siyasî dengelerin değişmesi ve Memlûklerle süregelen düşmanlık, İlhanlı yöneticilerini Batı ile diplomatik ilişkiler kurma ve olası ittifaklar oluşturma yönünde çeşitli girişimlerde bulunmaya sevk etmiştir. Bu çerçevede Avrupa'ya gönderilen elçilerle birlikte dostane ilişkiler kurulmaya çalışılmış ve gönderilen mektuplarda barış, iş birliği ve ortak düşmana (Memlûkler) karşı mücadele vurgusu ön plana çıkmıştır (Roux, 2001, s. 371-372; Türker-Ükten, 2014, s. 339).

Bu çerçevede 1272 senesinde Papalık makamına 10. Gregorius'un atanmasından sonra Abaka Han tarafından başlatılan girişimler dikkat çekicidir. Daha önce 1260 yılında

Batı'dan Hülagu Han'a gönderilen ve ardından İran'da kalan David adlı elçi, 1273 yılında Abaka Han tarafından yeniden elçi olarak görevlendirilmiştir. David, 1274 yılında Fransa'nın Lyon kentinde toplanan ekümenik konsile katılmıştır. Ancak bu diplomatik misyondan Abaka Han'ın beklediği olumlu sonuç alınamamıştır. Benzer şekilde, 1276 senesinde Papa 21. Ioannes'in huzuruna gönderilen James ve John Vassalli ve 1277 yılında Londra'ya gönderilen elçilerin girişimleri de istenilen sonuca ulaşmamıştır (Rossabi, 2008, s. 90-91; ; Berber, 2018, s.86).

İlhanlılar tarafından sürdürülen bu ittifak arayışları, yalnızca Abaka Han dönemine özgü değildir. 1286 yılında tahta çıkan Argun Han da, Memlûkleri Suriye ve kutsal topraklardan çıkarmak amacıyla Batı dünyasıyla yeni diplomatik bağlar kurma teşebbüsünde bulunmuştur. Argun'un bu girişiminde Papalık ve Avrupa'daki siyasi dengelerde yaşanan değişimlerin etkili olduğu görülmektedir. Diplomatik heyetlerin seçiminde titiz davranan Argun, elçilerin çok dilli, farklı coğrafyalarda tecrübe sahibi ve ikna kabiliyetine sahip olmasına büyük önem atfetmiştir.

Bu bağlamda seçilen en dikkat çekici diplomatik figürlerden biri Rabdan Savma'dır. Hanbalık'tan (Pekin) başlayarak Tebriz'e kadar uzanan bir seyahat gerçekleştiren Savma, Çinliler, Türk boyları, Ermeniler ve İranlılarla görüşmeler yapmış, geniş bir tecrübeye sahip bir seyyahı. Ayrıca Nasturi Ortadoğu Kilisesi'ndeki etkisi ve Patrik Yaballaha ile yakın ilişkisi, elçilik görevine seçilmesinde etkili olmuştur. Rabdan Savma bu görevlendirmeye İlhanlı sarayından Batı Avrupa'ya seyahat eden ilk elçi olurken, aynı zamanda Çin'den Avrupa'ya gidip gözlemlerini kaleme alan ilk diplomatik şahsiyet unvanını da kazanmıştır. Ancak Savma'nın seyahatnamesinde, batılı hükümdarlara iletilen mektupların içeriğine yer vermemesi, İlhanlı yöneticilerinin bu görüşmelerde ne tür vaatlerde bulunduklarını tespit etmeyi güçleştirmektedir (Rossabi, 2008, s. 99-101).

Ağustos 1287'de Fransa'ya ulaşan Savma, Kral IV. Philippe'in görevlendirdiği heyet tarafından karşılanmıştır. Paris'e kadar refakat edilen Savma, burada büyük bir merasimle ağırlanmış ve üç gün dinlendirildikten sonra Kral Philippe'in huzuruna çıkmıştır. Kralın, Moğol elçisini ayakta karşılaması ve ona eşiti gibi davranması, görüşmenin diplomatik niteliği açısından önemli bir jesttir. Görüşmenin içeriğinde, Kudüs'ün Memlûklerden geri alınması konusunda Argun Han'ın ittifak teklifi sunulmuş ve bu teklif Fransa kralı tarafından ilgiyle karşılanmıştır (Rossabi, 2008, s. 144 vd). Ancak sıcak bir atmosferde gerçekleşen bu görüşmeye rağmen, Argun Han'ın ittifak

teklifine olumlu bir sonuç verilmemiştir. Dönemin Avrupa'sında mevcut iç çekişmeler ve devletlerarası anlaşmazlıklar, yeni bir Haçlı seferinin düzenlenmesini fiilen imkânsız kılmaktaydı. Fransa'nın kendi iç sorunları, özellikle kralın merkezi otoriteyi güçlendirme çabaları ve tarikatlara ait toprakların devletleştirilmesine yönelik hedefleri gibi hususlar da, bu süreçte Haçlı seferi planlarının ertelenmesine yol açmıştır.

Neticede, Moğolların Batı ile kurdukları diplomatik ilişkiler, yalnızca dönemsel ittifak arayışlarıyla sınırlı kalmamakta; aynı zamanda çok kültürlü, çok dillilik temelli elçilik teşkilatı ve farklı coğrafyaları kapsayan diplomatik vizyonları sayesinde, dünya tarihinde nadir görülen bir diplomasi pratiği örneği sunmaktadır.

Diplomatik ilişkiler, devletlerarasındaki ticari rekabet ve kâr elde etme gibi ortak çıkarların gerçekleşmesinde önemli bir unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, Yuan Hanedanlığı ile Hindistan bölgesindeki yerel yönetimler arasındaki ilişkiler dikkat çekicidir. 13. ve 14. yüzyıllarda Yuan Hanedanlığı yöneticileri, Güney Asya'ya özel bir önem vermiş ve bölge ile sıkı diplomatik temaslar kurmaya çalışmıştır. Sadece 1272 ile 1296 yılları arasında on altı diplomatik temsilcinin Hindistan'a gönderildiği bilinmektedir. Bu elçilerden bir kısmı, Hindistan'ın güneybatısındaki Malabar kıyısına veya Coromander kıyısında yer alan Mabbar Krallığı'na gönderilmiştir. Aynı dönemde, Yuan Hanedanlığı'na ise önemli bir kısmı Kollam ve Mabbar'dan olmak üzere toplam on yedi elçi ulaşmıştır (Sen, 2006, s. 301-302).

Yuan Hanedanlığı'nın bu diplomatik girişimleri, Kubilay Han'ın Güney Asya'da diplomatik misyonlar oluşturma hedefinin bir yansımasıdır. Bu faaliyetler, hem Kubilay Han'ın Moğol İmparatorluğu'nun büyük hanı olarak tanınmasına katkı sağlamış, hem de Çin ile Güney Hindistan arasındaki ticari ve diplomatik ilişkilerin güçlenmesine vesile olmuştur. Nitekim Ming Hanedanlığı döneminde ünlü denizci Zheng He'nin gerçekleştirdiği Güney Asya ve ötesine yönelik büyük deniz seferlerinin temelini, 13. yüzyılın ikinci yarısında Kubilay Han döneminde atıldığı ifade edilmektedir (Sen, 2006, s. 326; ; Berber, 2018, s.87).

Diplomasi, tarih boyunca devletlerarasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde temel bir unsur olmuştur. Bu bağlamda, diplomatik ilişkiler sadece siyasi ve askeri amaçlarla değil, aynı zamanda ticari rekabet, ekonomik çıkarların korunması ve ortak fayda sağlanması yönüyle de önem taşımaktadır. Yuan Hanedanlığı'nın 13. ve 14. yüzyıllarda Güney Asya bölgesiyle geliştirdiği diplomatik ilişkiler, bu perspektiften

değerlendirildiğinde dönemin önemli politik ve ekonomik stratejilerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Yuan Hanedanlığı, Kubilay Han önderliğinde büyük bir imparatorluk olarak doğunun önemli güçlerinden biri haline gelirken, özellikle Güney Asya'ya yönelik özel bir diplomatik ve ticari ilgi göstermiştir. Bu ilginin temelinde hem bölgesel nüfuz alanını genişletme arzusu hem de stratejik ticaret yollarını güvence altına alma amacı yer almaktadır. Bu hedef doğrultusunda, 1272-1296 yılları arasında yalnızca 24 yıl içinde on altı diplomatik temsilcinin Hindistan'a gönderilmesi, Yuan yöneticilerinin bölgeye verdikleri önemin somut bir göstergesidir. Gönderilen elçilerin hedef bölgeleri arasında Hindistan'ın güneybatısındaki Malabar kıyısı ve Coromander kıyısındaki Mabar Krallığı bulunmaktadır. Bu noktalar, o dönemde önemli deniz ticaret yolları üzerinde stratejik öneme sahip liman kentleri olarak biliniyordu (Sen, 2006, s. 301-302).

Karşılıklı diplomatik faaliyetler ise bu ilişkinin tek taraflı olmadığını gösterir. Aynı dönemde, Hindistan'daki Kollam ve Mabar gibi önemli liman kentlerinden toplam on yedi elçinin Yuan Hanedanlığı'na gönderilmesi, karşılıklı siyasi ve ticari ilişkilerin sürdürüldüğüne işaret eder. Bu diplomatik karşılıklık, bölgesel aktörlerin birbirlerinin yönetimlerini ve ticari çıkarlarını dikkate aldıklarını ve karşılıklı fayda üzerine kurulu bir ilişki ağı oluşturdıklarını ortaya koymaktadır.

Kubilay Han'ın bu dönemde Güney Asya'daki diplomatik misyonları örgütleme çabaları, sadece bölgesel siyasi dengeyi değil, aynı zamanda uluslararası ticaret ağlarını da etkileyen önemli bir politika olarak öne çıkar. Kubilay Han, bu diplomatik girişimlerle hem Moğol İmparatorluğu'nun büyük hanı olarak kabul edilmesini sağlamaya çalışmış hem de Çin ile Hindistan arasındaki ekonomik ilişkilerin güçlenmesini hedeflemiştir. Bu diplomasi sayesinde, bölgedeki ticaret yolları üzerindeki güvenlik ve istikrar artmış, böylece uzun mesafeli ticaretin önünde önemli engeller kalkmıştır. Ticaretin güvenliği, özellikle Baharat Yolu gibi Asya'nın zengin ürünlerinin Avrupa ve Orta Doğu'ya taşındığı güzergâhlar için kritik bir öneme sahipti (Sen, 2006, s. 301-302).

Diplomatik elçiler, sadece siyasi mesajları iletmekle kalmamış, aynı zamanda ekonomik ilişkilerin düzenlenmesi ve geliştirilmesinde de rol oynamışlardır. Bu türden çok yönlü görevler, diplomatik heyetlerin bölgesel kültürler ve ekonomik koşullar hakkında detaylı bilgi edinmesini sağlamış, aynı zamanda karşılıklı güvenin tesisinde etkili olmuştur. Böylelikle, Yuan Hanedanlığı'nın Güney Asya ile olan ilişkileri, salt politik bir ittifaktan çok, kapsamlı bir entegrasyon sürecinin parçası olmuştur.

Yuan Hanedanlığı'nın bu politikaları aynı zamanda uzun vadede denizcilik ve keşif faaliyetlerinin temelini oluşturmuştur. Ming Hanedanlığı döneminde ortaya çıkan ünlü denizci Zheng He'nin gerçekleştirdiği büyük deniz seferleri, Kubilay Han'ın 13. yüzyılın ikinci yarısında başlattığı diplomatik ve ticari ilişkilerin devamı niteliğindedir. Zheng He'nin seferleri, Çin'in bölgeye olan ilgisini ve ekonomik ilişkilerini daha da güçlendirmiş, Asya ve Afrika kıtaları arasında yeni ticaret ağlarının kurulmasına zemin hazırlamıştır (Sen, 2006, s. 326). Dolayısıyla, Yuan Hanedanlığı'nın Güney Asya'ya yönelik diplomatik girişimleri, sadece döneminin sınırları içindeki bölgesel dengeleri değil, aynı zamanda küresel ticaretin ve denizcilik tarihinin seyrini de etkilemiştir.

Bunun yanında, Yuan Hanedanlığı'nın Güney Asya'daki diplomatik faaliyetleri bölgesel güç dengeleri açısından da önemlidir. Güney Asya bölgesi, Hindistan Yarımadası'nın güney kıyılarında yer alan krallıkların siyasi açıdan birbirleriyle ve dış güçlerle sürekli etkileşim halinde olduğu bir yapıya sahipti. Bu bağlamda, Yuan Hanedanlığı'nın bölgedeki yerel idarelerle kurduğu ilişkiler, bu krallıkların dış tehditlere karşı dayanıklılığını artırdığı gibi, bölge içi siyasi çekişmelerde de belirleyici olmuştur. Özellikle Malabar ve Mabbar Krallıkları gibi deniz ticaretinde etkin olan yerel güçler, Yuan Hanedanlığı'nın ekonomik ve siyasi desteğiyle güç kazanmış, bölgesel hakimiyetlerini pekiştirmiştir (Berber, 2018, s.87-88).

Böylece, Yuan Hanedanlığı'nın diplomasi politikası sadece bir askeri veya siyasi yayılma aracı olmayıp, aynı zamanda bölgesel iş birliğini ve ekonomik entegrasyonu teşvik eden bir mekanizma olarak işlev görmüştür. Bu yönüyle Yuan Hanedanlığı'nın Güney Asya'ya yönelik diplomatik ilişkileri, klasik diplomasi anlayışının ötesinde, çok katmanlı ve çok boyutlu bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Yuan Hanedanlığı'nın Güney Asya'ya yönelik diplomatik misyonları, bölgesel ve küresel ölçekte siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu diplomatik faaliyetler, Kubilay Han'ın politik vizyonunun bir parçası olarak hem Moğol İmparatorluğu'nun meşruiyetini güçlendirmiş hem de Asya-Pasifik bölgesinde uzun vadeli ticari ve diplomatik ağların kurulmasına zemin hazırlamıştır. Ayrıca bu ilişkiler, Ming Hanedanlığı'nın denizcilik seferleri gibi ilerleyen yüzyıllarda gerçekleşen önemli tarihi gelişmelerin temel taşlarını oluşturmuştur (Berber, 2018, s.87-89).

4.2. Hristiyan Dünyası ile Diplomatik Münasebetler

XIII. yüzyılda Cengiz Han'ın başlattığı ve haleflerinin sürdürdüğü fetih hareketleri, yalnızca askeri ve siyasi bir yayılımdan ibaret olmayıp, aynı zamanda Avrasya'nın doğusu ile batısı arasında diplomatik temasların da önünü açan tarihî bir süreci başlatmıştır. Cengiz Han'ın 1206 yılında Büyük Han olarak tahta çıkmasından itibaren (1206-1227), Moğol İmparatorluğu hızla büyümüş, kısa bir zaman zarfında Kuzey Çin, Orta Asya, Rusya'nın önemli bir kısmı ve İran'ın bazı bölgeleri Moğol egemenliğine girmiştir. Bu genişleme sadece doğudaki siyasî yapıları değil, aynı zamanda İslâm dünyasını ve Avrupa'yı da derinden etkilemiştir. Moğolların yükselişinin ve hızla artan askeri kudretlerinin Batı dünyasında yankı uyandırması, özellikle 13. yüzyılın ikinci yarısında somutlaşmıştır. 1270'li yıllara gelindiğinde, Moğollar artık sadece Asya'nın iç bölgelerinde değil, aynı zamanda Ortadoğu'da da etkin güç konumundaydılar. İran coğrafyasını ve Mezopotamya'yı içine alan seferlerle Abbasi Halifeliği'ni yıkarak İslâm dünyasının merkezî otoritesini ortadan kaldırmışlar; aynı dönemde Çin'de Güney Sung Hanedanlığı'na da son vermişlerdir (Türker&Karaduman, 2018, 723). Bu gelişmelerin, Batı dünyasında, özellikle Latin Hristiyan dünyasında kaygı verici bir yankı uyandırdığı açıktır. Bununla birlikte, bu kaygının yanı sıra, Moğolların giderek artan küresel nüfuzu, onları diplomatik temasın da cazibe merkezi hâline getirmiştir.

Söz konusu genişleme, Avrasya'daki ana ticaret yollarında görece bir istikrarın oluşmasına yol açmıştır. Her ne kadar tüm ticaret yolları tamamen güvenlik altına alınamamışsa da, Moğolların sağladığı askerî ve idarî denetim, kara yolları üzerinde malların, insanların ve düşüncelerin daha hızlı ve yaygın şekilde dolaşmasını mümkün kılmıştır. Bu durum, Batı Avrupa'nın doğu ile olan doğrudan diplomatik temasını daha da teşvik etmiştir (Rossabi, 2008, s.6-7).

Moğolların batıya yönelik askerî seferlerinin özellikle Ögedey Han döneminde ivme kazanması (1229-1241), Avrupa'da Moğollara karşı duyulan duyguların korku ile hayranlık arasında gidip gelmesine neden olmuştur. Bu bağlamda Batı dünyasının Moğol coğrafyasına yönelik ilk doğrudan ilgisi, dini diplomasi yoluyla kendini göstermiştir. Katolik dünyasının ruhani merkezi olan Papalık, Moğollarla temas kurmak üzere çeşitli misyonlar tertiplemiştir. Bu diplomatik açılımların öncüleri arasında Dominiken tarikatına mensup misyonerler yer almıştır. Batı'dan Moğol topraklarına gönderilen ilk elçilik görevi, Papa IX. Gregorius'un emriyle gerçekleştirilen ve Dominiken rahibi André

de Longjumeau'nun liderliğinde düzenlenen sefer olmuştur. Bu sefer, yalnızca bir dinî misyonla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Batı dünyasının Moğollar hakkında bilgi edinme ve onları kendi siyasi-dini sistemine entegre etme çabasının ilk adımı olmuştur (Türker&Karaduman, 2018, 723,724).

André de Longjumeau'nun seyahati, Papalığın doğuya yönelik diplomatik teşebbüslerinde önemli bir örnek teşkil etmiş ve sonraki yıllarda düzenlenecek olan çok sayıda diplomatik temasın zeminini hazırlamıştır. Bu tür elçilik faaliyetlerinin arkasında yalnızca dinî bir motivasyon değil, aynı zamanda Moğol gücünü yönlendirme, hatta onu İslam dünyasına karşı bir ittifaka dönüştürme arzusu da yatmaktadır. Nitekim Avrupalıların, Moğolları Müslümanlara karşı potansiyel bir askerî müttefik olarak görmeleri, sonraki temasların karakterini de belirlemiştir. Diplomatik temasların yöneldiği önemli merkezlerden biri, İran'daki İlhanlı hâkimiyetinin başkenti konumundaki Tebriz olmuştur. Batıdan gelen misyonların son durağı sıklıkla bu şehir olurken, Moğol yönetimiyle doğrudan temas kurulabilen nadir yerleşimlerden biri hâline gelmiştir. Bu doğrultuda düzenlenen ikinci önemli diplomatik sefer, yine bir Dominiken misyoneri olan Ascelin de Cremone'nin liderliğinde gerçekleşmiştir. Bu sefer, sadece bireysel bir girişim değil, Papa IV. Innocentius'un doğrudan yönlendirmesiyle planlanan bir diplomatik açılımın parçasıydı (Roux, 2001, s. 305,306).

Moğollarla olan yazışmalara dair en önemli delillerden biri ise, Johannes de Plano Carpini'nin seyahat notlarıdır. Bu kayıtlar, Papa Innocentius'un Moğol hanlarına iki defa resmî yazı gönderdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Bu mektuşmalardan ilki, 5 Mart 1245 tarihini taşımakta ve Dei patris immensa başlığını içermekteydi. Söz konusu belgede Papa, Moğol Hanı'na vaftiz olma çağrısında bulunmuş, böylelikle onu doğrudan Hristiyanlığa davet etmiştir. 13 Mart 1245 tarihli ikinci mektup olan Cum non solum ise daha diplomatik bir dile sahipti; Papa, Moğol Hanı'ndan Hristiyanlara yönelik saldırıları durdurmasını ve gerçek niyetlerini açıklamasını istemekteydi. Bu yazışmalar, Batı'nın Moğollarla kurmak istediği ilişki biçimini hem dinî hem de siyasi ekseninde ortaya koyması açısından dikkat çekicidir (Türker&Karaduman, 2018, 723,724).

Moğollarla temasa geçme çabası sadece Papalık merkezli değildi. Hristiyan Avrupa'nın doğudaki en hassas bölgelerinden biri olan Macar Krallığı da Moğol tehdidine karşı doğrudan diplomatik temas kurma yollarını aramıştır. Özellikle Cengiz Han'ın torunu Batu'nun Batı Seferi sırasında, Macar toprakları Moğol hedefleri arasında öncelikli hâle gelmişti. Bu sebeple, Macar Kralı IV. Béla, 1237 yılında Dominiken rahibi

Julian'ı diplomatik bir görevle doğuya göndermiştir. Her ne kadar Julian doğrudan Moğol merkezî yönetimine ulaşamamışsa da, Deşt-i Kıpçak sahasında faaliyet gösteren Batu Han'ın iki elçisiyle görüşme fırsatı elde etmiştir. Bu görüşme sırasında Julian'a iletilen mesaj, açık bir tehdit niteliğindeydi: Moğollar, Macarların derhâl teslim olmalarını ve kendi topraklarına sığınan düşman unsurları iade etmelerini istemekteydiler. Julian, bu ultimatomu Macar Kralı'na iletmış, aynı zamanda Doğu'dan yükselen bu yeni güç hakkında detaylı bir rapor kaleme almıştır (Özcan, 2010, s. 89-99).

Bu süreçte Moğolların askeri ve siyasi kudreti, Batı Avrupa'daki diğer devletleri de harekete geçirmiştir. Özellikle Fransa Kralı IX. Louis (1226–1270), Moğollarla diplomatik ilişkiler kurarak onları Müslümanlara karşı bir müttefik hâline getirme düşüncesini ciddi şekilde değerlendirmiştir. Bu düşünce, o dönemde hazırlıkları yapılan yeni bir Haçlı Seferi bağlamında oldukça önem kazanmıştır. Moğollar, Hristiyanlık ile henüz tam anlamıyla tanışmamış “barbar dinsizler” olarak algılanmakta, ancak bu “yabani güç” Avrupalı misyonerlerin çabasıyla Hristiyanlığın hizmetine sokulabilecek bir potansiyel olarak görülmekteydi. Böylelikle hem Moğol tehdidi bertaraf edilecek, hem de Moğollar İslâm dünyasına karşı kullanılabilecek güçlü müttefikler hâline gelecekti (Rossabi, 2008, s.9-13).

Bu düşünceler doğrultusunda, 1245 ve 1246 yıllarında Moğollarla ilişki kurmak üzere iki diplomatik misyon daha gönderilmiştir. Bunlar arasında en fazla dikkat çeken, Franciscen tarikatına mensup Johannes de Plano Carpini'nin elçilik görevidir. Carpini, bu görevle Karakurum'a kadar ulaşmayı başaran ilk Batılı diplomat olmuştur. Her ne kadar diplomatik hedeflerine ulaşmasa da, onun seyahati Batı dünyası için büyük bir bilgi kaynağı teşkil etmiştir. Karakurum'a ulaşarak Cengiz Han'ın halefleriyle doğrudan temas kuran Carpini, gözlemlerini Ystoria Mongalorum (Moğolların Tarihi) adlı eserinde detaylı bir şekilde kaleme almış, böylece Avrupa'nın Moğollar hakkındaki bilgi birikimine önemli katkılarda bulunmuştur (Türker&Karaduman, 2018, 726).

Bu örnekler, XIII. yüzyılda Batı'nın Moğollarla kurmaya çalıştığı diplomatik ilişkilerin, yalnızca savunmaya dönük önlemlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda dinî, stratejik ve jeopolitik çıkarlarla şekillendiğini göstermektedir. Moğollar ise bu elçilikleri dikkatle takip etmiş ve Batı'nın niyetlerini anlamaya yönelik bir dizi karşılıklar geliştirmiştir. Netice itibarıyla bu diplomatik temaslar, Avrupa ve Moğol coğrafyası arasında hem bilgi akışını sağlamış hem de çok yönlü bir uluslararası diplomasinin temelini atmıştır.

Her ne kadar Johannes de Plano Carpini'nin Karakurum'a yaptığı diplomatik seyahat, Moğol Hanı ile beklenen siyasal ve dinî uzlaşmayı sağlayamamışsa da, Batı dünyasında Moğollarla kurulabilecek muhtemel bir ittifak umudunu tümüyle ortadan kaldırmamıştır. Diplomatik hedefler açısından başarısızlıkla sonuçlanmış olan bu girişim, özellikle Hristiyan dünyasında derin bir hayal kırıklığı yaratmış, ancak bu hayal kırıklığı Avrupa'nın diplomatik arayışlarını durdurmamıştır. Aksine, Avrupalılar hâlâ Cengizogulları ile bir anlaşma zemini oluşturabileceklerine ve ortak düşmanları olan Müslümanlara karşı iş birliği yapabileceklerine inanmaktaydılar. Bu dönemde Hristiyan Batı'nın gözünde potansiyel bir müttefik olarak görülen Moğollar, Ortadoğu'da siyasi dengeleri kökten sarsan yeni bir güç olarak dikkat çekiyordu. Haçlılarla uzun süredir çatışma hâlinde bulunan Suriye merkezli Eyyûbî Devleti (1171–1462), Moğol tehditlerine karşı boyun eğmeyi kesin bir dille reddediyor ve bölgede Moğol nüfuzunu kırma konusunda kararlılık sergiliyordu. Bu durum, Batı açısından stratejik bir fırsat olarak yorumlanmış ve Moğolların bu Müslüman yönetimlere karşı potansiyel bir müttefik olarak kazanılması arzulanmıştır (Carpini, 2014; Şeşen, 1995, 20-31).

Şartların elverişli hâle gelmesiyle birlikte, İran'da hâkimiyet tesis eden Moğol kolu olan İlhanlılar (1256–1353), Hristiyan dünyasıyla diplomatik iş birliklerine daha açık bir tutum sergilemiştir. Bu çerçevede, Eyyûbîler karşısında üstünlük sağlamak isteyen İlhanlılar ile Kıbrıs'ta VII. Haçlı Seferi'nin düzenlenmesi amacıyla bir dizi görüşme yapılmıştır. Her ne kadar bu girişimler resmî bir askeri ittifaka evrilmemişse de, taraflar arasında kurulan temaslar Moğol-Hristiyan ilişkilerinin çok yönlü seyrettiğini göstermektedir. Özellikle İlhanlı yönetiminin, Abbâsîler sonrası oluşan yeni Ortadoğu düzeninde Hristiyanlarla stratejik temas kurma yönündeki tutumu, Batı dünyasında diplomatik karşılık bulmuştur (Yuvalı, 2000, s. 102-105).

1253 yılında bu diplomatik arayışlar çerçevesinde, Fransız Kralı IX. Louis tarafından yeni bir elçilik heyeti oluşturulmuştur. Bu heyetin başkanlığına getirilen William of Rubruck, doğrudan Karakurum'a gitmiş ve Moğol sarayında geniş çaplı gözlemlerde bulunmuştur. Ancak onun misyonu da selefleri gibi siyasi bir başarı elde edememiştir. Rubruck'un diplomatik girişimi neticesiz kalmış; ne beklenen ittifak tesis edilebilmiş ne de Hristiyanlığa geçiş yönünde somut bir adım atılmıştır. Buna rağmen William of Rubruck, Moğol coğrafyasına dair son derece ayrıntılı bir seyahatname kaleme almış ve bu eser, Batı dünyasının Moğollar hakkındaki bilgi dağarcığını önemli ölçüde genişletmiştir. Gözlemleri yalnızca siyasi yapılarla sınırlı kalmamış, Moğolların

sosyal yaşamına, dinî inançlarına, etnik kompozisyonlarına ve idari yapılanmalarına dair çok değerli veriler de içermiştir(Ruysbroeckli Willem, 2010; Türker&Karaduman, 2018, 726).

XIII. yüzyılda Batı dünyası ile Moğollar arasında gelişen diplomatik ilişkiler, her ne kadar siyasal başarıya ulaşmasa da, karşılıklı bilgi edinimi, kültürel temas ve çok kutuplu diplomasi açısından dönemin uluslararası ilişkiler tarihine damgasını vurmuştur. Moğolların hem tehdit hem de fırsat olarak algılandığı bu dönem, Batı diplomasisinin doğuya açılımında deneyim kazandığı ve sonraki yüzyıllarda şekillenecek olan uzun soluklu ilişki modellerinin temellerinin atıldığı bir süreç olmuştur.

4.2.1. Legnica'dan Ayn Calut'a: Moğol diplomasisinde dönüşümler

Rabban Savma'nın diplomatik misyonuna geçmeden önce, Moğol dış siyasetinde meydana gelen dönüşümü kavramak adına, XIII. yüzyıl ortalarında yaşanan iki önemli tarihsel kırılma anını değerlendirmek elzemdir. Bu kırılma, yalnızca Moğol politikası açısından değil, aynı zamanda Moğolların muhatapları olan Hristiyan Latin kralları, Papalık ve Avrupa kamuoyu açısından da dikkate değer bir değişim çizgisine işaret etmektedir. Çünkü yaklaşık yirmi yıl gibi kısa bir süre içerisinde rollerin dramatik bir şekilde el değiştirdiği görülmektedir. Daha önce saldırıların yıkıcılığıyla Avrupa kapılarını zorlayan Moğollar, bu süreçte giderek savunmacı bir diplomasiye yönelmişlerdir. Bu ani dönüşümün, yalnızca savaş alanındaki başarısızlıklarla değil, aynı zamanda genişleyen sınırları koruma ve diplomatik denge kurma zorunluluğuyla doğrudan ilişkili olduğu açıktır.

Bu dönüşümün daha iyi anlaşılabilmesi adına, süreci iki temel tarihsel olay üzerinden değerlendirmek mümkündür: Legnica Muharebesi (1241) ve Ayn Calut Savaşı (1260). Bu iki olay, Moğolların hem askeri hegemonyası hem de diplomatik söyleminde önemli kırılmalara yol açmıştır. Legnica'da elde edilen zafer, Moğolların Avrupa'da yarattığı dehşet dalgasını pekiştirirken; Ayn Calut yenilgisi ise onların Ortadoğu'daki ilerleyişini durdurmuş ve diplomasi ekseninde yeni bir evrenin başlamasına neden olmuştur.

1241 yılında, Moğol süvarileri Polonya, Macaristan ve çevresinde hızlı bir şekilde ilerlerken, Avrupa kamuoyu henüz bu istilanın doğasını kavrayabilmiş değildi. Moğolların saldırısı, Avrupa'daki Hristiyan cemaat tarafından adeta kıyamet habercisi

olarak algılanıyor, bu tehdit karşısında dinî bir seferberlik fikri hızla geliyordu. Mikolaj Gladysz'e göre, Legnica, Tursk ve Chmielnik bölgelerinde yürütülen savunma savaşlarının Haçlı Seferi olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği meselesi, tarihçiler arasında halen tartışmalı bir konudur. Zira Haçlı Seferi kavramı, dinî bir amaçla yapılan silahlı yolculuğu (hac) ifade etmekteydi; oysa adı geçen bölgelerdeki Polonyalı şövalyelerin mücadelesi, doğrudan kendi topraklarını savunmaya yönelikti (Gladysz, 2012, s. 257-260). Ancak buna rağmen Gladysz, Hristiyan evrenselciliği açısından, pagan (putperest) bir tehdide karşı verilen her mücadelenin kutsal addedildiğini, dolayısıyla bu savaşların dinî bir nitelik kazandığını savunmaktadır. Moğollar bu bağlamda “şeytanın ajanları” olarak damgalanmış, bu da Papalık nezdinde onları dinsel bir savaşın hedefi hâline getirmiştir.

Gerçekten de 1241 yılı baharında, Hristiyan Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi karmaşa, Moğol tehdidi karşısında Papalık merkezli bir diplomatik reaksiyona dönüşmüştür. Papa IX. Gregory, İmparator II. Friedrich ile sürdürdüğü siyasal çatışmaların gölgesinde, Şubat ayı sonlarına doğru Moğol akınlarının Polonya'ya yönelmesiyle birlikte harekete geçmiştir. Başlangıçta bu tehdidi İmparatorla ilişkili bir entrika olarak değerlendirse de, Mohi'de 11 Nisan 1241 tarihinde Macar ordusunun uğradığı büyük yenilgi ve Kral IV. Béla'nın acil yardım çağrısı, Papalık için bir dönüm noktası olmuştur. Bu gelişmeler üzerine Papa, üç gün sonra Viyana'da Moğollara karşı bir Haçlı Seferi ilan etmiş; 16 Haziran 1241 tarihli mektuplarında hem haçlılara hem de Macar kralına günah bağışında bulunulacağını beyan ederek, onları kutsal mücadeleye davet etmiştir (D'ohsson, 2006, s. 214). Vác Piskoposu'na gönderilen aynı tarihli bir başka mektupta ise, Macaristan ve komşu bölgelerdeki tüm Hristiyanların, Moğollarla savaşmakla yükümlü oldukları belirtilmiştir.

Bununla birlikte, Legnica'daki yıkım, Moğolları Hristiyanlığa kazanma yönündeki umutların kısa vadede gerçekleşmeyeceğini de ortaya koymuştur. Moğol liderlerinin Hristiyanlığı benimseme konusunda sergilediği sert tutum, kuşkusuz kendilerine ait askeri başarıların doğurduğu üstünlük psikolojisiyle yakından ilişkiliydi. Avrupa'nın ezilmekten, ironik bir şekilde Ögedey Han'ın beklenmedik ölümü sayesinde kurtulmuş olması, Moğolların doğrudan Avrupa işgalinden neden vazgeçtiklerini anlamamıza da ışık tutmaktadır.

Ancak burada asıl vurgulanması gereken husus, Moğol yöneticilerin zamanla askeri üstünlük hissinden daha pragmatik bir diplomasi anlayışına evrilmiş olmalarıdır.

Bu zihinsel dönüşüm, hem dönemin Avrupalı seyyahlarının gözlemlerinde hem de Moğol hanlarının Batı'daki hükümdarlara gönderdikleri diplomatik mektuplarda açıkça gözlemlenebilir. Bu bağlamda Denise Aigle, Moğol diplomatik yazışmalarını iki kategoride ele alır. İlk kategoride, Papa IV. Innocentius ve Fransa Kralı IX. Louis tarafından Moğol hanlarına gönderilen mektuplara verilen cevaplar yer almaktadır. 1246–1254 yılları arasına tarihlenen bu belgeler, Moğol hükümdarlarının Batı dünyasını koşulsuz itaate çağırdıkları ve kendilerini dünyanın tanrısal hâkimleri olarak gördükleri bir diplomasi dilini yansıtmaktadır (Aigle, 2005, s. 143-152; Türker&Karaduman, 2018, 728).

İkinci kategori ise özellikle İlhanlılar dönemine aittir. Bu dönemde yazılan mektuplar, Papa X. Gregory, IV. Honorius, IV. Nicholas ve VIII. Boniface ile Fransa Kralı Philippe gibi figürlere hitaben kaleme alınmıştır. İlhanlı hanları bu yazışmalarda, dikkat çekici biçimde, ortak düşman olan Memlûkler'e karşı askeri iş birliği önerisinde bulunmakta; bu amaçla Batı dünyasıyla ittifak kurma arzusunu dile getirmektedirler. Bu yazışmalar, Moğol diplomasisinin hem içerik hem de ton itibarıyla değişmeye başladığını, bir zamanlar itaat dayatan hanların artık ittifak talep eder hâle geldiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

Neticede, Legnica ile Ayn Calut arasında geçen bu yirmi yıllık dönemde, Moğol diplomasisinin içeriği ve yönelimi önemli ölçüde değişmiş; istila ve egemenlik dilinin yerini, karşılıklı çıkarlar temelinde şekillenen daha esnek ve çok boyutlu bir diplomasi anlayışı almıştır. Bu değişim, yalnızca askeri zorunlulukların değil, aynı zamanda siyasi realizmin bir sonucudur. Bu süreç, Rabban Savma gibi elçilerin Batı'ya gönderilmesinin arkasında yatan fikrî ve stratejik dönüşümün de zeminini oluşturmuştur.

Bu diplomatik yazışmaların içeriği, Moğol hanlarının iktidar anlayışını doğrudan yansıttığı gibi, Batı'daki muhataplarının gözünde de belirleyici bir rol oynamıştır. Özellikle 1246 ile 1254 yılları arasındaki dönemde yazılan mektuplar, Moğolların kendilerini Tanrı tarafından yeryüzünü yönetmek üzere seçilmiş bir millet olarak konumlandıklarını ortaya koymaktadır. Aigle'nin incelediği bu belgelerde yer alan şu ifade, bu zihniyetin özeti niteliğindedir:

“Tanrı onlara yeryüzündeki Moğol kudretini bahsetti ve bu nedenle kutsal bir emrin tadını çıkardılar. Tanrı yalnız cennette hüküm sürüyor olduğundan, Cengiz Han ve onun halefleri yeryüzünün yegâne efendileridirler ve bu nedenle bütün halklar onlara

teslim olmalıdır. Böylece Büyük Han ile uyum içinde olacaklar; reddedenler, Tanrı'nın emirlerine karşı bir isyan halinde olacaktır” (Aigle, 2005, s. 152).

Bu ifade, Moğolların yeryüzü hakimiyetini Tanrısal bir görev olarak meşrulaştırdığını göstermekte, ancak bu anlayış Hristiyan Batı'nın teokratik dünya görüşüyle örtüşmemektedir. Aigle'ye göre bu dikte edici yaklaşım, Batı dünyasında bir tür teolojik şok etkisi yaratmış; zira burada, Tanrı'nın yeryüzündeki mutlak temsilciliği yalnızca Kilise ve Papa'ya atfedilmekteydi. Bu nedenle, Moğol mektupları, muhataplarının gözünde yalnızca diplomatik değil, aynı zamanda dogmatik bir meydan okuma olarak da algılanmıştır.

Moğol hükümdarlarının kullandığı bu tahakküm dilinin en açık örneklerinden biri, Güyük Han'ın Papa IV. Innocentius'a, Johannes de Plano Carpini aracılığıyla ilettiği 11 Kasım 1246 tarihli mektupta yer almaktadır. Roux'nun değerlendirmesine göre, bu mektup bilinçli olarak Papa'nın gururunu kırmak amacıyla kaleme alınmıştır ve metnin içeriği de bu iddiayı destekler niteliktedir. Güyük, Papa'dan ve Hristiyan hükümdarlardan sadece itaat değil, bizzat hizmet ve hürmet talep etmekteydi:

“Tanrı'nın gücüyle Doğu'dan Batı'ya tüm topraklar bize bahşedilmiştir... Kralların başında sen ve istisnasız hepiniz bize hizmet ve hürmetlerinizi sunmaya gelin. O zaman teslimiyetinizi kabul ederiz. Ve Tanrı'nın emrine uymaz ve bize karşı çıkarsanız, sizi düşmanımız biliriz” (Roux, 2001, 310).

Buna karşılık, Ayn Calut Savaşı'nın (1260) ardından, İlhanlı hanlarının Batı ile ilişkilerinde gözle görülür bir üslup değişikliği meydana gelmiştir. Bu ikinci döneme ait mektuplarda artık, daha önceki metinlerde hâkim olan tahkir edici ve buyurgan üslubun yerini, daha temkinli, diplomatik nezaket kurallarına uygun ve karşılıklı çıkar temelli bir dil almıştır. Aigle'nin tespit ettiği üç mektup bu değişimin en önemli göstergelerindendir: Elçigidey'in 1248'de Fransa Kralı IX. Louis'e gönderdiği mektup, Hülagû'nun 1262'de Papa IV. Urban'a hitaben yazdığı mektup ve Abaka Han'ın 1274'te Lyon Konsili'ne sunduğu mesaj (Aigle, 2005, s. 152).

Elçigidey tarafından sunulan mektup, her ne kadar Moğol ideolojik geleneğini yansıtmakla birlikte, doğrudan bir teslimiyet talebinden kaçınması bakımından önceki mektuplardan ayrılmaktadır. Mektupta Fransa Kralı için kullanılan “rex magnificus” (muhteşem kral) ifadesi, Moğol hanı için kullanılan “rex terrae” (dünya kralı) tabiriyle birlikte ele alındığında, tarafların eşit düzlemde konumlandırılmadığı açık olmakla

birlikte, bu dilin öncekilere nazaran daha yumuşak olduğu görülmektedir (Aigle, 2005, s. 145-148). Ayrıca mektubun içeriğinde şu türden bir çağrı yer almaktadır:

“Tanrı’nın isteği üzerine Latin, Yunan, Ermeni, Nasturi, Jakobit ve Haç’a inananlar arasında hiçbir fark olmaması gerektiğini emrediyor: Onlar bizim gözümüzde bir bütündür” (Roux, 2001, 310).

Bu ifade, Moğolların Hristiyan mezheplerine dair bir fark gözetmeksizin tarafsız bir konum benimsediklerini göstermekle birlikte, dinsel çoğulculuk yönündeki eğilimlerinin diplomatik zemine nasıl yansıdığını da göstermektedir.

Daha sonraki mektuplar ise, Moğolların askeri alanda yaşadığı gerilemenin diplomasiye yansması niteliğindedir. Özellikle Ayn Calut yenilgisinin ardından kaleme alınan Hülagû’nun mektubu, Batı Hristiyan dünyasıyla ittifak arayışının açık bir göstergesidir. Hülagû, Meraga’dan Papa IV. Urban’a hitaben gönderdiği mektubunda, Kudüs’ün kurtarılması amacıyla ortak bir sefer önerisinde bulunmuştur (Aigle, 2005, s. 152). Aynı diplomatik çizgi, Abaka’nın 1274 Lyon Konsili esnasında Papa X. Gregory’e gönderdiği mektupta da korunmuş, hatta ittifak çağrısı daha sistematik hale getirilmiştir. Ne var ki bu mektupların Latince çevirisinin olmaması ve Moğolca bilen bir tercümanın bulunmaması nedeniyle, Batı nezdinde karşılık bulmaları gecikmiştir.

Bu mektuplar, İlhanlılar döneminde Moğolların, Batılı güçlerle işbirliği yapma konusunda daha gerçekçi ve esnek bir diplomasi dili benimsediklerini ortaya koymaktadır. Özellikle Memluklarla süren yoğun mücadele, Moğolları Hristiyan dünyasına yaklaşmaya zorlamış; bu zorunluluk, diplomatik belgelerde kullanılan dilin de daha uyumlu ve uzlaşmacı bir forma evrilmesini beraberinde getirmiştir. Sonuç olarak, Moğolların Batı ile kurdukları diplomatik ilişkilerdeki üslupsal dönüşüm, yalnızca içeriğe değil, aynı zamanda güç dengelerindeki değişime de doğrudan bağlıdır.

Moğolların Ortadoğu’daki ilerleyişinin dönüm noktalarından biri, Hülagû Han’ın 1260 yılı başlarında Suriye’den kısmen geri çekilme kararı olmuştur. Araştırmacıların büyük bir kısmı bu kararı, 1259 yılının Ağustos ayında Büyük Han Mengü’nün ölümüne ve kısa süre sonra patlak veren Arık Böke isyanına bağlamaktadır. Reşîdüddin de bu geleneksel yorumu teyit ederek, İlhanlı hanının, doğudaki taht mücadelesine müdahil olma ihtimalini dikkate almamız gerektiğini öne sürer. Ancak Reuven Amitai-Preiss, bu açıklamayı yeterli bulmayarak daha iktisadi bir yaklaşıma dikkat çeker. Hülagû’nun yavaş ve aşamalı çekilişi, ona göre bir iç mücadeleye müdahil olma isteğinden ziyade, ordusunun ihtiyaç duyduğu hayvansal otlakların Suriye coğrafyasında yeterince

bulunmamasına bağlıdır. Hülagû'nun IX. Louis'e yazdığı 1262 tarihli mektupta da bu sebep açıkça dile getirilmiş ve orduyu besleyecek kadar mera bulunmadığı ifade edilmiştir. Bu açıklama, görünüşte askeri başarısızlığı gizleyen bir gerekçeye benzetmekle birlikte, dönemin seyyahları ve diplomatik yazışmalarında da karşılık bulmaktadır (Amitai-Preiss, 2004, s. 28-29)

Amitai-Preiss, Hülagû'nun geri çekilirken Ketboğa komutasında yalnızca 10.000-12.000 kişilik bir güç bırakmasının, stratejik bir hata olduğunu ve yanlış istihbarata dayandığını ileri sürer. Bu sayı, Memluk ordusunun gücüyle karşılaştırıldığında oldukça yetersizdir ve Hülagû'nun Mısır'daki düşmanlarının sayılarını, motivasyonlarını ve iradelerini yeterince ciddiye almadığını göstermektedir. Bu sebeple Ayn Calut Savaşı, sadece bir askeri çarpışma değil, aynı zamanda Moğol istihbarat ağının zaafılarını da açığa çıkaran bir vaka olarak değerlendirilmelidir (Amitai-Preiss, 2004, s. 28-29).

Öte yandan Memluklar, Moğolların bu hatalarından ders almış ve savaşın her aşamasını titizlikle planlamışlardır. Bağdat'ın 1258 yılında Hülagû tarafından zapt edilmesinin ardından İslam dünyasında yaşanan derin travma ortamında, Memluk ordusu bir "kurtarıcı güç" rolünü başarıyla üstlenmiş ve bu fırsatı propaganda aracı haline getirmiştir (Levanoni, 2014, s. 8). Memluk Sultanı Kutuz'un liderliğinde hareket eden ordu, Akka'daki Haçlı garnizonlarıyla geçici bir saldırmazlık anlaşması yaparak Şam'a yönelmiş ve bu süreçte Hristiyan kontluklarının tarafsızlığını güvence altına almıştır (Özbek, 2002, s. 129,130). Bu hamle, sadece askeri değil, diplomatik başarıyı da beraberinde getirmiştir. Ancak, Gestes des Chiprois gibi kaynaklarda Antakya Prensi Bohemond ile Küçük Ermenistan Kralı Hetum'un Moğollarla işbirliği yaptığı ve camileri kiliseye çevirdikleri yönündeki bilgiler, Haçlıların bu çatışmada tam anlamıyla tarafsız kalmadığını göstermektedir (Ranciman, 2008, s. 262).

Neticede Ayn Calut Savaşı, Moğollar için ağır bir hezimet olmuş ve bozkırın fetih gücünün Ortadoğu'da artık sınırlandığını göstermiştir. İlginçtir ki savaş, askerî anlamda küçük ölçekli olmasına rağmen, psikolojik ve ideolojik etkileri bakımından oldukça büyüktür. Levanoni'ye göre, İslam dünyası bu zaferi adeta bir "kurtuluş savaşı" olarak sahiplenmiş ve tarihçiler Moğol kayıplarını abartılı biçimde tasvir ederek, bu olayı dinsel bir destana dönüştürmüşlerdir. Özellikle Baybars el-Mansurî ve İbn Vasil gibi tarihçiler, Moğolların neredeyse tamamen yok edildiğini aktarırken, Sarimeddin Uzbek gibi savaşı yaşamış isimler de bu iddiaları teyit etmiştir. Bununla birlikte, Ermeni tarihçi Hetum, bazı

Moğol askerlerinin Küçük Ermenistan'a sığındığını kaydederek, savaşın tam bir imha olmadığını göstermektedir (Levanoni, 2014, s. 8-25).

Savaşın ardından Memluk Sultanı Baybars'ın izlediği strateji, İlhanlıların diplomatik izolasyonunu derinleştirmiştir. Hülagû'nun, Altın Orda Hanlığı'nın nüfuz alanına müdahale etmesi, Baybars'a bu hanlıkla ittifak kurma fırsatı sunmuştur. Baybars ve Altın Orda Hanı Berke arasında 1261-1262 yıllarında gerçekleşen yazışmalar, bu ittifakın temelini atmıştır. Baybars'ın Berke'ye gönderdiği mektupta, onu cihada davet etmesi ve Hülagû'ya karşı işbirliği teklifinde bulunması dikkat çekicidir. Her ne kadar Berke'nin İslam'a girişinin bu ittifakta bir rolü olsa da, asıl mesele Hülagû'nun Altın Orda topraklarına yönelik tehditkâr yayılmasıdır. Berke, başlangıçta doğudaki Büyük Han'ın politikalarını takip etmiş, ancak Hülagû'nun kontrolsüz yayılması karşısında, Bizans İmparatoru VIII. Michael ile birlikte Baybars ile ittifaka yönelmiştir (Türker&Karaduman, 2018, 730-734).

Baybars'ın bu ittifakları başarıyla kurarken, “cihad” kavramını hem iç politikada hem de dış ilişkilerde kullanması, İslam dünyasında büyük etki yaratmıştır. İlhanlılar bu söylem karşısında savunmasız kalınca, Gazan Han döneminde yeni bir hamle devreye sokulmuştur. Gazan Han, İslam'ı kabul ederek halkın desteğini kazanmayı, aynı zamanda Memlukların “İslam'ın savunucusu” iddiasını etkisiz hale getirmeyi hedeflemiştir (179). Fakat bu yeterli olmamış, Gazan aynı zamanda Hristiyan Batı ile diplomatik temaslarını da yoğunlaştırmıştır. Papa VIII. Boniface'ye gönderdiği mektuplar ve elçiler, bu amacın bir parçasıdır. Dahası, Memlukları ahlaki bozulmalarla suçlayan Gazan Han, bu iddiaları dinî fetvalarla da destekletmiş, Biladü's-Şam bölgesine yönelik seferlerine dini meşruiyet kazandırmaya çalışmıştır (Türker&Karaduman, 2018, 734).

Buna karşılık Memluklar da Hanbeli mezhebine mensup İbn Teymiyye gibi önde gelen din adamlarının çıkardığı anti-Moğol fetvalarla karşılık vermiş ve bu sayede toplumsal desteği konsolide etmiştir. Böylece Moğollar, hem İslam dünyasında, hem de Batı'da diplomatik yalnızlığa sürüklenmiş; İlhanlılar açısından Hristiyan Batı ile ittifak arayışı artık kaçınılmaz hale gelmiştir.

4.3. Moğolların Müslüman Dünyası ile Diplomatik Münasebetleri

İlhanlıların Müslüman dünyasıyla diplomatik münasebetlerinin temelleri, henüz Hülagû Han'ın İran ve Müslüman dünyasında siyasi hâkimiyet kurmaya başladığı

dönemde atılmıştır (Gördegir, 2018, s.106–118; Gördegir, 2019a, s. 33-55; Gördegir, 2019b, s. 215–225; Gördegir, 2020; Gördegir, 2021). Moğolların Orta Asya’dan batıya yönelen fetih hareketleri, yalnızca askerî bir yayılma süreci değil, aynı zamanda yeni kültürlerle karşılaşma ve idari uyum sağlama zorunluluğunu da beraberinde getirmiştir. Hülagû Han’ın Abbasi topraklarına ilerleyişi sırasında karşılaştığı yoğun Müslüman nüfus, İlhanlı yönetimini kısa sürede diplomatik uzlaşma arayışına yöneltmiştir. Bu durum, İlhanlıların İslam coğrafyasındaki siyasi mevcudiyetlerini sürdürebilmeleri için yalnızca askerî güçle yetinemeyeceklerini, aynı zamanda diplomatik meşruiyet geliştirmeleri gerektiğini göstermiştir (Yuvalı, 1998, s. 473; Spuler, 2011, s. 59).

İlhanlı–Müslüman ilişkilerinin başlangıcı, bir bakıma Moğol yönetiminin bölgesel siyasî gerçeklikleri tanıma süreciyle paralellik gösterir. Moğollar, fethettikleri coğrafyalarda hâkimiyetlerini kalıcı kılmak için yerel gelenekleri ve dinî yapıları yakından tanımaya çalışmışlardır. Bu çerçevede İlhanlı yöneticileri, özellikle 1250’li yıllardan itibaren Müslüman ileri gelenlerle ve yerel emirlerle görüşmeler gerçekleştirerek yeni bir siyasal denge kurma çabasına girmiştir. Diplomatik yazışmalar, elçi kabulleri ve hediyeleşmeler, bu sürecin temel araçları olmuştur. Nitekim Hülagû Han’ın 1256’da Alamut Kalesi’ni fethetmesinden sonra Abbasi halifesiyle yürütülen yazışmalar, İlhanlıların İslam dünyasıyla kurduğu ilk resmî diplomatik temas örnekleri olarak kabul edilir (Cüveynî, 2013; Müstevfi, 2018, s. 478).

Bu dönemde diplomasi, İlhanlı yönetimi açısından yalnızca dış ilişkilerin yürütülmesinde değil, fethedilen bölgelerdeki Müslüman toplumların gönlünü kazanma ve olası direnişleri yumuşatma noktasında da önemli bir işleve sahipti. İlhanlılar, Müslüman halkın desteğini sağlamak amacıyla yerel idarecilerle ittifak arayışına girmiş, bazı bölgelerde vergi düzenlemelerinde esneklik tanımış, hatta dini kurumlara belirli ayrıcalıklar tanımıştır. Bu tür uygulamalar, Moğol idaresinin katı askerî karakterine rağmen, diplomatik araçlarla yerel meşruiyet üretme çabasının açık göstergesi olmuştur (Kanat, 2001, s. 35; Özgüdenli, 2009, s. 335).

İlhanlıların Müslüman dünyasıyla diplomatik ilişkilerinde dikkat çeken bir diğer unsur da, Moğol devlet geleneği ile İslam siyaset anlayışının kademeli biçimde bütünleşmesidir. Moğolların tarihsel tecrübelerinde diplomasi, çoğunlukla “itaat” ve “karşılıklı menfaat” ilkeleri üzerine kuruluydu. Oysa İslam dünyasıyla temas kurduklarında, karşılarında köklü bir diplomatik gelenek, güçlü bir dinî otorite ve siyasal meşruiyet sistemi buldular. Bu etkileşim, İlhanlı diplomasisinin hem yöntem hem de

üslup bakımından dönüşüm geçirmesine yol açtı. Dolayısıyla İlhanlı-İslam ilişkileri, yalnızca savaşlar ve antlaşmalar üzerinden değil, karşılıklı diplomatik öğrenme süreciyle de şekillenmiştir (Ergüven, 2016, s. 112-113; Reşîdüddîn, 2013).

İlhanlıların İslam dünyasıyla diplomatik münasebetlerinin ilk evresi, esas itibarıyla Hülagû ve Abaka Han dönemlerinde siyasi temkin ve karşılıklı gözlem süreci olarak başlamış; Argun ve Gâzân dönemlerinde ise daha olgun ve kurumsal bir yapıya ulaşmıştır. Bu süreçte İlhanlı diplomasisi, savaş meydanlarında kazanılan güçle birlikte, diplomatik nezaket, ittifak arayışları ve dinî sembolizmle pekiştirilmiştir. Müslüman dünyasıyla yürütülen diplomatik ilişkiler, bir yandan İlhanlıların siyasi varlıklarını meşrulaştırmış, diğer yandan da Orta Doğu'nun çok katmanlı uluslararası yapısında yeni bir diplomasi anlayışının doğmasına zemin hazırlamıştır (Rossabi, 2008, s. 5; Özgüdenli, 2009, s. 338).

Bu çerçevede, İlhanlı diplomasisinin İslam dünyasındaki yönelimlerini anlamak, yalnızca Orta Çağ'daki siyasal ilişkiler tarihini değil, aynı zamanda Moğol fetihlerinin ardından şekillenen yeni uluslararası düzeni de aydınlatmaktadır. Aşağıda bu diplomatik sürecin genel seyri, İlhanlıların Müslüman devletlerle yürüttükleri temaslar ve diplomasi pratiğinin gelişimi bağlamında ele alınacaktır.

İlhanlı Devleti'nin kuruluş döneminden itibaren Müslüman dünyasıyla kurduğu ilişkiler, yalnızca siyasî ve askerî rekabet düzleminde değil, diplomatik temaslar, mektuplaşmalar, elçi gönderimleri ve meşruiyet arayışları ekseninde de şekillenmiştir. Bu ilişkilerin karakteri, bir yandan Moğol geleneksel siyaset anlayışının, diğer yandan İslam medeniyetinin diplomatik mirasının etkileşimiyle belirlenmiştir. İlhanlı hâkimiyetinin merkezi Tebriz, 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Doğu'nun en önemli diplomatik merkezlerinden biri hâline gelmiş; buradan Abbasi, Memlûk, Anadolu Selçuklu ve diğer İslam siyasal yapılarıyla çeşitli diplomatik temaslar yürütülmüştür (Yuvalı, 1998, s. 473; Spuler, 2011, s. 59; Özgüdenli, 2000, s. 26).

İlhanlıların İslam dünyasıyla ilişkilerini belirleyen en temel unsur, Abbasi hilafetinin ortadan kaldırılmasının ardından oluşan siyasî boşluktur. 1258 yılında Bağdat'ın Hülagû Han tarafından ele geçirilmesi, sadece bir fetih hareketi değil, aynı zamanda Moğol diplomasi tarihinin kırılma noktalarından biri olmuştur. Bu hadise, İlhanlıların İslam coğrafyasında meşruiyet sorununu gündeme getirmiştir. Hülagû'nun bu süreçte izlediği politika, başlangıçta İslam dünyasına karşı sert bir tutum sergilese de, zamanla özellikle İran ve Azerbaycan gibi bölgelerdeki Müslüman halkın desteğini

kazanma yönünde evrilmiştir. Bu dönüşüm, İlhanlıların Müslüman toplumlarla olan diplomatik ilişkilerinde bir uzlaşma dilinin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Müstevfi, 2018, s. 478; Kanat, 2001, s. 35).

İlhanlıların Müslüman dünyasına yönelik diplomatik faaliyetleri, temelde üç ekseninde gelişmiştir: 1 Abbasi halifeliğinin yıkılmasından doğan meşruiyet arayışını dengelemek, 2 Memlûklerle süregelen askerî rekabeti diplomatik girişimlerle desteklemek, 3 bölgedeki diğer İslami güçlerle, özellikle Anadolu Selçukluları ve beyliklerle karşılıklı çıkar temelli ilişkiler kurmak. Bu çerçevede diplomasi, İlhanlı dış politikasının tamamlayıcı bir unsuru hâline gelmiş, zamanla askerî fetihlerin yumuşatıcı ve istikrar sağlayıcı bir aracına dönüşmüştür.

Hülagû Han döneminden itibaren İlhanlılar, Müslüman dünyasına karşı çift yönlü bir diplomasi politikası benimsemiştir. Bir tarafta Memlûkler ile olan düşmanlık, sürekli bir askerî gerginlik yaratırken; diğer tarafta bölgedeki İslam toplumlarının desteğini kazanma yönünde siyasi manevralar yapılmıştır. Hülagû'nun Bağdat seferi sırasında Abbasi halifesine yönelik tutumu, Moğol siyasi anlayışında hâkim olan “itaat veya yok oluş” mantığının tipik bir örneğidir. Ancak bu anlayış, İlhanlı döneminde daha esnek bir diplomatik zeminle yer değiştirmiştir. Hülagû'nun halefi Abaka Han (1265–1282), özellikle Anadolu'daki Müslüman emirlerle ilişkilerinde diplomatik nezaketi ve karşılıklı hediyeleşmeyi öne çıkarmıştır. Bu yaklaşım, İlhanlıların sert fetih politikalarını yumuşatan ve Müslüman toplumlarla karşılıklı güven tesisine yönelik bir diplomasi anlayışının doğuşuna işaret eder (Roux, 2001, s. 340; Yuvalı, 1998, s. 473).

Bu dönemde İlhanlı diplomasisi, savaş ve diplomasi arasında denge kuran pragmatik bir yapı kazanmıştır. İlhanlı hükümdarları, savaş meydanında elde edemedikleri sonuçları diplomatik yazışmalar ve elçilik heyetleri aracılığıyla elde etmeye çalışmışlardır. Özellikle Abaka ve Argun Han dönemlerinde (1265–1291), Müslüman dünyasıyla yürütülen diplomatik temaslar belirli bir sistematik kazanmaya başlamıştır. Argun Han, Hristiyan dünyasıyla olduğu kadar Müslüman emirliklerle de temas hâlinde bulunmuş; hem batıdaki ittifak arayışlarını hem de doğudaki İslam toplumlarıyla uzlaşma politikalarını eşzamanlı yürütmüştür (Rossabi, 2008, s. 99–101; Özgüdenli, 2009, s. 335).

İlhanlıların Müslüman dünyasıyla olan diplomatik ilişkilerinde, dinî kimliğin dönüştürücü rolü de göz ardı edilmemelidir. Gâzân'ın İslam dinine geçmesi, İlhanlı diplomasisinde köklü bir değişim yaratmış; artık diplomatik yazışmalar ve antlaşma tekliflerinde İslamî retorik ön plana çıkmıştır. Bu dönüşüm, sadece devletin dış

politikasında değil, diplomatik dilde, protokolde ve müzakere biçimlerinde de belirgin bir İslamîleşme eğilimi doğurmuştur. Gâzân Han döneminde İlhanlılar, Memlûklerle rekabetlerini sürdürürken dahi İslamî dayanışma vurgusunu kullanarak diplomatik meşruiyetlerini güçlendirmişlerdir (Özgüdenli, 2009, s. 338; Yuvalı, 2017, s. 146).

Müslüman dünyasıyla ilişkilerde diplomatik temsil ve yazışma geleneği, yalnızca siyasi içerik taşımamış, aynı zamanda meşruiyetin inşa edildiği ideolojik bir zemin işlevi görmüştür. İlhanlı hükümdarları, diplomatik mektuplarında Kur'an'dan alıntılar yaparak, İslamî ifadeler kullanarak veya Peygamber soyuna saygı ifadeleriyle kendi konumlarını meşrulaştırmışlardır. Bu üslup, özellikle Olcaytu (1304–1316) döneminde belirginleşmiş ve İlhanlı diplomatik yazışmalarında yeni bir retorik üslup oluşturmuştur. Dolayısıyla İlhanlı diplomasisinin Müslüman dünyasındaki karşılığı, bir yandan siyasal çıkarların müzakeresi iken, diğer yandan dinî meşruiyetin yeniden tanımlandığı bir alan olmuştur (Reşîdüddîn, 2013; Kâşânî, 1992; Spuler, 2011, s. 1011).

İlhanlıların Müslüman dünyasıyla yürüttüğü diplomasi, yalnızca bir dış politika aracı değil, aynı zamanda Moğol devlet geleneğinin İslamî kültürle kaynaşma süreci açısından da tarihsel bir laboratuvar işlevi görmüştür. Moğol yönetim anlayışı ile İslam diplomasi kültürünün birleştiği bu zemin, Orta Çağ diplomasi tarihinde özgün bir örnek teşkil eder. İlhanlılar, fetihlerle kurdukları siyasi hâkimiyeti, diplomatik yollarla kalıcı bir meşruiyete dönüştürmeyi başarmışlardır. Bu yönüyle, İlhanlı diplomasisi sadece askerî zaferlerin devamı değil, aynı zamanda çok katmanlı bir siyasal iletişim modelinin ürünü olarak değerlendirilmelidir.

4.3.1. İlhanlıların Abbasi Devleti ile diplomatik münasebetleri

İlhanlı Devleti'nin Abbâsî Halifeliği ile yürüttüğü diplomatik ilişkiler, XIII. yüzyılın ortalarında İslam dünyasında hem siyasî hem de dinî otoritenin sınırlarını yeniden şekillendiren önemli bir döneme işaret eder. Moğol fetihlerinin batıya yöneldiği bu dönemde Abbâsî Halifeliği, siyasî etkinliğini büyük ölçüde yitirmiş, buna karşın Bağdat hâlâ İslam âleminin manevî merkezi olma özelliğini korumuştur. Bu durum, İlhanlı yönetiminin bölgeye yönelik politikalarında ikili bir tutum geliştirmesine neden olmuştur. Moğollar, bir taraftan halifeliği siyasal bir engel olarak görürken, diğer taraftan İslam dünyasında meşruiyet arayışlarını güçlendirmek için bu kurumun dinî otoritesinden yararlanmanın yollarını aramışlardır (Yuvalı, 1998, s. 475–478; Spuler, 2011, s. 87–90).

Cengiz Han sonrası kurulan Moğol ardıl devletleri, fethettikleri bölgelerdeki siyasî ve dinî kurumlarla genellikle pragmatik ilişkiler yürütmüşlerdir. Ancak Hülagû Han'ın (1256–1265) İran ve Mezopotamya'ya yönelik seferleri, Moğol yönetim anlayışının bu konudaki tutumunda belirgin bir değişimi temsil eder. Reşîdüddîn Fazlullâh Hemedânî, *Câmi' u 't-Tevârîh* adlı eserinde, Hülagû'nun batıya düzenlediği seferin yalnızca Alamut Nizârîlerinin ortadan kaldırılmasını değil, aynı zamanda Abbâsî hilafetinin dünyevî nüfuzunun sona erdirilmesini de hedeflediğini belirtir (Reşîdüddîn, 2013, s. 95–104). Cüveynî de *Târîh-i Cihângüşâ*'da, Hülagû'nun Bağdat seferi öncesinde Halife el-Musta'sım Billâh'a gönderdiği mektuplarda, İlhanlı hâkimiyetinin tanınması ve itaat gösterilmesi yönünde açık uyarılar bulunduğunu aktarır (Cüveynî, 2013, s. 221–227).

Bu mektupların dili, dönemin diplomatik üslubuna dair önemli ipuçları sunar. Hülagû'nun ifadeleri, klasik Moğol diplomatik söyleminin katı ve buyurgan karakterini yansıtır. İlhanlı hükümdarı, halifeyi kendisine tabi bir yönetici gibi konumlandırarak itaat etmemesi halinde “ilahi kudretin gazabına uğrayacağı” yönünde tehditlerde bulunmuştur. Bu yaklaşım, Moğol diplomasisinde güce dayalı meşruiyet anlayışının ne denli merkezi bir yer tuttuğunu gösterir. Vassâf'ın aktardığına göre, Halife el-Musta'sım bu ikazlara aldırış etmemiş, hem Bağdat'ın surlarının sağlamlığına hem de İslam dünyasındaki manevî prestijine güvenmiştir (Vassâf, 1968, s. 54–56). Ancak bu tavır, Hülagû tarafından “kibir” ve “itaatsizlik” olarak değerlendirilmiş ve diplomatik temasların kesilmesine yol açmıştır.

1258'de Bağdat'ın düşmesi, yalnızca bir başkentin yıkılışı değil, aynı zamanda İslam dünyasında yaklaşık bin yıllık bir kurumsal geleneğin sona erişini anlamına gelmiştir. Kent kısa sürede İlhanlı ordusunun denetimine girmiş; Halife el-Musta'sım esir alınmış ve ardından öldürülmüştür (Cüveynî, 2013, s. 227; Reşîdüddîn, 2013, s. 104; Vassâf, 1968, s. 56–58). Hülagû'nun bu kararı, salt askerî bir eylem değil, aynı zamanda güçlü bir siyasî mesaj niteliği taşır. İlhanlılar, Abbâsî hilafetinin sembolik otoritesini ortadan kaldırarak Moğol hâkimiyetinin İslam coğrafyasında tartışmasız biçimde tanınmasını amaçlamışlardır. Reşîdüddîn, bu olayı “zamanın düzeninin değişmesi” olarak nitelendirir ve Hülagû'nun zaferini “ilahi takdirin bir tezahürü” şeklinde yorumlar (Reşîdüddîn, 2013, s. 104). Bu değerlendirme, İlhanlı tarih yazımının siyasî meşruiyet üretme işlevini açık biçimde yansıtır.

Hilafetin ortadan kaldırılması, kısa vadede İlhanlılar açısından askerî bir başarı olarak görülse de uzun vadede ciddi bir diplomatik meşruiyet sorununu beraberinde getirmiştir. Abbâsî otoritesinin yokluğu, İslam dünyasında İlhanlılara karşı dinî temelli bir tepki doğurmuş; özellikle Memlûkler, 1261 yılında Kahire’de Abbâsî halifeliğini yeniden ihdas ederek hem dinî hem de siyasî liderliği üstlenmişlerdir (Yuvalı, 2017, s. 482; Spuler, 2011, s. 89). Bu gelişme, İlhanlıların bölgesel diplomasideki yalnızlığını derinleştirmiş ve onları alternatif meşruiyet kaynakları aramaya yöneltmiştir.

İlhanlı yönetimi başlangıçta dinî tarafsızlık politikasını sürdürmeye çalışsa da, hilafetin yokluğu bu yaklaşımın devam ettirilmesini imkânsız hâle getirmiştir. Tebriz’de teşkilatlanan merkezî bürokrasi aracılığıyla İslam âlimleri ve yerel yöneticilerle işbirliği zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde İlhanlı diplomatik belgelerinde “adalet”, “nizam” ve “ilahi irade” kavramlarının öne çıkması, yeni bir meşruiyet söyleminin biçimlendiğini göstermektedir (Müstevfî, 1913, s. 147; Hândemîr, 1994, s. 113).

Abbâsîlerle yaşanan bu çatışma süreci, İlhanlı diplomasisinin yapısında köklü bir değişime yol açmıştır. Hülagû’nun sert tutumuyla başlayan ilişkiler, zamanla daha yumuşak bir söyleme evrilmiştir. Gâzân’ın İslam’a geçmesi, bu dönüşümün en belirgin göstergesi olmuştur. Gâzân Han, Abbâsî halifeliğinin ortadan kalkmasıyla birlikte İslam dünyasında meşruiyetin yalnızca “inanç temelli” biçimlerde sağlanabileceğini fark etmiş; bu nedenle dış politikasında İslamî sembolleri diplomatik bir araç olarak kullanmıştır (Özgüdenli, 2009, s. 145–147). Böylece İlhanlı diplomasisi, askeri baskıya dayalı bir yapıdan meşruiyet merkezli bir yönetime geçiş yapmıştır.

Öte yandan, İlhanlı sarayında hilafet kurumunun yeniden tesis edilip edilmeyeceği konusu bu dönemde zaman zaman gündeme gelmiştir. Vassâf ve Kâşânî’nin aktardıklarına göre, Olcaytu Han döneminde (1304–1316) vezir Sa‘deddîn Sâvâcî, hilafetin yeniden ihdası fikrini ortaya atmış; ancak İlhanlı yönetimi bu öneriyi siyasal otorite anlayışına aykırı bularak reddetmiştir (Vassâf, 1968, s. 73; Kâşânî, 1992, s. 112). Bu durum, İlhanlıların hilafet karşısındaki ikircikli tavrını açıkça ortaya koyar: Abbâsî kurumunu reddetmişler, fakat onun yokluğunda oluşan boşluğu doldurmakta da zorlanmışlardır.

İlhanlı–Abbâsî ilişkilerinin sonuçları yalnızca dönemin siyasi yapısını değil, Orta Çağ diplomasi geleneğinin gelişimini de etkilemiştir. İlhanlılar, hilafetin kaldırılmasının ardından İslam dünyasındaki egemenliklerini “ilahi düzenin yeniden tesisi” olarak nitelendirmiş; Moğol devlet anlayışını İslamî meşruiyet kalıplarıyla birleştiren yeni bir

ideolojik çerçeve oluşturmuşlardır (Reşîdüddîn, 2013, s. 109; Müstevfî, 1919, s. 214). Bu yaklaşım, hem iç yönetimin istikrarını hem de dış ilişkilerde diplomatik dengeyi koruma amacını taşımaktaydı.

Sonuç olarak İlhanlı–Abbâsî münasebetleri, süresi kısa olmasına rağmen Orta Çağ İslam diplomasisi açısından dikkat çekici bir örnek teşkil eder. Diplomasi, başlangıçta askerî gücün tamamlayıcısı iken, zamanla sembolik ve ideolojik bir nitelik kazanmıştır. Hülagû'nun Bağdat seferi İlhanlı diplomasisinin güç temelli evresini temsil ederken, Gâzân Han ve Olcaytu dönemleri meşruiyete dayalı diplomatik anlayışın kurumsallaştığı dönemler olmuştur. Hilafetin ortadan kaldırılması İlhanlılara kısa vadede askerî üstünlük sağlamış; ancak İslam dünyasında doğan izolasyon, onları yeni diplomatik kanallar aramaya mecbur bırakmıştır. Bu çabalar özellikle Memlûklerle yürütülen temaslarda belirginleşmiş ve İlhanlı dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur (Amitai, 2007, s. 178–181; Boyle, 1973, s. 143–145).

İlhanlı hükümdarı ile Abbâsî halifesi arasındaki diplomatik ilişkilere dair bilinen ilk yazılı belge, Hülagû Han'ın 21 Eylül 1257 tarihinde el-Musta'sım'a gönderdiği mektuptur (Reşîdüddîn, Fazlullah Hemedânî, 1387, s. 997; Reşîdüddîn, 2013, s. 30; Et-Tûsî, 2013, s. 592–593; Erdem, 1995, s. 158–159). İlhanlı hükümdarının halifeyi tehdit ettiği mektubun tam metni şöyledir:

“İsmaililer'in kalelerini fethettiğimiz zaman elçiler gönderip senden asker istedik, cevabında il'im dedin (boyun eğiyorum dedin) ancak asker göndermedin. İl olmanın ve gönüldaş olmanın nişanı, düşman üzerine yürüdüğümüz zaman bize askerle yardımda bulunmaktır. Bahane ileri sürüp ordu göndermedin. Her ne kadar sizin hanedan eski ve büyük devlet idare etmiş bir hanedan olsa da: Avam ve havasın dilinden Cengiz Han döneminden bugüne dek Moğol ordusundan dünya ve dünyadakilerin başına neler geldiğini, büyük ve muhteşem sultanlar olan Harezmşahlar ve Selçuklular hanedanlarına, Deylem meliklerine, atabeylere ve bunlardan başkalarına kadim ve ebedi Allahın gücü ile başlarına ne türlü zilletler geldiği haberi sizin kulağınıza muhakkak ulaşmıştır. Bağdat'ın kapıları O hanedanların hiçbirine kapalı olmayıp ve orada (Bahdat'ta) taht kurdular. Bizim bu kadar kudretimiz ve gücümüz olduğu halde bize niye kapalı olsun ki? Bundan önce sana öğüt verdik. Şimdide kin gütmekten ve savaşmaktan kendini sakın azaba düşmemen için bayrağa (Direfş) yumruk atma ve güneşi balçıkla sıvama diyoruz. Bununla birlikte geçmiş geçmişte kaldı. Eğer isterse şimdi surları yıktırıp, hendeği

doldurup ve memleketi oğluna bırakıp gelsin bizi görsün. Eğer gelmek istemezse vezir, Süleymanşah ve Devatdarı bizim sözüümüzü ne fazla ne eksik ona ulaştırmaları için her üçünü de bize göndersin. Muhakkak bizim emrimize itaat ederse bizim düşmanlık yapmamız gerekmez, ülke, ordu ve halk sana kalır. Eğer öğütü dinlemezse, karşı gelme ve savaş niyeti varsa, orduyu düzenlesin ve savaş meydanını tayin etsin. Çünkü biz onunla savaşmak için kemerimizi bağlamışız (çok kararlıyız) ve hazır bir şekilde beklemekteyiz eğer ben öfkeli bir şekilde Bağdat'a ordu götürürsem eğer sen gökte de yerde de gizlensen: Eğer başın ve soylu hanedanının hatırı için bağışlamamı istiyorsan benim öğüdümü akıl kulağıyla dinle. Eğer dinlemezsen tanrının isteğinin nasıl olduğuna bakacağım (Reşîdüddîn, 2013, s. 30-31; Banâketî, 1348, s. 416; Reşîdüddîn, 1987, s. 997-998).

Bu metin dikkatle incelendiğinde, Moğol diplomasi geleneğinin iki temel strateji üzerine kurulduğu açıkça görülür. İlk olarak, istilalarının Tanrısal iradeyle gerçekleştiğini ileri sürerek fetihlerine ilahi bir meşruiyet kazandırmışlardır. İkinci olarak ise, ordularının sayıca üstünlüğü ve acımasızlığı vurgulanarak karşı taraf üzerinde psikolojik baskı ve çaresizlik hissi oluşturulmaya çalışılmıştır.

İlhanlı hükümdarı, mektubunun giriş kısmında el-Musta'sım'ın daha önce verdiği yardım sözünü tutmadığını belirterek yaklaşan seferi gerekçelendirmiştir. Mektubun ilerleyen satırlarında geçen şu ifade, bu diplomatik stratejinin özünü açıkça yansıtır:

“Her ne kadar sizin hanedan eski ve büyük devlet idare etmiş bir hanedan olsa da... Bağdat'ın kapıları o hanedanların hiçbirine kapalı olmayıp ve orada taht kurdular. Bizim bu kadar kudretimiz ve gücümüz olduğu halde bize niye kapalı olsun ki?” (Reşîdüddîn, 2013, s. 30).

Bu cümlelerde Hülagû, Abbâsî halifesine karşı üstünlüğünü hatırlatmış, geçmişte Moğollara yenilen büyük devletleri örnek göstererek halifeyi kaçınılmaz bir yenilgi fikrine alıştırmayı amaçlamıştır. Bu tavır, Moğol diplomasi geleneğinde sıkça rastlanan “öğrenilmiş çaresizlik” stratejisinin tipik bir örneğidir.

Savaşın maliyetini ve yıkıcılığını iyi bilen Moğollar, çoğu zaman düşmanlarını doğrudan savaş meydanına çekmektense, onları mücadeleye girmeden teslim olmaya zorlamayı tercih etmişlerdir. Bununla birlikte teslim olmanın şartları da ağırdı: düşman kalelerinin yıkılması, savunma hatlarının ortadan kaldırılması ve potansiyel tehdit

unsurlarının tamamen yok edilmesi. Hülâgû'nun mektubundaki şu satırlar bu yaklaşımı açık biçimde ortaya koymaktadır:

“Bununla birlikte geçmiş geçmişte kaldı. Eğer isterse şimdi surları yıktırıp, hendeği doldurup ve memleketi oğluna bırakıp gelsin bizi görsün... Eğer öğüdü dinlemezse, karşı gelme niyeti varsa, orduyu düzenlesin ve savaş meydanını tayin etsin.”

Bu ifadeler, İlhanlıların diplomatik belgelerinde hem tehdit hem de vaat unsurlarını ustalıkla harmanladıklarını gösterir. Hülâgû, halifeye savaşın kaçınılmazlığını hatırlatırken aynı zamanda itaat etmesi halinde tahtını koruyabileceği mesajını da vermiştir. Böylece Moğollar, karşı tarafı hem korku hem de umut aracılığıyla karşılıksız teslimiyete yönlendirmeye çalışmıştır.

Mektubun sonunda yer alan “*Eğer başın ve soylu hanedanının hatırı için bağışlamamı istiyorsan, benim öğüdümü akıl kulağıyla dinle*” (Reşîdüddîn, 2013, s. 30) ifadesi ise, Hülâgû'nun diplomatik yazışmasındaki en dikkat çekici kısımdır. Bu sözlerle İlhanlı hükümdarı, Abbâsî halifesine yalnızca siyasi değil, dinî bir meydan okuma da yöneltmiştir. Zira Hülâgû, kendi istilasının Tanrı tarafından desteklendiğini öne sürerek, Abbâsîlerin sahip olduğu kutsal otoriteye doğrudan meydan okumuştur.

Daha önce Abbâsîlerle çeşitli hükümdarlar arasında diplomatik yazışmalar gerçekleşmiş olsa da, bu mektup önceki örneklerden farklı bir üslup taşımaktadır. Önceki dönemlerde halifeye yöneltilen eleştiriler genellikle şahsına yönelikken, Hülâgû'nun ifadesi hem halifelik kurumunu hem de İslam inancını hedef almıştır. Bu durum, İlhanlı hükümdarının Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir coğrafyada dahi kendi gücüne duyduğu güvenin ve siyasi iddiasının göstergesi olarak yorumlanabilir.

Abbâsî halifesi el-Musta'sım, bu mektubu dikkatle dinledikten sonra İlhanlı elçilerine cevap vermeye karar vermiştir. Halife, Şerefeddîn b. el-Cezvî ve Bedreddîn Nahcivânî adlarında iki kişiyi görevlendirerek Hülâgû Han'a bir karşı mektup yazmalarını emretmiştir (Mirhond, 1339, s. 4022; Reşîdüddîn, 1387, s. 998; Reşîdüddîn, 2013, s. 31).

Abbâsî halifesinin İlhanlılara gönderdiği bu cevabî mektubun tam metni ise şu şekildedir:

“Ey devrana yeni yetişmiş ve kalıcı hayat temennisinde bulunan genç insan. On günlük baht ve geleceğinin yardımıyla kendini bütün dünya halkına galip ve egemen gibi görüp kendi fermanını kendisinden kaçınılması mümkün olmayan yargı ve sağlam bir ferman gibi düşünüp, bende bulamayacağın bir şeyi

neden arıyorsun? Muhakkak şehzade doğudan batıya Allah'a tapan ve dindar olan dilenciden padişaha, gençten yaşlıya hepsinin bu dergâhın kölesi ve benim ordum olduğunu bilmiyor. Eğer bir işaret edersem dağılmış olanlar toplanır, önce İran işini halletsem sonra İran'dan Turan ülkesine yönelsem ve herkesi kendi yerine oturtsam muhakkak yeryüzü karmakarışık bir hal alır. Ben düşmanlık arayan ve halka zarar gelmesini isteyen biri değilim. Ordunun gidip gelmesi ile halkın bir kısmının ağzında aferin, bir kısmının beddua almasını istemiyorum. Özellikle de bizim, Kaan ve Hûlâgû ile gönlümüz ve düşüncemiz aynıdır. Eğer sen benim gibi dostluk ve arkadaşlık peşinde olsaydın, benim hendek, sur ve kullarım ile işin olmazdı. Dostluk yolunda git, Horasan'a dön ve eğer savaş yapma niyetin varsa; bunlar düşmanlık yaptıklarında denizden toz kaldırırılar”(Reşîdüddîn, 1387, s. 998-999; Reşîdüddîn, 2013, s. 31-32; Benâketî, 1348, s. 416).

Bu belge, çalışmamız açısından son derece önemlidir. Çünkü metinde kullanılan dil ve ifadeler, Abbâsî döneminde diplomatik yazışmalarda başvurulan retorik ve temsil anlayışını açıkça ortaya koyar. Mektubun ilk cümlelerinde halife el-Musta'sım, Moğol hükümdarına hitaben “Ey devrana yeni yetişmiş ve kalıcı hayat temennisinde bulunan genç insan...” diyerek onun askerî zaferlerini geçici bir bahtın sonucu olarak nitelendirmiştir. Bu ifadeyle İlhanlı hükümdarının kendine duyduğu aşırı güveni kırmayı ve kaderin döneceği mesajını vermeyi amaçlamıştır.

Mektubun devamında halife, kendisini yalnızca Bağdat'ın değil, tüm İslam âleminin ruhani lideri olarak tanımlamış; böylece İlhanlı tehdidine karşı manevî bir güç gösterisinde bulunmuştur. Halife, “Doğudan batıya Allah'a tapan herkes bu dergâhın kölesi ve benim ordumdur...” sözleriyle, tek bir çağrısıyla tüm Müslümanların saflarında toplanabileceğini ima etmiş ve aslında savaşıma muktedir olduğunu, ancak halkın zarar görmemesi için bundan kaçındığını vurgulamıştır. Bu yaklaşım, Abbâsî halifesinin diplomatik söyleminde barış arzusunu ön plana çıkarırken, aynı zamanda kendi konumunu İslam dünyasının birleşik otoritesi olarak yüceltme çabasını da yansıtır.

Bu mektupta dikkat çekici bir diğer unsur, halifenin elçi gönderme tercihidir. Orta Çağ diplomasi geleneğinde, karşı tarafa gönderilen elçilerin statüsü, muhataba gösterilen saygının doğrudan bir göstergesidir. Hûlâgû, daha önceki yazışmasında halifenin ya bizzat kendisiyle ya da veziri İbnü'l-Alkamî aracılığıyla görüşmek istediğini bildirmiştir. Ancak halife bu çağrıya uymamış, vezirini göndermediği gibi kendisi de görüşmeye

gitmemiştir. Bunun yerine, rütbe bakımından daha düşük konumda bulunan iki bürokrati görevlendirerek (Şerefeddîn b. el-Cezvî ve Bedreddîn Nahcivânî) cevap mektubunu iletmelerini istemiştir (Mirhond, 1339, s. 4022; Reşîdüddîn, 1387, s. 998; Reşîdüddîn, 2013, s. 31). Bu tercih, halifenin Hûlâgû'yu diplomatik açıdan küçümseme stratejisinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Halifenin mektupta Hûlâgû'dan “sultan” ya da “hükümdar” gibi unvanlarla değil, “şehzade” olarak bahsetmesi de aynı düşüncenin bir uzantısıdır. Bu ifade seçimi, Abbâsî halifesinin İlhanlı hükümdarını henüz olgunlaşmamış, siyasal deneyimi sınırlı bir figür olarak göstermeye yönelik ironik bir diplomatik tavır sergilediğini düşündürür. Böylece halife, Moğol otoritesini tanımadığını dolaylı biçimde ifade etmiş, bu yolla karşısındakini psikolojik olarak zayıflatmayı amaçlamıştır.

İlhanlı elçilerinin Bağdat'tan ayrılışları sırasında yaşanan olaylar, iki taraf arasındaki diplomatik gerilimin halk düzeyine de yansıdığını gösterir. Kaynaklara göre elçiler şehirden ayrılırken Bağdat halkı tarafından hakaret ve taşlamalara maruz kalmış, bu durumun büyümesini engellemek için vezir İbnü'l-Alkamî yüz kadar askeri görevlendirerek güvenlik önlemi almıştır (Reşîdüddîn, 1387, s. 999; Reşîdüddîn, 2013, s. 32). İlhanlı elçileri, dönüş yolunda yaşanan bu olayları ayrıntılarıyla Hûlâgû Han'a aktarmışlardır.

Haberleri öğrenen İlhanlı hükümdarı son derece öfkelenmiş, bunun üzerine halifeye ikinci bir mektup göndermeye karar vermiştir. Bu yeni mektup, Şerefeddîn b. el-Cezvî ve Bedreddîn Nahcivânî aracılığıyla Bağdat'a ulaştırılmış; diplomatik dilin önceki yazışmalara kıyasla çok daha sert bir hâl aldığı görülmüştür.

Bu ikinci mektubun tam metni ise şu şekildedir:

“Ebedî Tanrı, Cengiz Han ve onun uruğunu (Soyu) yükseltti. Yeryüzünün hepsini doğudan batıya bize sundu. Her kimse il olarak yüreği ve dilini bize doğrultsa, malı, karısı, çocuğu ve dünyası ona kalır. Bize karşı bunların aksini düşünen biri, bu saydıklarımızdan yararlanamaz. Mal ve makam sevgisi, fani devlet için bencillik yapman ve gururlanman sende öyle bir fitne yaratmış ki, senin hakkında iyi niyetli olanların sözü etki etmiyor, senin kulağın müşfiklerin nasihat ve öğütlerini dinlemez olmuş. Baban ve ecdadının yolundan sapmışsın. Savaşa hazır olman gerekir. Çünkü ben karınca ve çekirge gibi kalabalık bir ordu ile

Bağdat Memleketine doğru geliyorum. Eğer feleğin dönmesi değişirse, bu da ulu Tanrının hükmündendir” (Reşîdüddîn, 2013, s. 32-33; Reşîdüddîn, 1387, s.1000)

Çalışmamız için değerli ifadeler içeren bu mektubun ilk cümlelerinde İlhanlı hükümdarı “*Ebedî Tanrı, Cengiz Han ve onun uruğunu (Soyu) yükseltti. Yeryüzünün hepsini doğudan batıya bize sundu.*” diyerek kendi iktidarını kesin bir şekilde tanrısal haklılığa dayandırmıştır. Mektubun devamında “*Her kimse il olarak yüreği ve dilini bize doğrultsa, malı, karısı, çocuğu ve dünyası ona kalır. Bize karşı bunların aksini düşünen biri, bu saydıklarımızdan yararlanamaz¹.*” diyerek halifeyi dünyevi zenginliklerin elinden almakla tehdit etmek suretiyle korkutma yoluna gitmiştir.

Bu mektubun ilk satırları, İlhanlı hükümdarının iktidar anlayışının teolojik temellerini açık biçimde ortaya koymaktadır. Hûlâgû, “Ebedî Tanrı, Cengiz Han ve onun uruğunu yüceltti” diyerek, kendi hâkimiyetinin ilahî bir iradeden kaynaklandığını vurgular. Bu yaklaşım, yalnızca İlhanlılar arasında değil, tüm Moğol dünyasında siyasi meşruiyetin dayanak noktası olmuştur. Cengiz Han’ın “Gök Tanrı tarafından seçilmiş hükümdar” olarak kabul edilmesi, ardıllarının diplomatik belgelerinde sıkça tekrarlanan bir motiftir (Reşîdüddîn, 2013, s. 32).

Mektubun devamında geçen “Her kim gönlünü ve dilini bize doğrultsa, malı, karısı, çocuğu ve dünyası ona kalır...” ifadesi, İlhanlı diplomasi geleneğinin korku ve menfaat dengesi üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Hûlâgû, halifeye hem tehdit hem de vaat içeren bir dil kullanarak, onun teslimiyetini sağlamak istemiştir. Burada amaç yalnızca bir askerî başarı elde etmek değil, aynı zamanda Abbâsî otoritesini psikolojik olarak çökertmektir.

Hûlâgû, mektubun ilerleyen kısmında halifenin şahsını hedef alarak “Mal ve makam sevgisi sende öyle bir fitne yaratmış ki, öğüt dinlemez olmuşsun...” diyerek onu hem dünyevi hırslara kapılmakla suçlamış hem de atalarının yolundan sapmakla itham etmiştir. Bu, İlhanlıların diplomatik yazışmalarında sıkça rastlanan bir yöntemdir:

¹ Reşîdüddîn, (2013). 32-33; Moğollar bu yöntemle yalnızca Abbasiler karşısında başvurmayıp başka hükümdarları da aynı yöntemlerle korkutma yoluna gitmiştir. Bu durumun bir örneği Moğolların Mardin kuşatması sırasında yaşanmıştır. Hülagu burada Mardin hükümdarına gönderdiği mektupta; “*Başının, altının, karının ve çocuklarının sana kalması için kaleden aşağı in ve cihan padişahlığının kulluk kemerini beline bağla. Gerçi kalen sağlam ve yüksektir. Ancak kalenin sağlamlığı ve yüksekliği ile övünme, çünkü eğer senin kendi başın göğe varsa bile, Moğol ordusunun önünde yolun tozu olur.*” Bkz: Reşîdüddîn, (2013). 63.

muhabatı ahlaki zayıflıkla itham ederek, karşı tarafın manevî üstünlüğünü sarsmak (Reşîdüddîn, 1387, s. 1000).

Öte yandan Hûlâgû'nun "Karıncı ve çekirge gibi kalabalık bir ordu ile Bağdat'a doğru geliyorum" sözü, Moğol ordularının korkutucu imajını pekiştiren tipik bir diplomatik retoriktir. Bu ifade yalnızca bir tehdit değil, aynı zamanda İlhanlı gücünün sembolik bir temsili olarak da değerlendirilebilir. Moğol ordusunun sayısal büyüklüğü, hem Abbâsî yönetimini hem de Bağdat halkını yıldırmaya yönelik bir psikolojik araç olarak kullanılmıştır.

Mektubun sonunda yer alan "Eğer feleğin dönmesi değişirse, bu da ulu Tanrı'nın hükmündendir" ifadesi, İlhanlıların kendi eylemlerini kader anlayışıyla meşrulaştırma eğilimini yansıtır. Böylece savaşın kaçınılmazlığı, insan iradesinden çok ilahî takdirin bir sonucu olarak sunulmuştur.

Bu mektubun Abbâsî sarayında yarattığı etki oldukça derin olmuştur. Kaynaklarda, halife el-Musta'sım'ın tehlikenin ciddiyetini nihayet idrak ettiği, ancak çevresindeki devlet adamlarının farklı görüşleri nedeniyle kararsız kaldığı aktarılmaktadır. Reşîdüddîn'in nakline göre halife, veziri İbnü'l-Alkamî ile istişare etmiş ve onun tavsiyesi doğrultusunda İlhanlılara özür ve bağlılık nişanesi olarak kıymetli hediyeler göndermeyi, ayrıca Hûlâgû adına hutbe okutmayı ve sikke kestirmeyi kabul etmiştir (Reşîdüddîn, 1387, s. 1000–1001; Reşîdüddîn, 2013, s. 33).

Ancak bu diplomatik uzlaşma çabası, saraydaki diğer nüfuzlu devlet adamlarının muhalefetiyle sonuçsuz kalmıştır. Özellikle Mücâhideddîn Aybek, halifeye İbnü'l-Alkamî'nin Moğollara yaranmak amacıyla bu teklifi sunduğunu iddia ederek veziri itibarsızlaştırmış ve halifeyi bu düşünceden vazgeçirmiştir (Mîrhând, 1339, s. 4029–4030; Et-Tûsî, 1385, s. 280–281; Tûsî, 2013, s. 594). Bu olay, Abbâsî sarayındaki hizipleşmenin, Moğol tehdidine karşı ortak bir tutum geliştirilememesindeki en önemli etkenlerden biri olduğunu göstermektedir.

Vezirinin tavsiyesini reddeden halife, bu gelişmeden sonra İbnü'l-Alkamî'ye hitaben şu sözleri söylemiştir:

"Gelecekte olacak kazadan korkma ve bana hikâye anlatma. Çünkü benimle Hûlâgû Han ve Mengü Kaan arasında dostluk ve birlik vardır. Ben onların dostuyum, onlar da benim taraftarım olurlar. Elçilerin sözleri yalandır. Eğer kardeşlerim Hûlâgû ve Mengü bir an için yanlış düşünseler bile, Abbâsî hanedanının onlardan korkusu olmaz. Her ülkeden bir ordu isteyip onları bertaraf ederim. İran ve Turan hükümdarlarını

kardeşlerime karşı kışkırtırım. Sen yüreğini sağlam tut, Moğolların tehditlerinden korkma. Gerçi yeni bir devlet kurmuşlar ve şevket sahibidirler; ama Abbâsî hanedanı karşısında heves ve yelden başka bir güçleri yoktur.” (Reşîdüddîn, 1387, s. 1001; Reşîdüddîn, 2013, s. 33–34).

Bu ifadeler, halifenin hâlâ İlhanlı tehlikesini küçümsediğini, Moğol diplomasisinin ciddiyetini kavrayamadığını ve olayların boyutunu doğru değerlendiremediğini göstermektedir. Ayrıca, Abbâsî halifesinin bu dönemde sahip olduğu sınırlı askerî kapasiteye rağmen aşırı özgüven sergilemesi, dönemin siyasal gerçekleriyle uyuşmamaktadır.

Bütün bu gelişmelerin ardından halife, diplomatik nezaket gereği Bedreddîn Nahcivânî ve Kadı Bendincân adlı iki temsilcisini küçük hediyeler ve bir mektupla Hûlâgû Han’a göndermiştir. Bu mektup, İlhanlı–Abbâsî ilişkilerinde diplomatik çözülmenin son evresi olarak değerlendirilebilir. Mektubun tam metni şöyledir:

“Gerçi her ne kadar padişaha malum olmasa da duruma vakıf olanlardan sorabilir. Son zamanlara kadar Âl-i Abbas hanedanına ve Darü's-Selâm Bağdat'a saldırmayı düşünen her padişahın sonu çok vahim oldu. Her ne kadar muhteşem şahlar ve şevket sahibi olan hüsvler bunlara saldırıya geçmişler ise de bu devlethanenin temeli gayet sağlam yapılmıştır ve kıyamete dek ayakta kalacaktır. Geçmiş devirlerde Saffarîlerden Yakub b. Leys, o dönemin halifesi üzerine harekete geçti ve kalabalık bir orduyla Bağdat'a yöneldi. Amacına ulaşmadan karın ağrısından öldü. Aynı şekilde kardeşi Amr da hareket etti. (İsmail b. Ahmed-i Samani) onu yakalayıp tutukladı ve Halife'nin kaderine uygun düşeni yapması için Bağdat'a gönderdi. Besasiri, büyük bir orduyla Mısır'dan Bağdat'a geldi, Halife'yi yakaladı ve Hadîse'de hapsedti, iki sene Bağdat'ta sikke ve hutbeyi İsmailîlerin Mısır'daki halifesi olan Mustansır adına yaptı. En son Selçuklu (sultanı) Tuğrul Bey (durumdan) haberdar oldu. Horasan'dan yola düştü ve acımasız bir orduyla Besasiri'ye saldırıp, onu yakaladı ve öldürdü. Halife'yi hapisten kurtardı, Bağdat'a getirtti ve hilafete oturttu. Selçuklu sultanı Muhammed de Bağdat'a saldırmaya niyetlendi, yolda hezimete uğradı ve geri dönerken öldü. Harezşah Muhammed, bu hanedanı ortadan kaldırmak için büyük bir ordu getirdi. Allah'ın öfkesinin etkisinden Esedabad geçitlerinde kara borana yakalandı ve ordusunun birçoğu telef oldu. Zararla ve pişman olarak geri döndüler. Senin ceddin Cengiz Han'dan Abeskun adasında göreceğini gördü.

Pâdişâh için Abbasi hanedanına saldırmak düşüncesi iyi değildir. Vefasız feleğin kötü gözünden kork” (Reşîdüddîn, 2013, s. 35; Reşîdüddîn, 1387, s.1003-1004).

Abbâsî halifesinin Hûlâgû Han’a gönderdiği son mektup, diplomatik dil açısından oldukça dikkat çekici bir örnek olarak karşımıza çıkar. Mektupta halife, İlhanlı hükümdarını geçmişten ibret almaya davet ederken, Abbâsî hanedanının tarih boyunca maruz kaldığı saldırılardan nasıl kurtulduğunu örneklerle açıklamaktadır:

“Gerçi her ne kadar padişaha malum olmasa da duruma vakıf olanlardan sorabilir. Son zamanlara kadar Âl-i Abbâs hanedanına ve Dârü’s-Selâm Bağdat’a saldırmayı düşünen her padişahın sonu çok vahim oldu. Her ne kadar muhteşem şahlar ve şevket sahibi olan hükümdarlar bu hanedan üzerine yürüdülerse de bu devletin temelleri gayet sağlam atılmıştır ve kıyamete dek ayakta kalacaktır...” (Reşîdüddîn, 2013, s. 35; Reşîdüddîn, 1387, s. 1003–1004).

Halifenin bu ifadeleri, İlhanlı tehdidi karşısında dinsel bir savunma dili benimsediğini göstermektedir. O, geçmişte Abbâsî hilafetine yöneltilen her saldırının ilahi adaletle cezalandırıldığını hatırlatarak, İlhanlı hükümdarını da aynı akıbetle uğramaması konusunda uyarmıştır. Bu yönüyle halifenin mektubu, Moğolların “Tanrı tarafından seçilmiş hükümdar” inancına karşı geliştirilen bir tür teolojik karşı söylem niteliğindedir.

Halife, tarihsel örnekler vererek iddiasını güçlendirmeye çalışmıştır. Yakûb b. Leys es-Saffârî’nin karın ağrısından ölmesi, kardeşi Amr’ın Semânîler tarafından esir edilmesi, Besâsîrî’nin Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey tarafından öldürülmesi, Harezmşah Muhammed’in ordusunun Esedâbâd geçitlerinde yok olması gibi örnekler (Reşîdüddîn, 2013, s. 35), Abbâsî hilafetinin Tanrı tarafından korunduğu fikrini destekleyen tarihî deliller olarak sunulmuştur. Halife, böylece İlhanlı hükümdarına yönelik mesajını hem dini hem de tarihî argümanlarla güçlendirmiştir.

Halifenin bu mektubu, aynı zamanda Abbâsîlerin teolojik diplomasi olarak tanımlanabilecek bir strateji izlediklerini de göstermektedir. İlhanlı hükümdarını askeri değil, manevi argümanlarla caydırmaya çalışan halife, “Vefasız feleğin kötü gözünden kork” ifadesiyle Hûlâgû’ya kaderin değişkenliğini hatırlatmış ve böylece onu psikolojik bir ikazla durdurmaya çalışmıştır (Reşîdüddîn, 1387, s. 1004).

Bununla birlikte, mektubun bu denli “dini bir meydan okuma” içermesi İlhanlı hükümdarının öfkesini artırmıştır. Halifenin Hûlâgû’nun tabiiyetini bir kez daha reddetmesi üzerine İlhanlı hükümdarı tüm hazırlıklarını tamamlayarak ordusuyla Bağdat

üzerine yürümüştür. Esedâbâd mevkiine ulaştığında, halifeye son bir elçi göndererek bizzat huzuruna gelmesini istemiştir. Ancak el-Musta'sım bu çağrıya uymamış, yerine İbnü'l-Cevzî'yi göndererek yıllık vergi ödemeyi kabul ettiğini bildirmiştir. Ne var ki bu teklif, İlhanlı hükümdarı tarafından yetersiz bulunmuş ve kuşatma kararlılıkla sürdürülmüştür (Reşîdüddîn, 1387, s. 1008–1009; Reşîdüddîn, 2013, s. 39).

Bu süreçte İlhanlı sarayında da farklı görüşlerin dile getirildiği anlaşılmaktadır. Aksarayî'nin aktardığına göre Hûlâgû Han, Bağdat seferi öncesinde müneccimleri ve yakın çevresiyle istişare etmiş, bazı danışmanlar halifeye saldırmanın uğursuzluk getireceğini ileri sürmüşlerdir. Bu kişilere göre halifenin öldürülmesi, “dünyanın düzenini bozacak, yağmurların kesilmesine, depremlerin meydana gelmesine ve büyük bir padişahın ölümüne” yol açacaktı (Aksarayî, 2000, s. 38; Cûzcânî, 1343, s. 198).

Ancak Hûlâgû bu uyarılara kulak asmamış, aksine filozof ve bilgin Nasîrüddîn et-Tûsî'nin görüşünü almak istemiştir. Tûsî, hükümdara cevaben “Hz. Peygamber'in seçkin halifeleri Osman ve Ali'nin öldürülmesine rağmen bu tür felaketlerin gerçekleşmediğini” belirterek, hurafeye dayalı bu korkuların asılsız olduğunu ifade etmiştir (Aksarayî, 2000, s. 38). Bu açıklama, İlhanlı hükümdarının kararında son derece etkili olmuş ve Hûlâgû sefer hazırlıklarını tamamlayarak kararlılığını sürdürmüştür.

Hûlâgû'nun bu tavrında yalnızca geçmiş zaferlerinin değil, aynı zamanda İslâm dünyasının içinde bulunduğu siyasi parçalanmışlığın da etkisi büyüktür. Dönemin İslam coğrafyasında güçlü bir ittifakın bulunmaması, Abbâsî halifesinin yalnız kalmasına neden olmuştur. Bunun yanı sıra Moğol ordusunun disiplinli, donanımlı ve tecrübeli yapısı, İlhanlı hükümdarının özgüvenini artırmıştır.

Öte yandan Abbâsî halifesi el-Musta'sım'ın liderlik vasıflarının zayıflığı, krizin büyümesinde belirleyici olmuştur. Kaynakların ortak anlatımına göre halife, yaklaşan Moğol tehlikesine rağmen ciddi bir savunma hazırlığı yapmamış, diplomatik uzlaşma fırsatlarını da heba etmiştir. Önceki Abbâsî halifeleri benzer tehditler karşısında askeri ittifaklar kurarak veya diplomatik denge politikaları geliştirerek başarı göstermişken, el-Musta'sım pasif bir tutum sergilemiştir.

Moğol ordularının hızlı ilerleyişi karşısında geç de olsa tehlikenin büyüklüğünü kavrayan halife, son bir hamleyle veziri İbnü'l-Alkamî ve Hristiyan din adamı Katolikos'u Hûlâgû Han'a göndermiştir. Ancak bu girişim de sonuçsuz kalmış, İlhanlı hükümdarının tutumunda hiçbir yumuşama görülmemiştir. Aksine bu diplomatik çaba,

Hûlâgû'nun Bağdat kuşatmasını daha da yoğunlaştırmasına neden olmuştur (Reşîdüddîn, 2013, s. 39).

Sonuçta el-Musta'sım'ın hazırlıksızlığı, diplomatik öngörüsüzlüğü ve İlhanlı ordusunun gücünü hafife alması, Abbâsî Devleti için yıkıcı sonuçlar doğurmuştur. Moğol saldırısı, İslam dünyasında köklü bir iktidar geleneğinin sonunu getirmiş; halife, Reşîdüddîn'in aktardığına göre Bağdat hazineleri arasında açlıktan ölüme terk edilmiştir. Bu olay, hem siyasî hem de dinî anlamda Abbâsî döneminin kapanışını temsil ederken, Ortaçağ diplomasi tarihinde güç temelli ilişkilerin dinî meşruiyet karşısında kazandığı belirgin üstünlüğü de simgelemiştir.

Abbâsî halifesinin diplomatik girişimleri sonuçsuz kalınca, Bağdat 1258 yılı Şubat ayında İlhanlı ordularının eline geçti. Reşîdüddîn'e göre 10 Şubat, Tûsî'ye göre ise 11 Şubat 1258 tarihinde halife el-Musta'sım, üç oğlu, seyyidler, imamlar, kadılar, ileri gelen devlet adamları ve yaklaşık üç bin kişiyle birlikte Hûlâgû'nun huzuruna çıkarak teslimiyetini bildirmiştir (Tûsî, 1385, s. 290; Reşîdüddîn, 2013, s. 45). Hûlâgû Han, başlangıçta halifeye iyi davranmış, onu ikna ederek şehir halkına silahlarını bırakmaları ve teslim olmaları yönünde emir vermesini sağlamıştır. Ancak bu teslimiyet, Abbâsî hanedanının kaderini değiştirememiştir.

Reşîdüddîn'in nakline göre el-Musta'sım, 20 Şubat 1258'de; Tûsî'ye göre ise 21 Şubat 1258'de, büyük oğlu ve maiyetindeki kişilerle birlikte Vakıf köyünde öldürülmüştür (Reşîdüddîn, 1387, s. 1017–1018; Reşîdüddîn, 2013, s. 46–47; Tûsî, 1385, s. 291; Tûsî, 2013, s. 601; Aksarayî, 2000, s. 39; Aştîyânî, 1384, s. 502; Köprülü, 1942, s. 222–223; Özdemir, 2006, s. 126–127; Boyle, 1961, s. 145–161). Bu olay, Abbâsî hilafetinin fiilen sona erdiği ve İslam dünyasında yeni bir dönemin başladığı an olarak kabul edilir.

Bağdat'ın düşüşü yalnızca askerî bir zafer değil, aynı zamanda Moğol diplomasisi açısından da büyük bir propagandaya dönüştürülmüştür. İlhanlı hükümdarı bu zaferi, “Tanrı'nın gazabının bir sonucu” olarak nitelendirerek siyasî üstünlüğünü dinî bir meşruiyet zemininde yeniden üretmiştir. Ebu'l-Ferec'in eserinde aktardığına göre, Hûlâgû Han Halep Eyyûbî hükümdarı el-Melikü'n-Nâsır'a gönderdiği mektupta Bağdat'ın alınışına değinmiş ve “Tanrı'nın kılıcıyla Bağdat'ı fethettiğini” söylemiştir. Aynı mektupta halifeyi yanına çağırdığını, ona iki soru sorduğunu ve halifenin bu sorulara cevap veremediğini belirterek, Kur'an'dan ayetler nakletmiş ve el-Musta'sım'ın

başına gelenleri “ilahi gazabın bir neticesi” olarak açıklamıştır (Ebu’l-Ferec, aktaran Boyle, 1961, s. 145–146).

Bu anlatı, Moğol hükümdarının kendi siyasal eylemini teolojik bir bağlama oturtma çabasını yansıtır. İlhanlı hükümdarları, Abbâsî hilafetinin yıkımını yalnızca bir fetih değil, “Tanrı’nın hükmünün yeryüzünde tecellisi” olarak sunmuşlardır. Böylece Hûlâgû Han, hem askerî hem de ideolojik anlamda İslam dünyasında otoritesini meşrulaştırmayı hedeflemiştir.

Abbâsî hilafetinin sona ermesi, İslam dünyasında bir güç boşluğu yaratırken, İlhanlı diplomasisi açısından yeni bir meşruiyet sorunu doğurmuştur. Hilafetin ortadan kalkması, İlhanlı yönetiminin kısa vadede siyasi üstünlüğünü pekiştirse de uzun vadede Müslüman tebaayı birleştirecek dinsel otoritenin yokluğunu beraberinde getirmiştir. Nitekim bu durum, İlhanlıların sonraki yıllarda Memlûklerle olan diplomatik ilişkilerini de doğrudan etkilemiştir.

Bağdat’ın ele geçirilmesiyle birlikte İlhanlılar, Asya ve Orta Doğu siyasetinde belirleyici bir güç haline gelmiş; diplomatik ilişkilerinde “güç merkezli diplomasi” anlayışını sistemleştirmişlerdir. Bu dönem, İlhanlıların hem İslam coğrafyasına hâkimiyet kurduğu hem de Moğol cihan hâkimiyeti idealini yerel politik gerçekliklerle uzlaştırmaya çalıştıkları bir evreyi temsil eder.

Sonuç olarak, İlhanlı–Abbâsî diplomatik münasebetleri yalnızca iki devlet arasındaki yazışmalardan ibaret değildir; bu ilişkiler, Ortaçağ’da din, iktidar ve diplomasi arasındaki etkileşimin en somut göstergelerinden biridir. Hûlâgû Han’ın Abbâsî halifesine gönderdiği mektuplar, Moğol diplomatik kültürünün nasıl güç, inanç ve meşruiyet söylemlerini harmanladığını göstermektedir. Abbâsî halifesinin dini temellere dayalı savunma stratejisi ise, siyasi gerçeklik karşısında etkisiz kalmış; sonuçta hilafetin yıkılması, İslam dünyasında Moğol diplomasi anlayışına zemin hazırlamıştır.

Bu gelişmeler, İlhanlıların dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcına işaret eder. Bağdat’ın düşüşü, İlhanlı diplomasisinin artık yalnızca askerî güç değil, aynı zamanda ideolojik söylem aracılığıyla da şekilleneceği bir evreye geçişin simgesidir. Bu yönüyle İlhanlı–Abbâsî münasebetleri, Moğol diplomatik düşüncesinin dönüşümünü anlamak açısından tarihsel bir eşik teşkil eder ve doğrudan olarak İlhanlı–Memlûk ilişkilerinin doğuşuna zemin hazırlar.

4.3.2. İlhanlıların Memluk Devleti ile diplomatik münasebetleri

4.3.2.1. Gazan Han devrine kadar İlhanlı Memluk diplomatik münasebetleri

İlhanlı Devleti'nin Orta Doğu'daki siyasi ve askerî etkinliği, özellikle Hülâgû Han'ın İran'a gelişiyle belirgin biçimde artmıştır. Hülâgû, 1256 yılında ele geçirmek için uzun süre uğraştığı Alamut Kalesi'ni istila ederek (Aksarâyî, 2000, s. 37–38) bölgedeki direniş odaklarını ortadan kaldırmayı amaçlamış ve böylelikle hem stratejik hem de psikolojik bir üstünlük elde etmiştir. Ardından 1258'de Bağdat'ı kuşatma sonucu ele geçirmesi sonucunda Abbâsî devletine son vermesi, İlhanlıların İslam dünyasında siyasi meşruiyet iddialarını güçlendirmiştir. Bu iki olay, Hülâgû'nun yalnızca askerî başarıya değil, sembolik anlamda da bir hâkimiyet tesis etmeye çalıştığını göstermektedir. Abbâsî halifesinin otoritesi ortadan kaldırılmadan İslam coğrafyasında kalıcı bir Moğol hâkimiyeti kurulamayacağı düşüncesi, Hülâgû'nun politikalarının temelinde yer almıştır (Sağlam, 2018, s. 86).

Hülâgû, ilerleyişi esnasında korku ve psikolojik baskıyı diplomatik bir araç olarak kullanmıştır. Elçileri aracılığıyla bölgedeki yöneticilere gönderdiği sert üsluplu mektuplar, Moğol diplomasi geleneğinin karakteristik özelliklerini taşımaktadır. 8 Ocak 1260 tarihinde Halep'in ele geçirilmesiyle bölge kontrol altına alınmış, ardından Kilikya Ermeni Krallığı ve çevredeki Haçlılarla temas kurulmuştur. Hülâgû'nun Hristiyan devletlere karşı izlediği “*koruyucu*” siyaset, Müslüman yönetimlere karşı müttefik arayışıyla bağlantılı olduğu kadar, şahsi eğilimlerinin ve dinî sempatisinin de bir yansıması olarak değerlendirilir. Nitekim bazı araştırmalar, İlhanlı hükümdarı Hülâgû'nun Haçlılara Müslümanlar tarafından yıkılmış kiliseleri yeniden inşa etme sözü verdiğini, Papa IV. Urban ile yazışarak Hristiyan dünyasıyla ortak hareket etmeye istekli olduğunu aktarmaktadır (Adil Helal, 1997, s. 108, 281).

Moğol ilerleyişi Suriye'ye ulaştığında, İlhanlı diplomasisinin en etkili araçlarından biri haline gelen tehdit içerikli mektuplar devreye girmiştir. Mısır'da hüküm süren Memlûk Sultanı Kutuz'a gönderilen mesajda Moğollar, kendilerini “*Tanrı'nın öfkesinden doğan ilahî ceza ordusu*” olarak nitelendirmiş ve Müslüman yöneticilerin bu iradeye karşı gelmemeleri gerektiğini bildirmişlerdir. “*Biz Allah'ın ordusuyuz*” cümlesiyle başlayan kayıt, bir diplomatik bildiri olmaktan öte, İlhanlı ideolojisinin

propagandacı bir tezahürü niteliğindedir. Reşîdüddîn'in nakline göre İlhanlı elçisi Kutuz'a şu sözlerle hitap etmiştir:

“Yüce Tanrı, Cengiz Han ve uruğunu güçlendirip yeryüzündeki ülkelerin idaresini bize bağışladı. Kim ki, bize itaat etmekten yüz çevirirse, karısı, çocukları ve kendisi yok olur” (Sağlam, 2018, s. 85–86).

Bu mektup 1260 yılının 21 ocağında, Kahire'de tahta çıkan Sultan Kutuz'a sunulmuştur. Elçiler, geleneksel Moğol diplomatik üslubuna uygun olarak tehditkâr ifadelerle dolu bir metin getirmiştir. Kutuz ise bu çağrıyı değerlendirdikten sonra Moğolların teklif ettiği iki seçenektan “*itaat veya savaş*” ikinciyi tercih etmiştir. Ardından İlhanlı elçilerinin başarılarını kestirip kale kapılarına astırarak Hülâgû'nun diplomatik meydan okumasına müadil olarak karşılık vermiştir (İbn İyâs, 1975, c. I, s. 305).

Ancak Moğol cephesinde stratejik bir zayıflık söz konusuydu. Mengü Han'ın ölümünün ardından hanlık seçiminde etkili olabilmek amacıyla Hülâgû, ordusunun büyük kısmıyla İran'a dönmek zorunda kalmış ve bölgede yalnızca Ketboğa Noyan komutasında sınırlı bir kuvvet bırakmıştır. Bu durum, Memlûkların inisiyatif kazanmasına zemin hazırlamıştır. Nitekim Musul'da İlhanlı devlet meclisine kadar ulaşan bir Memlûk devlet adamı Sârim Özbek'in dağladığı istihbarat, Sultan Kutuz'un savaşa karar vermesinde etkili olmuştur. 3 Eylül 1260 tarihinde meydana gelen Ayn Câlût Savaşı'nda İlhanlı ordusu ağır bir yenilgiye uğramış ve bu olay, Moğolların Orta Doğu'daki yenilmezlik imajını sarsmıştır. Bu yenilgi, yalnızca askerî değil, aynı zamanda psikolojik ve ideolojik bir dönüm noktası olmuştur.

Kutuz'un ölümünün ardından tahta çıkan Sultan Baybars, Ayn Câlût zaferini bir meşruiyet aracı olarak kullanmış ve İlhanlıları diplomatik alanda tecrit etmeye yönelik bir politika izlemiştir. Baybars'ın bu doğrultudaki en dikkat çekici hamlesi, Berke Han ile diplomatik ittifak kurması olmuştur. Hülâgû Han'ın Altın Orda Devleti'nin hâkimiyet alanına müdahaleleri Berke'nin tepkisini çekmiş; 1261–1262 yıllarında Baybars ile Berke arasında mektuplaşmalar ve karşılıklı hediyeler aracılığıyla resmî ilişkiler kurulmuştur. Bu ittifak, Moğol iç çekişmeleri bağlamında stratejik bir iş birliği niteliği taşımakla birlikte, aynı zamanda dinî bir cihad söyleminin Orta Doğu'daki siyasal yansımasını da temsil etmiştir (Sağlam, 2018, s. 87–88).

İlhanlı tarafı meydana gelen bu diplomatik yalnızlık karşısında İlhanlılara parlak bir dönem yaşatan Gazan Han'ı döneminde yeni bir diplomatik politika geliştirmeye sevk etmiştir. Gazan Han'ın İslam'a girişi, hem yerel halkın desteğini kazanmak hem de

Memlûkların kullandığı dinî meşruiyet söylemini etkisiz kılmak amacı taşımaktaydı. Bununla birlikte, Gazan Han Avrupa devletleriyle ilişkilerini sürdürmüş; Papa VIII. Boniface'ye mektuplar göndererek Memlûk yönetimini ahlaki yozlaşmayla suçlamış ve Şam taraflarına düzenleyeceği askeri hareketler için dinî gerekçeler üretmiştir. Hatta bu seferlere meşruiyet kazandırmak üzere fetva dahi almıştır (Spuler, 2011, s. 76).

Hülâgû'nun ölümünün ardından tahta geçen Abâkâ (663–680/1265–1282) döneminde de İlhanlı–Memlûk ilişkileri keskin bir düşmanlık temelinde şekillenmiştir. Annesi ve eşinin Hristiyan olması, Abâkâ'nın Moğol–Haçlı iş birliğini devam ettirmesinde etkili olmuştur. Bu süreçte Papa ve Avrupalı hükümdarlarla diplomatik temaslar sürdürülmüş, Suriye'deki Müslüman yerleşimleri hedef alan askeri ittifaklar oluşturulmuştur (Abdülmenam, 2001, s. 24).

Sultan Baybars, bu tehdit karşısında savunma kadar saldırı yönü de güçlü bir siyaset izlemiştir. İlhanlı ordusu Birecik'i kuşatınca bölgeye ordu sevk etmiş, aynı dönemde Haçlı yönetimindeki Kaysariyya, Hayfa, Yafa, Arsuf ve Aslis gibi stratejik merkezleri 1265 senesinde ele geçirerek bu bölgelerde Haçlı hâkimiyetini zayıflatmıştır (Aktan, 1999, s. 418). Baybars'ın bu politikası, yalnızca Haçlı tehlikesini bertaraf etmeye değil, aynı zamanda Suriye ve Çukurova bölgesinde Türk nüfusunun kalıcı hâkimiyetini sağlamaya yönelmiştir (Gezen, 2014, s. 10-12; Gezen, 2018, s. 667; 2018; Kanat, 1999, s. 423–434).

İlhanlı Hükümdarı Abâkâ'nın Memlûk hükümdarı Baybars'a gönderdiği birinci heyet, 664/1265 yılında Çukurova seferi sırasında Suriye'de görüşme gerçekleştirmiş; hediyeler sunarak barış teklifini sunmuştur. Fakat bu teklifin yazılı belgeye dayanmaması ve ima yoluyla tehdit içermesi nedeniyle Baybars nezdinde kabul edilmemiştir (Kanat, 2001, s. 39). Baybars'ın bu dönemde Haçlılar ile yaptığı antlaşmalar da dikkat çekicidir. 1266 senesinde Safed ve Remle'yi ele geçiren Baybars, 1267 yılında Haçlılarla 10 yıllık bir barış antlaşması yapmış, ardından Antakya'nın fethinden sonra 1268'de Çukurova Ermeni Krallığı'yla da benzer bir anlaşmaya varmıştır. İlhanlıların vasalı konumundaki Ermeniler, bu dönemde Moğolların tarafını tutmuşlardır. Kral Hetum'un oğlu Leon'un Memlûklar'a esir düşmesi, iki taraf arasındaki gerginliği daha da artırmıştır. Baybars, Leon'un serbest bırakılması karşılığında Halep'in işgali sırasında esir edilip Ermenilere teslim edilen komutan Sungur el-Aşkar'ın iadesini talep etmiş; Kral Hetum bu şartı kabul etmek durumunda kalmıştır. Aynı zamanda Akka ve Hayfa'daki Haçlılar ile de barış sağlanmıştır (Sağlam, 2018, s. 88–90).

1268 yılı sonlarında başkent Kahire’de elçilik heyetlerini kabul eden Sultan Baybars, Bizans temsilcisiyle de görüşmüştür. Bu elçi, Abâkâ Han ile barış yapılması doğrultusunda arabuluculuk teklifinde bulunmuş, ancak sonuç alamamıştır. Ardından Sultan Baybars, Ermeni temsilcilerle beraberliğinde gelen İlhanlı elçilerini Dimaşk’ta huzuruna kabul etmiş, Abâkâ’nın 27 Aralık 1268 tarihli mektubunu teslim almıştır. Mektup, geleneksel Moğol diplomatik üslubunu yansıtarak Baybars’tan tâbiyet talep ediyor ve aksi durumda sonuçlarına katlanacağı uyarısını içeriyordu. Ayrıca Kutuz’un öldürdüğü İlhanlı elçilerine atıfta bulunularak, “yasak” gereği cezai yaptırımların uygulanacağı tehdit olarak dile getirilmişti (Şeşen, 2013, s. 92–93; Sağlam, 2018, s. 90).

Sultan Baybars, sözkonusu mektuba verdiği cevapta İlhanlılarla dostane bir ilişki kurulamayacağını vurgulamış ve kendi yönetimini şariat esaslarına dayandırıldığını belirterek meşruiyet iddiasında bulunmuştur. “*Ketboğa Noyan’a ne oldu?*” sözüyle Moğolların geçmiş yenilgilerini hatırlatmış, elçilerin güvenli biçimde ülkelerine gönderilmesini ise İlhanlılara karşı bir lütuf olarak nitelendirmiştir. İlhanlı elçisinin kendisine yönelttiği “Sen Sivas’ta satılmış bir memlûksün” gibi küçültücü ifadeler karşılık olarak Baybars, Abâkâ’nın elinde tuttuğu toprakları zamanla kaybedeceğini ve iktidarının sona ereceğini bildirmiştir (Kanat, 2001, s. 50–51). Bu karşılıklı yazışmalar, İlhanlı–Memlûk ilişkilerinin barış temelinde değil, ideolojik ve psikolojik üstünlük mücadelesi biçiminde sürdüğünü açık biçimde göstermektedir.

Abâkâ’nın barış tekliflerini içeren mektuplarının arka planında, Sultan Baybars’ı kendi otoritesi altına alma arzusu bulunmaktaydı. Bu bakımdan, İlhanlıların barış teklifleri diplomatik bir nezaket göstergesi olmaktan ziyade, gizli bir tehdit unsuru taşımaktaydı. Ancak Sultan Baybars’ın bu mektuplara verdiği sakin ve diplomatik cevaplar, Memlûk Devleti’nin artık siyasi istikrarını sağladığını ve dış ilişkilerde daha rasyonel bir tutum benimsediğini göstermektedir. Abâkâ Han bir yandan Hristiyan Batı dünyası ile ittifak arayışlarını sürdürürken, diğer yandan doğuda Altın Orda ve Çağatay hanlıklarıyla siyasi ve askeri mücadelesini sürdürmekteydi. Bu durum, İlhanlı dış politikasının çok yönlü gerilimler içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır (Sağlam, 2018, s. 91–92).

Bu karmaşık diplomatik ortamda, Abâkâ Han ile Sultan Baybars arasında yeni bir iletişim zemini oluşturulmaya çalışılmıştır. Bizans Devleti, Klikyâ Ermeni Krallığı ve Anadolu’daki İlhanlı yöneticileri, iki taraf arasında arabuluculuk girişimlerinde bulunmuştur. Sultan Baybars ise Haçlılarla yaptığı antlaşmalara 1271 ve 1272 yıllarında

yenilerini eklemiş; Antartus, Merkab ve Trablus gibi stratejik merkezlerle on yıllık barış sağlamıştır (Aktan, 1999, s. 421). Aynı zaman diliminde Anadolu'dan gelen elçilik heyetleri Samğâr ve Pervâne gibi Selçuklu devlet adamlarının arabuluculuğunda Sultan Baybars'a barış önerileri sunmuşlardır. Bu gelişmeler üzerine Memlûk sultanı da kendi elçilerini ilhanlı hükümdarı Abâkâ'ya göndermiştir. Bu diplomatik temaslar iki taraf arasında hediyeleşmeler ve mektuplaşmalar gerçekleşse de Abâkâ Han'ın gelen hediyeleri küçümseyerek oturumu terk etmesi ardından diplomatik nezaket gereği elçileri kabul etmesi barış girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır (Yaltkaya, 2000, s. 5–6; Özbek, 1999, s. 47; Sağlam, 2018, s. 91–93).

İbn Şeddâd ve Yûnînî gibi Müslüman tarihçiler bu elçilik heyetlerinin detaylarını aktarırken ok biçiminde sembolik hediyelere özel vurgu yapar. Bu hediyeler, Türk diplomasi geleneğinde “*tâbîlik*” anlamı taşıyabileceğinden, bazı araştırmacılar bunların Anadolu'nun Memlûk etkisine girdiğini sembolize ettiğini ileri sürmüşlerdir (Yûnînî, 1954, s. 451; İbn Şeddâd, 1983, s. 34–35; Yaltkaya, 2000, s. 7). Diğer kaynaklarda ise İlhanlı elçilerinin Dımaşk'ta Sultan Baybars tarafından kabul edildiği ve burada barış tekliflerinin müzakere edildiği aktarılmaktadır (Makrîzî, 1997, s. 81; Nüveyrî, 2004, c. XXX, s. 126). Bazı müellifler, aynı dönemde İlhanlı ve Memlûk elçilerinin Dımaşk'ta eşzamanlı olarak bulunduğunu ve bu karşılıklı ziyaretlerin nevbet merasimleriyle resmiyet kazandığını kaydetmiştir (Sağlam, 2018, s. 94).

Ne var ki İlhanlı ordularının aynı dönemde Fırat hattındaki Bîre ve Rahbe'ye saldırımları, barış tekliflerinin samimiyetini zedelemiştir. Bu durum, İlhanlı diplomasisinin çelişkili karakterini ortaya koymaktadır. Nihayetinde söz konusu elçilik girişimleri somut bir sonuç doğurmamış, ok sembolünün içerdiği tâbiyet anlamı ise özellikle Anadolu siyaseti açısından dikkate değer bir ayrıntı olarak kalmıştır. Diğer taraftan Memlûk Sultanı, Çukurova taraflarına düzenlediği seferlerle İlhanlı–Ermeni ittifakına da ağır darbeler indirmiştir. Sis (günümüzde Adana'nın Kozan ilçesi) merkezli harekâtlar sonucunda Ermeni Krallığı zayıflamış, Memlûk hâkimiyeti Mısır–Anadolu hattında yeniden güç kazanmıştır (Sağlam, 2018, s. 95–96).

Baybars'ın Anadolu'ya yönelişi, Selçuklu ileri gelenlerinden gelen davetlerle başlamış ve 1277'de Elbistan Ovası'nda İlhanlı ordusunu mağlup etmesiyle sonuçlanmıştır. Ardından Kayseri kentine kadar kadar ilerleyen Baybars, burada Selçuklu tahtına oturarak vilayetlere fermanlar göndermiş ve siyasi hâkimiyetini ilan etmiştir. Ancak umduğu desteği Selçuklu devlet adamlarından görememesi üzerine, olası bir

İlhanlı saldırısına karşı bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmenin ardından öfkelenen Abâkâ, Baybars’a gönderdiği mektupta şu ifadeleri kullanmıştır:

“Eğer bizimle savaşmak istiyorsan, erkek gibi meydana çık. Öfkemizin ateşi Suriye’ye ulaştığında yaş ve kuru hiçbir şey kalmayacaktır.” (Kanat, 1999, s. 44–45).

Bu tehdit hayata geçmeden kısa bir süre önce, 1 Temmuz 1277 senesinde Sultan Baybars vefat etmiştir. Onun dönemi, İlhanlı-Memlûk münasebetlerinde hem askerî çatışmaların hem de diplomatik görüşmelerin yoğun olarak yaşandığı bir dönem olarak tarihe geçmiştir. Bu dönem, doğrudan savaşlardan ziyade diplomatik baskı ve psikolojik rekabetin belirleyici olduğu bir evreyi temsil etmektedir (Sağlam, 2018, s. 95–97).

Baybars’ın ardından tahta çıkan Sultan Kalavun devrinde, İlhanlı–Memlûk rekabeti askerî cephede geçici bir durgunluk yaşamış, buna karşılık diplomatik faaliyetler yoğunlaşmıştır. Argûn Han’ın Batı Hristiyan dünyasıyla kurduğu diplomatik temaslar bu dönemin öne çıkan gelişmelerindendir. Argûn, Papalık ve Avrupa krallıklarıyla mektuplaşarak Memlûk karşıtı bir cephe oluşturma arayışına girmiştir. Ancak bu diplomatik çabalar somut bir askerî müdahaleye dönüşmemiştir. 690/1291 yılında Argûn’un ölümüyle bu teşebbüsler sonuçsuz kalmış, yerine geçen kardeşi Geyhâtû döneminde diplomasi neredeyse tamamen askıya alınmıştır. Geyhâtû’nun içkiye ve sefahate düşkünlüğü, devlet işlerine ilgisizliği bu durumun başlıca nedenleri arasında yer alır (Sağlam, 2018, s. 97–106).

Bu süreçte Memlûklar, Suriye kıyısında yürüttükleri askerî harekâtlarla sadece Haçlı varlığını ortadan kaldırmamış, diğer taraftan İlhanlıları bölgeden uzaklaştırmayı da başarmışlardır. Kalavun’un ölümünden kısa bir süre önce Haçlıların elinde kalan son kale olan Akka’nın 1291 yılında fethi, bu başarının simgesi olmuştur (Reşîdüddin, 2013, s. 170–173). Kalavundan sonra Memlûk tahtına çıkan el-Melikü’n-Nâsır Muhammed devrinde İlhanlılara karşı takip edilen siyasi ve diplomatik politikaların büyük ölçüde sürdürüldüğü görülmektedir. Bu dönemde İlhanlı tahtına Gazan Han’ın (1295–1304) geçmesiyle yeni bir dönüm noktası yaşanmıştır. Gazan Han, iktidarının ilk yıllarında İslamiyet’i kabul etmiş ve “Gıyâsüddîn el-Gazân Mahmud” adını alarak İslama geçmesi onu yeni bir meşruiyet arayışına sevk etmiştir (Benâketî, 1996, s. 448). Bu gelişmeler, İlhanlı Devleti’nin daha önce Hristiyan Batı’yla kurduğu ittifak politikalarını büyük ölçüde sona erdirmiş, diplomatik yönelimleri yeniden Memlûklerle doğrudan temasa çevirmiştir.

Ne varki Gazan Han'ın İslamı kabul etmesi de taraflar arasında kalıcı bir uzlaşma sağlamamış, aksine İlhanlıların Memlûklara karşı yürüttüğü siyasi mücadele dinî bir nitelik kazanmıştır. Gazan Han, Memlûk yönetimini İslam'a aykırı uygulamalarla suçlamış, ulemanın desteğini alarak kendisini “meşru halife” ilan ettirmiştir. Buna karşılık Memlûk uleması da İlhanlılara karşı fetvalar yayımlamış, özellikle Hanbelî din adamı İbn Teymiyye'nin Gazan Han'ı “*kâfir*” ilan eden fetvası kamuoyunda İlhanlıların meşruiyetini ciddi biçimde sarsmıştır.

Her ne kadar Gazan Han İslam'a geçmiş olsa da, seleflerinin diplomatik çizgisini tamamen terk etmemiştir. Hristiyan Batı ile olan diplomatik temaslar sürdürülmüş, ancak bu ilişkiler seküler zeminden ziyade dinî gerekçeler etrafında şekillenmiştir. Papa ve Avrupa krallarına mektuplar gönderilmişse de, bu temaslar artık eski etkisini yitirmiştir. Buna paralel olarak İlhanlı diplomatik yazışmalarında üslup da değişmiştir. Açık tehdit dili yerini, ortak inanç ve kader vurgusuna bırakmıştır. Fakat bu dilsel yumuşama, askeri faaliyetlerin arka planda sürdürüldüğü gerçeğini gizlememiştir. Nitekim 1299'da (698) gerçekleştirilen büyük sefer sonucunda Halep ve Şam geçici olarak İlhanlıların eline geçmiş, bu durum diplomatik dilin Moğollar açısından çoğu zaman psikolojik üstünlük aracı olarak kullanıldığını göstermiştir (Sağlam, 2018, s. 106–107).

Memlûk tarafında, Kalavun'un oğlu Eşref Halil 11 Kasım 1290 tarihinde tahta çıkmıştır. 29 Ekim 1291'de babasının türbesini ziyaretinde yapılan dualar ve hatimlerle birlikte halife el-Hâkim Biemrillah'ın cihad çağrısı, Memlûklerin yeniden saldırı stratejisine yöneldiğini göstermektedir. Nitekim Akka'nın 18 Mayıs 1291'de fethiyle başlayan başarı zinciri, kutsal topraklarda Haçlı varlığının tamamen sona ermesiyle sonuçlanmıştır. Aynı dönemde Ermenilerin elindeki Kal'atü'r-Rûm 33 günlük kuşatma sonunda Haziran 1292'de fethedilmiş ve ismi “Kal'atü'l-Müslimîn” olarak değiştirilmiştir. İlhanlı kuvvetleri yardıma ulaştığında kale çoktan Memlûk hâkimiyetine girmişti. Bu olayın ardından İlhanlı hükümdarı Geyhâtû, Sultan Eşref Halil'e elçi göndererek Halep'i iade etmemesi hâlinde Suriye'yi işgal edeceğini bildirmiştir. Eşref Halil ise buna karşılık Halep Kalesi'ni onartıp üzerine adını yazdırmış, hatta Geyhâtû'ya Bağdat'ı alarak yeniden hilafet merkezi yapmayı planladığını bildirmiştir. Bu restleşmelerin sonunda Eşref Halil, Geyhâtû'ya “hangimizin hedefine önce ulaşacağı” yönünde meydan okumuştur (Sağlam, 2018, s. 108–109).

Eşref Halil dönemindeki başarılı seferler sonucunda Ermeniler barış yapmak zorunda kalmış; Besni, Maraş ve Telhamdun kaleleri Memlûklere bırakılmıştır. Ancak

Sultan'ın otoriter tavrı ve emirlerle yaşadığı gerginlikler neticesinde bir suikast sonucu öldürülmesi, Memlûk tarihinde dramatik bir kırılma olarak değerlendirilmiştir. Eşref Halil'in ve Geyhâtû'nun ölümleriyle birlikte karşılıklı diplomatik ilişkiler kesilmiş, her iki devlet de iç istikrarsızlıklarla sarsılmıştır. İlhanlı tarafında Argûn'un ölümüyle başlayan karışıklıklar Memlûk cephesine de yansımıştır. Eşref Halil'in öldürülmesinden sonra Nâsır Muhammed'in çocuk yaşta tahta geçirilmesi, ardından Zeyneddin Ketboğa ve Hüsameddin Lâçîn'in kısa süreli iktidarları bu dönemin istikrarsız yapısını ortaya koymaktadır (Makrîzî, 1997, s. 876; İbn Tağrıberdî, s. 116; Gezen, 2023, s. 243; Gezen, 2023b, 86, 87). Nihayet 6 Cemaziyelevvel 698/9 Şubat 1299 tarihinde Nâsır Muhammed yeniden tahta çıkarak yönetimi devralmıştır.

Ahmed Teküdâr ve Kalavun sonrası yaşanan bu siyasi dalgalanmalar, İlhanlı–Memlûk diplomatik ilişkilerinin uzun süre kesintiye uğramasına yol açmıştır.

4.3.2.2. Gazan Han'dan İlhanlıların yıkılışına kadar İlhanlı Memluk diplomatik münasebetleri

İlhanlı hükümdarı Gâzân Han (1295–1304), iktidarının ilk yıllarından itibaren hem iç politikada hem de dış ilişkilerde belirgin bir dönüşüm süreci başlatmıştır. Özellikle İslâmiyet'i kabul etmesinin ardından (Benâketî, 1996, s. 448) İlhanlı yönetimi, siyasî meşruiyetini yeniden tanımlamaya yönelmiş, bu dönüşüm diplomatik alanda da hissedilmiştir. Gâzân Han'ın Memlûk Türk Devleti'ne karşı yürüttüğü mücadele, askeri seferlerle sınırlı kalmamış; aynı zamanda karmaşık bir diplomatik stratejiye de dayanmıştır.

1299 yılında gerçekleşen Vâdî Hazindâr Savaşı'nda (23 Aralık 1299) elde edilen İlhanlı zaferi, kısa süreli bir üstünlük sağlasa da kalıcı bir hâkimiyet tesis edilememiştir. Gâzân, yüz gün kadar süren Suriye işgalinin ardından geri çekilmek zorunda kalmış, ikinci bir sefer düzenlemesine rağmen olumsuz iklim koşulları nedeniyle başarı elde edememiştir (Sağlam, 2018, s. 111). Bu başarısızlıklar, Gâzân'ı askerî yöntemlerden ziyade diplomatik araçlara yöneltmiş ve böylece yeni bir diplomasi evresi başlamıştır. Şakhab Savaşı (2 Ramazan 702 / 20 Nisan 1303) öncesinde yoğunlaşan diplomatik faaliyetler, İlhanlıların İslâmî diplomatik geleneklere yaklaşımını ve yeni bir diplomatik söylem biçimini benimsediklerini göstermektedir (Sağlam, 2018, s. 111).

24 Mayıs 1301 tarihlerinde kaleme alınan ve Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed'e gönderilen mektup, bu dönemin ilk diplomatik teması olarak değerlendirilmektedir (Makrîzî, 1997, c. I, s. 1016–1018). Gâzân, başarısız seferlerin ardından Musulda kadılık görevi yapan Kemâleddîn Musa b. Yunus önderliğinde Emir Nasırüddîn Ali Hoca'nın da dâhil olduğu 20 kişilik bir elçilik heyeti hazırlayarak Mısır'a göndermiştir (Reşîdüddin, 2013, s. 650). 30 Temmuz 1301 gecesi Dımaşk'a ulaşan heyet, burada Emir Seyfeddîn Giray tarafından karşılanmış; üç kişilik bir alt heyet posta yoluyla Kahire'ye gönderilmiştir. 21 Ağustos 1301 tarihinde Sultan'ın huzuruna kabul edilen bu elçiler, Kur'an ayetleriyle süslenmiş bir konuşmanın ardından Gâzân'ın mührünü taşıyan mektubu takdim etmişlerdir. Kabul merasiminin ihtişamı, Memlûk saray protokolünün diplomatik güç gösterisi açısından ne denli önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Sağlam, 2018, s. 112).

Mektubun iki farklı versiyonu kaynaklarda yer alır. Yûnînî, İbn Devâdârî ve İbn Tağrıberdî bir nüshayı; Baybars el-Mansûrî, Nüveyrî ve Kalkaşendî ise diğerini kaydetmişlerdir. Araştırmacılar, Yûnînî'nin aktardığı versiyonun özgünlük bakımından zayıf olduğunu, Kalkaşendî'nin ise orijinale en yakın metni verdiğini ifade etmektedir (Sağlam, 2018, s. 113). Bu nedenle, değerlendirmelerde Kalkaşendî'nin naklettiği metin esas alınır. Gâzân'ın mektubunda, Memlûklerin Mardin ve çevresine düzenlediği seferlerin İlhanlı ülkesine yönelik düşmanca girişimler olduğu ileri sürülmüş; buna karşılık Gâzân, savaşmak yerine barış arzusunda olduğunu belirtmiştir. Ancak mektubun üslubu, barıştan çok uyarı ve üstünlük vurgusunu taşımaktadır. Gâzân, ikinci Suriye seferinde yaşanan geri çekilmeyi “halkın zarar görmemesi için” gerçekleştirdiğini öne sürmüştü; bu açıklamayla olumsuz sonuçları insani gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışmıştır. Ayrıca Nâsır Muhammed'i “ümmetin dertlerine kayıtsız kalmakla” itham ederek, ilahi gazabın onun üzerine ineceğini ima etmiştir (Sağlam, 2018, s. 113–114).

Memlûk kaynakları, bu mektubun ardından Kahire'de düzenlenen istişare meclisinde uzun tartışmalar yaşandığını kaydeder. Nâsır Muhammed, Gâzân'ın niyetini sorgulamış, Musul Kadısı Kemâleddîn'e “Gâzân gerçekten barış istiyor mu?” diye sormuştur. Kadı ise Gâzân'ın asıl amacının ticaret yollarının güvenliği olduğunu ve savaş istemediğini savunmuştur (İbn Devâdârî, 1960, c. IX, s. 56). Ancak Memlûkler, bu diplomatik girişimlerin bir oyalama taktiği olabileceğini düşünerek temkinli davranmıştır. Nihayetinde karşılıklı elçi değişimi kararı alınmış, bu karar iki taraf arasındaki ilişkilerin yeniden tanımlandığı bir sürecin başlangıcı olmuştur.

Memlûk sarayında gösterişli bir törenle hazırlanan cevap mektubu, Gâzân'ın Müslümanlığına yönelik kuşkuları dile getirmekteydi. Mektupta, Kudüs'te İlhanlı ve Ermeni askerlerinin gerçekleştirdiği tahribatlara atıf yapılarak, Gâzân'ın İslam'a olan bağlılığının samimi olmadığı ileri sürülmüştür. Ayrıca, halifeye itaatın dinî bir zorunluluk olduğu vurgulanmış ve İlhanlıların “sözde Müslüman” olarak nitelendirilmesiyle diplomatik dilden ideolojik bir saldırıya geçilmiştir (Makrîzî, 1997, s. 1018–1020; İbn Devâdârî, 1960, c. IX, s. 55–56). Cevabi mektubun ardından yapılan hil'at töreni, Memlûklerin diplomatik üstünlük mesajı verme çabasının bir parçası olarak değerlendirilir.

Gâzân Han, gelen cevaptan tatmin olmayarak 1302 yılında ikinci bir elçilik heyeti daha göndermiştir. Bu yeni heyet, Memlûk sultanının hutbelerde Gâzân'ın adını zikretmesi, sikke bastırması ve yıllık vergi göndermesi gibi talepleri iletmiştir (Vassâf, 1968, s. 73; Hândemîr, 1994, s. 113). Bu istekler, tabiiyet anlamına gelen diplomatik semboller taşıdığı için Memlûk kaynaklarında ayrıntılı biçimde yer almamıştır. Gâzân'ın tehditkâr tutumu, ikinci elçilik sonrası düzenlenen üçüncü Suriye seferinde de kendisini göstermiştir. 702/1303'te Rahbe'nin alınmasının ardından gönderilen fetihnâmelerde, Memlûklerin diplomatik teamüllere uymadığı vurgulanmış ve teslim olmaya çağrılmışlardır (Reşîdüddin, 2013, s. 650–652). Ancak bu girişim, Şakhab Savaşı'nda İlhanlıların ağır yenilgisiyle son bulmuştur. Gâzân kısa bir süre sonra vefat etmiş, onun ölümüyle birlikte İlhanlı–Memlûk diplomatik ilişkileri geçici olarak kesintiye uğramıştır (Sağlam, 2018, s. 115–116).

Bu döneme ilişkin en dikkat çekici husus, Gâzân'ın eşzamanlı olarak Batı dünyasıyla da diplomatik temaslarını sürdürmesidir. Papa VIII. Boniface'e gönderdiği mektuplarda, Memlûklerin “Tanrı'nın düşmanları” olarak tanımlandığı, kutsal toprakların kurtarılması çağrısında bulunduğu belirtilir (İbn Devâdârî, 1960, c. IX, s. 75–122; Sağlam, 2018, s. 116–124). Buscarello adlı elçi aracılığıyla Fransa, İngiltere ve Papalık saraylarına gönderilen bu mektuplar, İlhanlıların Batı desteğini yeniden kazanma arayışının bir yansımasıdır. Ancak bu girişimlerden somut bir sonuç elde edilememiştir.

Sonuç olarak, Gâzân Han dönemi İlhanlı–Memlûk diplomatik ilişkileri, hem doğrudan mektuplaşmalar hem de karşılıklı elçi heyetleri aracılığıyla yürütülmüştür. Diplomatik yazışmalarda kullanılan dil, İlhanlıların İslamî meşruiyet çabalarını ve siyasi pragmatizmlerini yansıtmaktadır. Her iki taraf da dinî meşruiyet iddiasını siyasi çıkarlarının hizmetine sunmuş, diplomasi çoğu zaman ideolojik rekabetin bir aracı hâline

gelmiştir. Barış girişimleri sonuçsuz kalmış, Batı ile kurulan ittifak arayışları da beklenen desteği sağlayamamıştır. Buna rağmen Gâzân dönemi, İlhanlı diplomasisinin seküler ve teokratik unsurları aynı anda barındıran özgün karakterini en belirgin biçimde ortaya koyan bir dönem olarak tarih sahnesinde yerini almıştır.

Gâzân Han'ın 703/1304'teki ölümünden sonra İlhanlı tahtına geçen kardeşi Olcâytû, hükümdarlığının ilk yıllarında diplomatik politikayı yeniden şekillendirmeye yönelmiştir. Gâzân döneminde sertleşen İlhanlı–Memlûk ilişkilerini yumuşatma çabası, onun dış siyasetteki temel hedeflerinden biri olmuştur. Bu doğrultuda ilk icraatı, Tebriz'de tutulan Memlûk elçilerini serbest bırakmak olmuştur. Bu jest, İlhanlı yönetiminin barışa yönelik iradesini göstermekle kalmamış, aynı zamanda iki taraf arasında yeni bir diplomatik sayfa açılmasına vesile olmuştur (Sağlam, 2018, s. 127).

Memlûk kaynaklarında Olcâytû'nun diplomatik üslubunun daha ılımlı olduğu ve Gâzân'ın Müslüman kimliğine yönelik şüpheleri giderme gayretinde bulunduğu belirtilmektedir. Sultan Olcâytû'nun, iki devlet arasında kalıcı bir barış ortamı oluşturmak amacıyla on iki yıllık bir antlaşma teklifinde bulunduğu da rivayet edilmiştir. Bu öneri, Mısır sarayında olumlu karşılanmış ve 704/1305 yılında Mukaddemüddîn el-Fârîsî başkanlığında bir Memlûk heyeti Tebriz'e gönderilmiştir (Makrîzî, 1997, s. 5–6). Ancak barış arayışlarının sürdüğü bu dönemde, İlhanlı sarayında huzursuzluk yaratabilecek gelişmeler yaşanmıştır. Gâzân'a yakınlığıyla bilinen iki yüz atlı, aileleriyle birlikte Olcâytû'dan kaçarak Memlûk sultanına sığınmış; bu durum, diplomatik ilişkilerde güvensizlik yaratmıştır (Devâdârî, 1960, c. IX, s. 127–128).

Aynı yıllarda Çukurova'daki Ermenilere yönelik Memlûk seferleri, İlhanlı–Ermeni ittifakı nedeniyle sıcak çatışmalara dönüşmüştür. İlhanlı kuvvetlerinin Ermenilere sağladığı destek, Memlûklerin bölgedeki ilerleyişini engellemiş, bazı kayıplara neden olmuştur. Taraflar arasında sürdürülen müzakereler sonucunda Ceyhan Nehri sınır kabul edilmiş ve Ermenilerle bir antlaşma imzalanmıştır (Sağlam, 2018, s. 128). Bu gelişmeler, Olcâytû'nun diplomatik stratejisinde pragmatik bir denge gözettiğini, bir yandan Memlûklerle yakınlaşma arayışını sürdürürken, diğer yandan bölgesel müttefiklerini de koruma eğiliminde olduğunu göstermektedir.

Olcâytû döneminde Hicaz bölgesi üzerindeki nüfuz mücadelesi de dikkat çekici bir rekabet alanı hâline gelmiştir. Mekke emirlerinden Humeyda'nın İlhanlılara sığınarak askerî destek talebinde bulunması, iki devlet arasında yeni bir gerginliğe yol açmıştır. Dört bin kişilik bir İlhanlı birliği Mekke'ye doğru yola çıkarılmış; ancak Olcâytû'nun

vefatı üzerine sefer yarım kalmıştır (Devâdârî, 1960, c. IX, s. 128). Nüveyrî'ye göre bu seferin yalnızca siyasi değil, aynı zamanda dinî nitelikte bir hedefi bulunmakta, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in kabirlerinin kaldırılmasına yönelik aşırı bir düşünce de taşımaktaydı (Sağlam, 2018, s. 129).

Olcâyâtû'nun diplomatik politikası, yalnızca Memlûklerle sınırlı kalmamış; Batı dünyasıyla da sürdürülmüştür. 1304'te bir İlhanlı heyeti Fransa ve İngiltere saraylarını ziyaret etmiş, Memlûklere karşı yeni bir ittifak teklifi iletmıştır. 1305 yılında yazılı mektuplar yerine sözlü görüşmeler tercih edilerek aynı teklif yinelenmiştir. 1307 yılında İngiltere Kralı II. Edward'dan olumlu bir yanıt alınmışsa da bu girişim somut bir iş birliğine dönüşmemiştir (Makrîzî, 1997, s. 5–6; Sağlam, 2018, s. 129–130). Papa V. Clement ile gerçekleştirilen temaslarda Kudüs'e asker gönderme sözü alınmış; ancak İlhanlılara doğrudan yardım vaat edilmemiştir.

Olcâyâtû dönemi İlhanlı diplomasisi, barış arayışları ve ittifak girişimleri arasında şekillenmiştir. Olcâyâtû, Gâzân döneminde zedelenen diplomatik ilişkileri onarma gayretinde bulunmuş; fakat bölgesel çıkarlar, mezhep farklılıkları ve güç dengeleri nedeniyle kalıcı bir barış ortamı sağlanamamıştır. Yine de bu dönem, İlhanlı dış politikasının ideolojik tutumdan ziyade pratik ve esnek bir diplomasi anlayışına yöneldiğini göstermesi bakımından özel bir yere sahiptir (Devâdârî, 1960, c. IX, s. 127–128; Makrîzî, 1997, s. 5–6; Sağlam, 2018, s. 127–130).

Olcâyâtû'nun ölümünün ardından İlhanlı tahtına geçen Ebû Saîd Bahadır Han döneminde (1316–1335), devlet yönetimi büyük ölçüde Emir Çoban ve oğullarının kontrolü altına girmiştir. Bertold Spuler, Emir Çoban'ı elçi gönderme yetkisine sahip az sayıdaki emîrden biri olarak nitelendirmekte, bu durumun İlhanlı yönetiminde onun diplomatik yetkisini ne kadar genişlettiğini vurgulamaktadır. Bu süreçte barışçı diplomasi girişimlerinde etkin bir isim olarak öne çıkan kişi ise Memlûk tüccarı el-Mecdû's-Selâmî olmuştur. Siyasi olduğu kadar ticari bir arka plana da sahip olan bu şahsiyet, iki devlet arasındaki diplomatik temasların yeniden canlanmasında aracılık rolü üstlenmiştir (Makrîzî, 1997, s. 209–210; Sağlam, 2018, s. 135).

Ebû Saîd döneminin ilk diplomatik hamlesi 1317 senesinde el-Mecdû's-Selâmî aracılığıyla gönderilen bir barış mektubudur. Bu mektup, İlhanlı–Memlûk ilişkilerinde yeni bir uzlaşma döneminin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Ancak aynı yıllarda Hicaz bölgesinde yaşanan gelişmeler, iki taraf arasındaki ilişkileri yeniden gerginleştirmiştir. Mekke Emîri Humeyda'nın İlhanlı desteğiyle şehri ele geçirmesi,

Memlûkler tarafından bir meydan okuma olarak görülmüş; bunun üzerine Sultan Nâsır Muhammed harekete geçerek kontrolü yeniden sağlamış ve hutbeyi kendi adına okutmuştur. 1320 yılında İlhanlı hac kervanının getirdiği Kâbe örtüsü ve hediyelerin engellenmesi, Ebû Saîd'i öfkelenmiştir ve İlhanlı memurlarının geri çekilmesine yol açmıştır. Aynı yıl Arap kabilelerinin hac kafilesine saldırması sonucu İlhanlılar büyük miktarda fidyeye ödemek zorunda kalmıştır. Buna rağmen ertesi yıl Sultan Nâsır Muhammed'in Mekke'ye ikinci kez hacca gitmesi ve burada İlhanlı emirleriyle karşılaşarak ihsanda bulunması, iki taraf arasındaki gerginliği yumuşatmıştır (Devâdârî, 1960, c. IX, s. 299–345; Makrîzî, 1997, s. 190–197; Sağlam, 2018, s. 131–135).

1320 yılı, ilişkilerde yeniden bir sarsılma dönemine işaret eder. Bu yıl, Memlûk sultanına bağlı 300 kişilik bir İsmailî fedâi grubunun İlhanlı topraklarında suikast girişiminde bulunduğu, ancak başarılı olamadığı rivayet edilir. Kısa bir süre sonra Sultan'a yönelik bir başka suikast girişimi engellenmiş ve failer idam edilmiştir. Bu karşılıklı suikast girişimleri, dönemin diplomatik atmosferinde derin bir güvensizlik yaratmıştır. Ancak buna rağmen el-Mecdü's-Selâmî Kahire'ye ikinci kez gelerek barış için altı maddelik bir teklif sunmuştur. Bu şartlar şu şekilde sıralanmıştır:

“Karşılıklı olarak fedâi gönderilmemesi, Arap ve Türkmenlerin İlhanlı topraklarına teşvik edilmemesi, Siyasi ilticaların engellenmesi, Kara Sungur'un iade edilmemesi, Ticaret ve hac yollarının güvenliğinin sağlanması, Hac mevsiminde her iki sultanın sancaklarının birlikte taşınması” (Makrîzî, 1997, s. 209–210; Sağlam, 2018, s. 135–136).

Bu şartların kabul edilmesiyle birlikte, barışın yeniden tesis edildiği görülmektedir. Karşılıklı olarak elçiler gönderilmiş, birbirlerine gösterişli hediyeler ve hil'atler takdim edilmiştir. Aynı dönemde İlhanlı topraklarında meydana gelen tabii afetler, Ebû Saîd'i ahlaki bir reform sürecine yöneltmiştir. Emirlerine içki ve fuhuş mekânlarının kapatılması emrini vermiştir. Bu tutum, Memlûk sarayında da karşılık bulmuş; Sultan Nâsır Muhammed benzer şekilde ahlaki düzenlemeler yapılmasını istemiştir (Sağlam, 2018, s. 135–136).

Ebû Saîd dönemindeki barış ortamı, yalnızca siyasi ilişkilerde değil, kutsal topraklara yönelik diplomatik teamüllerde de kendini göstermiştir. Irak'tan gönderilen mahmil alayının Memlûk topraklarından güvenli şekilde geçmesi, Sultan'ın bölgedeki otoritesini ve iki taraf arasındaki karşılıklı saygıyı pekiştirmiştir. 1323 yılında Ebû Saîd'in kızı Kutlu Hatun'un haccı için gerekli tüm güvenlik önlemleri Sultan Nâsır Muhammed

tarafından alınmış, bu jest diplomatik ilişkilerde olumlu bir dönemin sürdüğünü göstermiştir (Makrîzî, 1997, s. 190–197; Devâdârî, 1960, c. IX, s. 299–345; Sağlam, 2018, s. 131–135).

Ebû Saîd devri İlhanlı–Memlûk ilişkileri, önceki dönemlerin aksine savaş ve rekabetten ziyade diplomasi ve karşılıklı saygı temelinde yürümüştür. Bu dönem, iki Müslüman devlet arasında kalıcı barışın mümkün olabileceğine dair en somut örneklerden birini teşkil etmiştir.

İlhanlı–Memlûk münasebetleri, XIII. yüzyılın ikinci yarısından XIV. yüzyılın ilk çeyreğine kadar İslam dünyasının siyasi dengesini şekillendiren en önemli diplomatik eksenlerden birini teşkil etmiştir. Bu ilişkilerin mahiyeti, yalnızca askeri rekabet ve toprak hâkimiyeti üzerinden değil, aynı zamanda meşruiyet, dinî temsil ve uluslararası itibar gibi çok katmanlı bir zeminde gelişmiştir. Hülagû'nun Abbâsî hilafetini ortadan kaldırmasıyla başlayan bu süreç, İlhanlıların İslam dünyasında otorite kurma arayışını beraberinde getirmiş; buna mukabil Memlûkler, kendilerini hem hilafetin hamisi hem de İslam'ın koruyucusu olarak konumlandırmışlardır. Dolayısıyla iki taraf arasındaki diplomatik yazışmalar, çoğu kez ideolojik bir rekabetin diliyle örülmüştür. İlhanlı hükümdarlarının tehditkâr mektuplarında tanrısal meşruiyet vurgusu ön planda iken, Memlûk sultanları bu meşruiyeti yalnızca halifeye ve şer'î otoriteye dayandırarak karşılık vermişlerdir.

Zamanla bu sert diplomatik üslubun yerini karşılıklı tanıma, dini ortaklık vurgusu ve ticari iş birliği arayışlarının aldığı görülür. Gâzân Han'ın Müslümanlığı kabul etmesi, diplomasi dilinde köklü bir dönüşüm yaratmış; İlhanlıların “fetih retoriği” yerini “barış ve adalet” söylemine bırakmıştır. İlhanlı–Memlûk ilişkilerinin bu seyri, Ortaçağ İslam diplomasisinin yalnızca güç dengesi üzerine kurulmadığını, aksine siyasal akıl, dini meşruiyet ve diplomatik nezaketin iç içe geçtiği karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, İlhanlı–Memlûk münasebetleri, Moğol siyasî geleneği ile İslam diplomatik teamülünün kesiştiği özgün bir model olarak değerlendirilmelidir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmanın ulaştığı sonuçlar, İlhanlı Devleti'nin XIII. ve XIV. yüzyıllarda yürüttüğü diplomatik faaliyetlerin, dönemin siyasal, dinî ve kültürel dinamiklerini derinden etkilediğini göstermektedir. İlhanlı diplomasisi, Moğol fetih geleneğinin askerî gücüne dayansa da, uzun vadede meşruiyetini ve kalıcılığını diplomasi üzerinden kurma çabasıyla karakterize edilmiştir.

İlhanlıların Müslüman dünyasıyla kurdukları ilişkilerde temel hedef, Abbasi hilafetinin yıkılışıyla oluşan meşruiyet boşluğunu doldurmak ve İslam dünyasında yeniden siyasi otorite kazanmak olmuştur. Bu amaçla İlhanlı hükümdarları, özellikle Gazan Han ve Olcaytu dönemlerinde, İslamiyet'i birleştirici bir unsur olarak benimsemişlerdir. Gazan Han'ın İslam'a geçişi yalnızca kişisel bir inanç değişimi değil, diplomatik bir strateji olarak değerlendirilmelidir. Zira bu hamleyle İlhanlılar, Memlûklerin "İslam'ın koruyucusu" iddiasını kırmak, kendi yönetimlerini meşrulaştırmak ve iç siyasi istikrarı sağlamak istemişlerdir. Ancak bu çabalar, Memlûk ulemasının –özellikle İbn Teymiyye'nin fetvalarıyla– sert tepkisiyle karşılaşmış; böylece iki Müslüman devlet arasında dinî argümanlarla süslenmiş siyasi bir rekabet doğmuştur.

Hristiyan Batı ile ilişkilerde ise İlhanlı diplomasisi, farklı bir yönelim göstermiştir. Hülâgû'dan itibaren başlayan Papalık ve Avrupa krallıklarıyla temaslar, ortak düşman olarak görülen Memlûklere karşı bir ittifak arayışına dayanıyordu. Papa IV. Urban, VIII. Boniface ve Fransa kralı Philippe le Bel gibi aktörlerle yürütülen yazışmalar, İlhanlıların Batı Hristiyan dünyasında güçlü bir müttefik arayışında olduklarını göstermektedir. Ancak bu girişimler, çoğu zaman karşılıksız kalmış; Haçlı ruhu Batı'da sönümlenirken İlhanlılar kendi bölgelerinde izole kalmıştır. Yine de bu yazışmalar, Moğol diplomasisinin coğrafi sınır tanımadığını, Asya ile Avrupa arasında yeni bir diplomatik iletişim ağı kurduğunu ortaya koymaktadır.

Bu ilişkilerde dikkat çeken bir diğer husus, İlhanlıların diplomatik yöntemleri son derece sistematik bir biçimde kullanmalarındır. Elçilik müessesesi, yalnızca mesaj taşıyan bir araç değil, devletin temsil kudretini gösteren bir kurumdur. Elçilerin seçiminde kadı, âlim veya yüksek rütbeli devlet adamlarının tercih edilmesi, diplomasiye atfedilen saygıyı göstermektedir. Ayrıca hediyeler, evlilikler ve inşâ divanında hazırlanan mektuplar, diplomatik dilin birer parçası olarak siyasi mesaj taşımıştır. İlhanlı mektuplarındaki edebî

üslup, dini göndermeler ve ikna edici hitap biçimleri, dönemin diplomasi geleneğinde dilin bir güç unsuru olarak kullanıldığını göstermektedir.

İlhanlıların diplomatik başarısının ardında, Moğol gelenekleri ile İslam dünyasının bürokratik tecrübesini ustaca harmanlamaları yatmaktadır. Yam (posta teşkilatı) sistemi sayesinde hızlı iletişim kurulmuş, devletlerarası yazışmalar düzenli hâle getirilmiştir. Bu sistem, hem askeri koordinasyonu hem de diplomatik etkileşimi kolaylaştırmıştır. Bu yönüyle İlhanlılar, Ortaçağ'ın erken dönem “uluslararası diplomasi modeli”ni şekillendirmişlerdir.

Müslüman dünyası açısından İlhanlılarla kurulan diplomatik temaslar, genellikle savunma refleksiyle yürütülmüştür. Memlûklar, İlhanlıların fetihlerine karşı hem askerî hem ideolojik bir cephe oluşturmuş; elçi değişimleri çoğu kez savaş hazırlıklarının zeminini oluşturmuştur. Buna rağmen zaman zaman ortaya çıkan barış teklifleri – özellikle Olcaytu ve Ebû Saîd dönemlerinde– Ortaçağ İslam diplomasisinin esnekliğini göstermektedir.

Hristiyan dünyası cephesinde ise beklentiler daha çok kutsal toprakların geri alınması ve İslam karşıtı bir ittifakın yeniden canlandırılması yönündeydi. İlhanlılar, bu beklentileri kendi çıkarlarına hizmet edecek biçimde yönlendirmişlerdir: Hristiyan müttefik arayışı, aynı zamanda Batı'nın askeri ve ekonomik desteğini sağlama girişimiydi. Buna karşın Papa ve Batı krallıkları, Moğol diplomatik tekliflerini daha çok bilgi toplama ve bölgesel nüfuz sağlama fırsatı olarak görmüşlerdir.

Sonuç olarak, İlhanlı diplomasisi iki kutuplu bir yönelim göstermiştir: Müslüman dünyasında meşruiyet arayışı ve iç bütünlüğü sağlama, Hristiyan Batı'da stratejik müttefik bulma çabası. Bu çift yönlü strateji, İlhanlıların siyasi varlığını XIII. yüzyılın sonlarından XIV. yüzyıl ortalarına kadar sürdürmesinde belirleyici olmuştur.

Bu bulgular ışığında önerilebilecek hususlar şunlardır:

Ortaçağ Moğol diplomasisinin, yalnızca savaş tarihinin bir uzantısı olarak değil, bağımsız bir diplomatik sistem olarak incelenmesi gereklidir.

İlhanlı diplomasisi, Asya-Avrupa ekseninde “erken küreselleşme” örneği olarak değerlendirilmelidir.

Gelecekteki araştırmalarda, İlhanlı elçilik heyetlerinin sosyal kökenleri, diplomatik yazışmalarda kullanılan retorik kalıplar ve dil stratejileri üzerine metin çözümlemeleri (discourse analysis) yapılması önerilir.

Ayrıca, İlhanlıların diplomasi anlayışını Memlûk, Altın Orda ve Bizans pratikleriyle karşılaştıran disiplinlerarası çalışmalar (tarih + uluslararası ilişkiler), Ortaçağ diplomasi tarihine yeni katkılar sunacaktır.

Son tahlilde, İlhanlılar dönemi diplomatik münasebetleri; güç, inanç, meşruiyet ve strateji kavramlarının iç içe geçtiği bir dönemin aynasıdır. Bu diplomatik ağ, yalnızca İlhanlı Devleti'nin değil, Ortaçağ Avrasya'sının siyasal ve kültürel dengesini de yeniden şekillendirmiştir.

KAYNAKLAR

- Abdülkadir Donuk. (2008). Cüveynî ve Moğol mezalimi. *Tarih Dergisi*, 47. İstanbul.
- Abdülmenam Muhammed, S. (2001). *Siyasetü'l-Muğûli'l-İlhâniyyîn ticâhi Devleti'l-Memâlik fî Mısır ve 'ş-Şam h. 716–736/m. 1316–1335*. Kahire.
- Abû'l-Farac, Gregory. (1999). *Abû'l-Farac tarihi* (Ö. R. Doğrul, Çev., Cilt II). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aigle, D. (2005). The letters of Eljigidei, Hülegü and Abaqa: Mongol overtures or Christian ventriloquism? *Inner Asia*, 7(2), 143–162.
- Aksarâyî, K. M. (2000). *Müsâmeretü'l-ahbâr* (M. Öztürk, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Aktan, A. (1999). Memlûk–Haçlı Münasebetleri. *Belleten*, 63(237), 411–452.
- Amitai-Preiss, R. (2004). *Mongols and Mamluks: The Mamluk–Ilkhanid war (1260–1281)*. Cambridge University Press.
- Anonim. (1976). *The Tarikh-e Sistan* (M. Gold, Trans.). Roma: Istituto Italiano per il Medio ed Estremo Oriente.
- Aştıyani, A. İ. (1384). *Târîh-i Aştıyani-yi Moğol (Ez Hamle-i Cengiz Han ta Teşkil-i Devlet-i Timuri)*.
- Banâketî, F. D. (1969 [H. 1348]). *Ravzatü ulu'l-elbâb fî ma'rifetü't-tevârih ve'l-ensâb (Târîh-i Benâketî)* (C. Şi'ar, Haz.). Tahran: Silsile-i İntişarat-ı Âsâr-ı Millî 44.
- Berber, O. (2018). Yüzyılda Moğolların Diplomasi Anlayışı Üzerine Bazı Notlar, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(2), 83-104. DOI: 10.17494/ogusbd.
- Cevvadi, A., & Cihan, Z. (1391). Ez Tebriz ta Pekin: Berresî-yi münasebet-i İlhanlıân bâ Han-ı Bozorg-ı Moğol. *Fasılname-i Tarih Revabit-ı Harici*, 13(50), 69–90.
- Cüveynî, A. A. M. (1339). *Tarih-i Cihangüşa* (M. Kazvini, Tsh.). Müessese-yi İntişarat-ı Nigah.
- D'Ohsson, M. B. C. (2006). *Moğol tarihi* (E. Kalan & Q. Şükürov, Çev.). IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Ebu'l-Ferec, Gregory (Bar Hebraeus). (2011). *Târîhu muhtasari'd-düvel* (Ş. Yaltkaya, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Erdem, İ. (1995). *Türkiye Selçukluları–İlhanlı ilişkileri (1258–1308)* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Gezen, N. (2014). Ramazanoğulları-Memlûkler Devleti İlişkileri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gezen, N. (2018). Memlûk Devletinin Kuzey Sınırında Türkmenlerin Önemi, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(85), 660-673, 10.16992/ASOS.14578.
- Gezen, N. (2023). İktidar ve Ölüm: Memlûk Devleti'nde Sultanların Ölüm Sebepleri Üzerine Genel Bir Değerlendirme (1250-1517), *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, 6(1), 231-246. <https://doi.org/10.48120/oad.1252546>.
- Gezen, N. (2023). Memlûk Sultanlarının Köle Kimlikleri ve Bunun Memlûk Diplomasisine Yansıması. *Tarih Alanında Seçme Yazılar-VI*. Ed. Yunus Emre Tansü, içinde 49-66. Özgür Yayınları.
- Gezen, N. (2023b). Mısır Halkı Üzerinde Türk Hâkimiyeti: 1250-1517 Memlûkler Dönemi, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 18(1), 80-89. <https://doi.org/10.48145/gopsbad.1242280>.
- Gezene, N. (2025). *Orta Çağ Mısır Suriye coğrafyasında Türklük ve İslamiyet: Memlûk Devleti (1250–1517)*. İçinde Y. Arifoğlu (Ed.), *Orta Çağ Tarihi: Alanında Uluslararası Araştırmalar – II (International Studies in the Field of Medieval History)* (ss. 10–12). Eğitim Yayınevi.
- Gladysz, M. (2012). *The forgotten crusaders: Poland and the crusader movement in the twelfth and thirteenth centuries*. Brill.
- Glastyan, A. G. (2005). *Ermeni kaynaklarına göre Moğollar* (İ. Kamalov, Çev.). Yeditepe Yayınevi.
- Göckenjan, H. (2006). Dünyanın sonu ve keşif tutkusu: Dönemin Batılı kaynaklarında Moğollar. In S. Rifat (Ed.), *CHM BMİ*. Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi.
- Gördeğir, E. (2018). Moğolların Mardin kuşatması ve Hülâgû'den Olcaytu'ya İlhanlı–Artuklu münasebetleri (S. Özbek ile birlikte). *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 4(3), 106–118.
- Gördeğir, E. (2019a). Olcaytu Han dönemi İlhanlı–Mamluk münasebetleri 1304–1316. In N. Karaer, K. Kartal, & N. Nehir (Eds.), *Türk tarihine yenilikçi yaklaşımlar*. İksad Yayın Evi.
- Gördeğir, E. (2019b). *XIV. yüzyılın ilk çeyreğinde İlhanlı–Avrupa münasebetleri*. *Uluslararası Ekonomi, Siyaset, İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(4), 215–225.
- Gördeğir, E. (2020). Hülâgû Han dönemi İlhanlı–Abbasi diplomatik münasebetleri. In E. Gördeğir (Ed.), *Orta Çağ'da diplomasi*. Efe Akademi.
- Gördeğir, E. (2020). Hülâgû Han dönemi İlhanlı–Abbasi diplomatik münasebetleri. In E. Gördeğir (Ed.), *Orta Çağ'da diplomasi*. Efe Akademi.

- Gördeğir, E. (2021). *Olcaytu Han ve zamanı (1304–1316)* (S. Özbek, Ed.). İksad Yayınları.
- Gördeğir, Ercan, 2020. “Aruklu Hanedanında Aynı İsimde İki Farklı Kadın: Dünya”. *Tarihte Kadın*, Toplumsal Hayat, Siyaset, Hukuk, Mitoloji, Ed. Mehtap Nasıroğlu Aydın. İstanbul: Paradigma Akademi.
- Gördeğir, Ercan. 2019. “İlhanlı Hükümdarlarının Leviratus Geleneğine Uygun Evlilikleri” *Journal of History School* 12(43): 1324-1340. <http://dx.doi.org/10.29228/Joh24773>
- Grousset, R. (2011). *Bozkır imparatorluğu tarihi* (H. İnalcık, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Haenisch, E. (1949). Zu den Briefen der mongolischen Il-Khane Argun und Öljeitü an den König Philipp den Schönen von Frankreich (1289 u. 1305). *Oriens*, 2(2), 194–207.
- Hamdullah Müstevfî, Kazvinî. (2018). *Târih-i Güzide* (M. Öztürk, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Helal, A. (1997). *el-‘Alakâtü beyne ‘l-Muğûl ve Evrubâ ve eseruhâ ‘ale ‘l-‘âlemi ‘l-İslâmî*. Kahire.
- Hiroto, D. S. (1974, Şubat). Locus of control and learned helplessness. *Journal of Experimental Psychology*, 102(2), 187–193.
- Hoffmann, B. (2006). İlhanlılar: Moğolların fethinden İlhanlılar döneminin sonuna kadar İran tarihi ve kültürü (1220–1335). In S. Rifat (Ed.), *CHM BMİ*. Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi.
- Hülagu Khan. (n.d.). Wikipedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Hulagu_Khan
- İbn Devâdârî, (1960/1379). *Kenzü ‘d-Dürer ve Câmiü ‘l-Gurer* (H. R. Roemer, thk., Cilt 9). *ed-Dürrü ‘l-Fâhir fî Sîreti ‘l-Meliki ‘n-Nâsir*. Kahire.
- İbn Haldun. (2013). *Mukaddime* (A. Tekin, Yay. Haz., Cilt I–II). İlgi Kültür Yayınları.
- İbn Kesîr, (1998). *el-Bidâye ve ‘n-nihâye* (A. b. A. et-Türkî, Thk.). (Cilt I–XXI). Cîze.
- İbn Şeddâd, (1983). *Târîhu ‘l-Meliki ‘z-Zâhir* (Ahmed Hutayt, nşr.). Beyrut.
- İbn Tağriberdî, E. C. Y. (t.y.). *en-Nücûmü ‘z-zâhire fî mülûki Mısır ve ‘l-Kahire* (Cilt I–XVI). Kahire.
- İbnü ‘l-Esîr. (1986). *El-Kamil fî ‘t-tarih* (A. Ağırakça, Çev., Cilt VII). Bahar Yayınları.
- Kanat, C. (1999). Memlûkler’in Baybars zamanındaki (1360–1377) Suriye–Çukurova siyaseti ve bu siyasetin Çukurova’nın Türkleşmesindeki rolü. In *III. Uluslararası*

- Çukurova Halk Kültürü Bilgi Şöleni (Sempozyumu), *Bildiriler* (ss. 423–434). Adana.
- Köprülü, M. F. (1942). XIII. asırda Maraga Rasathanesi hakkında bazı notlar. *Belleten*, 6(23–24).
- Levanoni, A. (2014). The Battle of Ayn Jālūt: A paradigmatic historical event in Mamlūk historical narratives. In S. Conermann (Ed.), *History and society during the Mamluk era (1250–1517)* (Vol. 11, pp. 1–26). Ebverlag.
- Makrîzî, el-Makrîzî. (1934–1958). *Kitâbü's-sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (M. M. Ziyade & S. A. Âşûr, Thk.; M. A. Atâ, Thk., Cilt I–X). Kahire; Beyrut.
- Mesudî, E. H. A. *Mürûcû'z-zeheb*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Meyvaert, P. (1980). An unknown letter of Hulagu, Il-khan of Persia, to King Louis IX of France (Ek I). *Viator*, 11, 245–266.
- Minhâcüddin Ebû Ömer Osman b. Sirâceddin Cûzcânî. (1343). *Tabakât-ı Nâsirî* (Cilt II). Kâbil.
- Mirhond. (1339). *Ravzatu's-safâ fî sîreti'l-enbiyâ ve'l-mulûk ve'l-hulefâ* (A. Perviz, Çev., Cilt V). Tahran.
- Mokhlesi, M. A. (1985). *Coğrafiyaye tarikheh Soltaniye* (2. baskı). Tahran: İran Yayınevi.
- Nasîreddîn Muhammed b. Muhammed et-Tûsî. (1385). *Zeyl-i Vâka-yi Bağdad: Tarih-i Cihângüşâ-yı Cüveynî* (M. Kazvînî, Tsh., Cilt III). Tahran.
- Nizâmü'l-Mülk. (2013). *Siyasetnâme* (M. A. Köymen, Haz., 2. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Nüveyrî, (2004). *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb* (N. M. Fevvaz & H. K. Fevvaz, thk., Ciltler 1–31; İ. Şemseddin, thk., Ciltler 32–33). Beyrut.
- Özbek, S. (1999). Türkiye Selçukluları–Memlûk münasebetleri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 43–61.
- Özbek, S. (2002). Yakın Doğu Türk–İslam tarihinin akışını değiştiren bir meydan savaşı: Ayn Calud. In *Türkler Ansiklopedisi* (Cilt V, ss. 127–133).
- Özbek, S. (2018). *Moğolları durduran Türk Sultan Baybars*. Berikan Yayınevi.
- Özcan, A. T. (2010). Macar Papaz Julian'ın 1237 tarihli Moğol raporu. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29, 89–99.
- Özdemir, H. A. (2006). Müsta'sım-Billâh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 32, 126–127.

- Plano Carpini, G. (2014). *Plano Carpini'nin Moğolistan seyahatnamesi (1245–1247)* (E. Ayan, Çev.). Gece Kitaplığı.
- Reşîdüddîn Fazlullah Hemedânî. (1387). *Câmiü't-tevârih* (M. Ruşen, Tsh.). Tahran: Târîh-i İsmâiliyân.
- Reşîdüddin Fazlullah. (2013). *Câmiü't-tevârih (İlhanlılar kısmı)* (İ. Aka, M. Ersan & A. H. Khelejani, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Rossabi, M. (2008). *Kubilay Han'ın seyyahı Rabdan Savma ve Doğu'dan Batı'ya ilk yolculuk* (E. Uşşaklı, Çev.). Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Roux, J. P. (2001). *Moğol imparatorluğu tarihi* (A. Kazancıgil & A. Bereket, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Runciman, S. (2008). *Haçlı seferleri tarihi* (Cilt 3, F. Işıltan, Çev.). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sağlam, A. (2018). Memlûk–İlhanlı diplomatik ilişkileri. *Belleten*, 82(293), 83–158. <https://doi.org/10.37879/belleten.2018.83>
- Sen, T. (2006). The Yuan Khanate and India: Cross-cultural diplomacy in the thirteenth and fourteenth centuries. *Asia Major*, 19(1–2), 299–326.
- Spuler, B. (2011). *İran Moğolları: Siyaset, idare ve kültür – İlhanlılar devri, 1220–1350* (C. Köprülü, Çev., 3. baskı). Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Spuler, B. (2011). *İran Moğolları: Siyaset, idare ve kültür – İlhanlılar devri, 1220–1350* (C. Köprülü, Çev., 3. baskı). Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Şeşen, R. (1995). Eyyûbîler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 12, ss. 20–31). TDV Yayınları.
- Şeşen, R. (2013). *Haçlılar önünde Sultan Baybars*. Yeditepe Yayınları.
- Tural, M. (2017). Hülâgû Han'ın Bağdat'ı istilası (1258) ve tahribe teşvik meselesi. *Tarih Okulu*, 10(30), 21–50.
- Türker, Ö., & Karaduman, R. (2018). XIII. yüzyılda Moğol–Avrupa diplomatik ilişkilerinde yaşanan dönüşümler ve Rabdan Savma'nın elçilik misyonu. In A. Demir et al. (Eds.), *Selçuklu tarihçiliğinin zamansız kaybı Feda Şamil Arık'a armağan: Türk tarihine dair yazılar III* (ss. 723–743). Gece Kitaplığı.
- Willem, R. (2010). *Mengü Han'ın sarayına yolculuk 1253–1255* (Z. Kılıç, Çev.). Kitap Yayınevi.
- Yûnînî, (1954). *Zeylû Mir'ati'z-Zemân* (Ciltler 1–4). Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmaniyye. <https://www.al-mostafa.com>

Yuvalı, A. (1998). Hülegü. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18, 473–475.

Yuvalı, A. (2000). İlhanlılar. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 22, ss. 102–105). TDV Yayınları

Yuvalı, A. (2017, Ocak). *İlhanlı tarihi*. Bilge Kültür Sanat Yayınları.

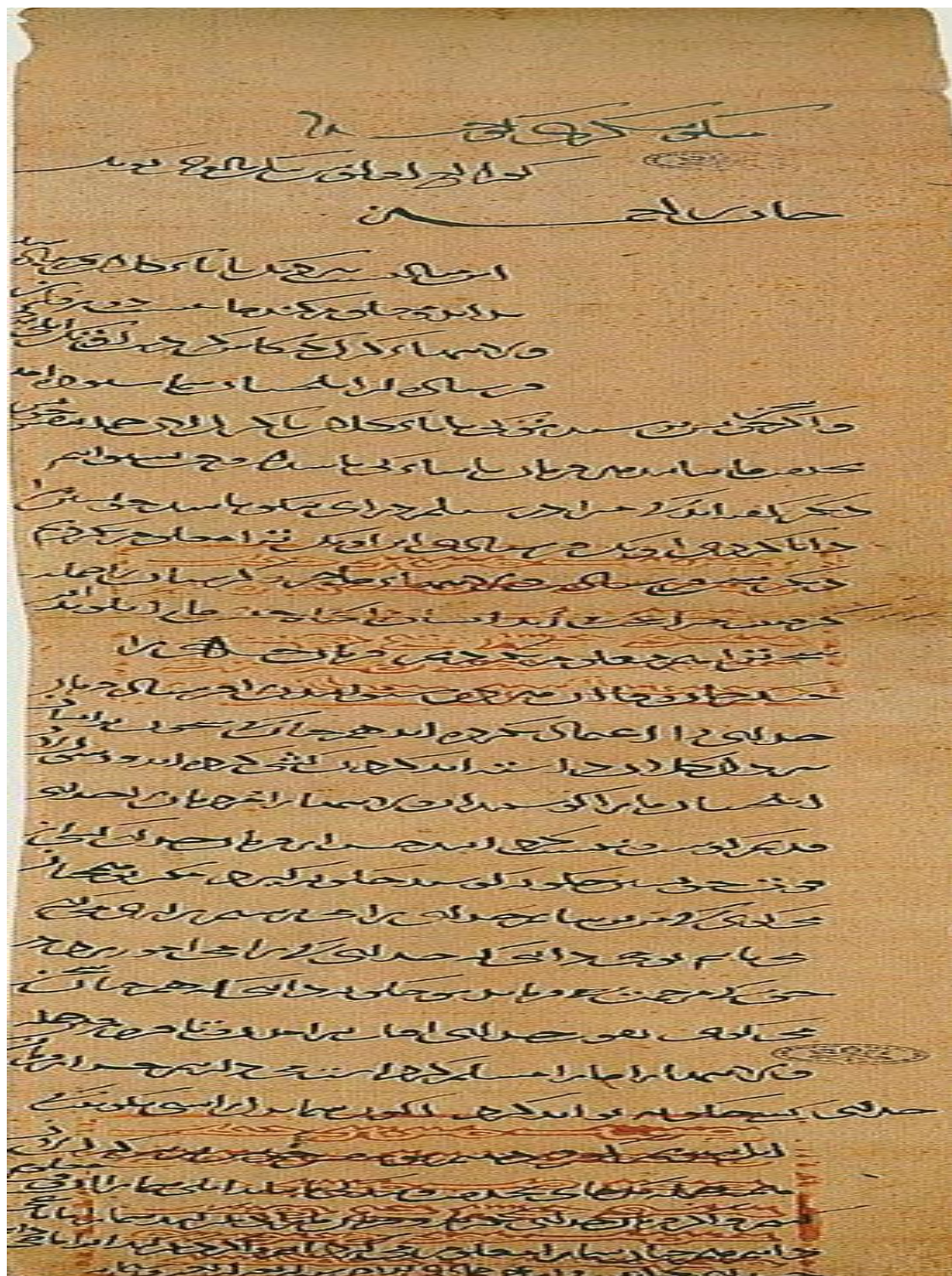

EKLER

EK-1 Legnica Muharebesi Görseli

(http://tr.wikipedia.org/wiki/Legnica_muharebesi#/media/File:Legnica.JPG, erişim tarihi: 10.10.2025)

[illegible]

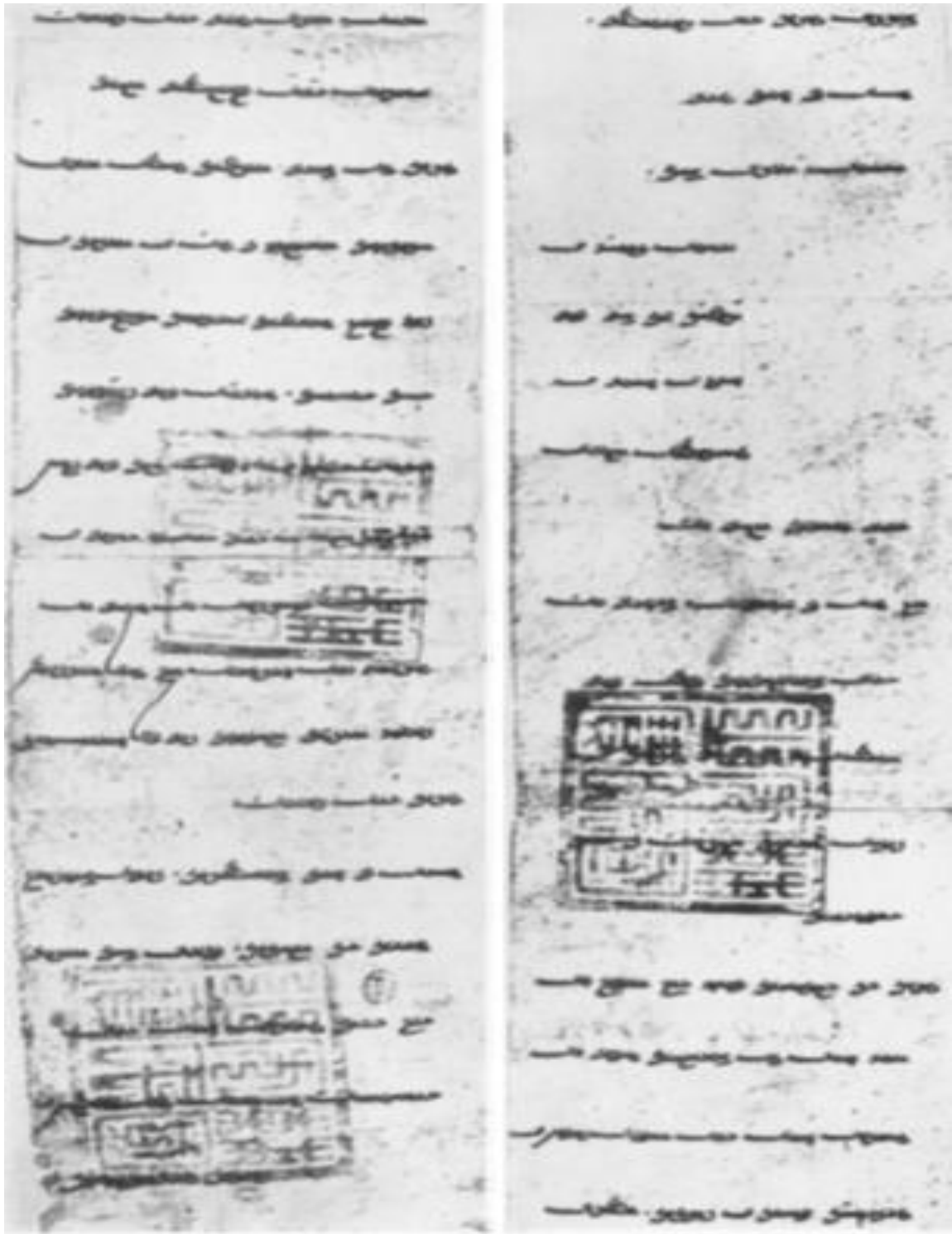
FIG. 1. Vienna, Nationalbibliothek MS 339, p. 339

[illegible]

Amo dñi Millesimo ... dñi v. ltu m. m.

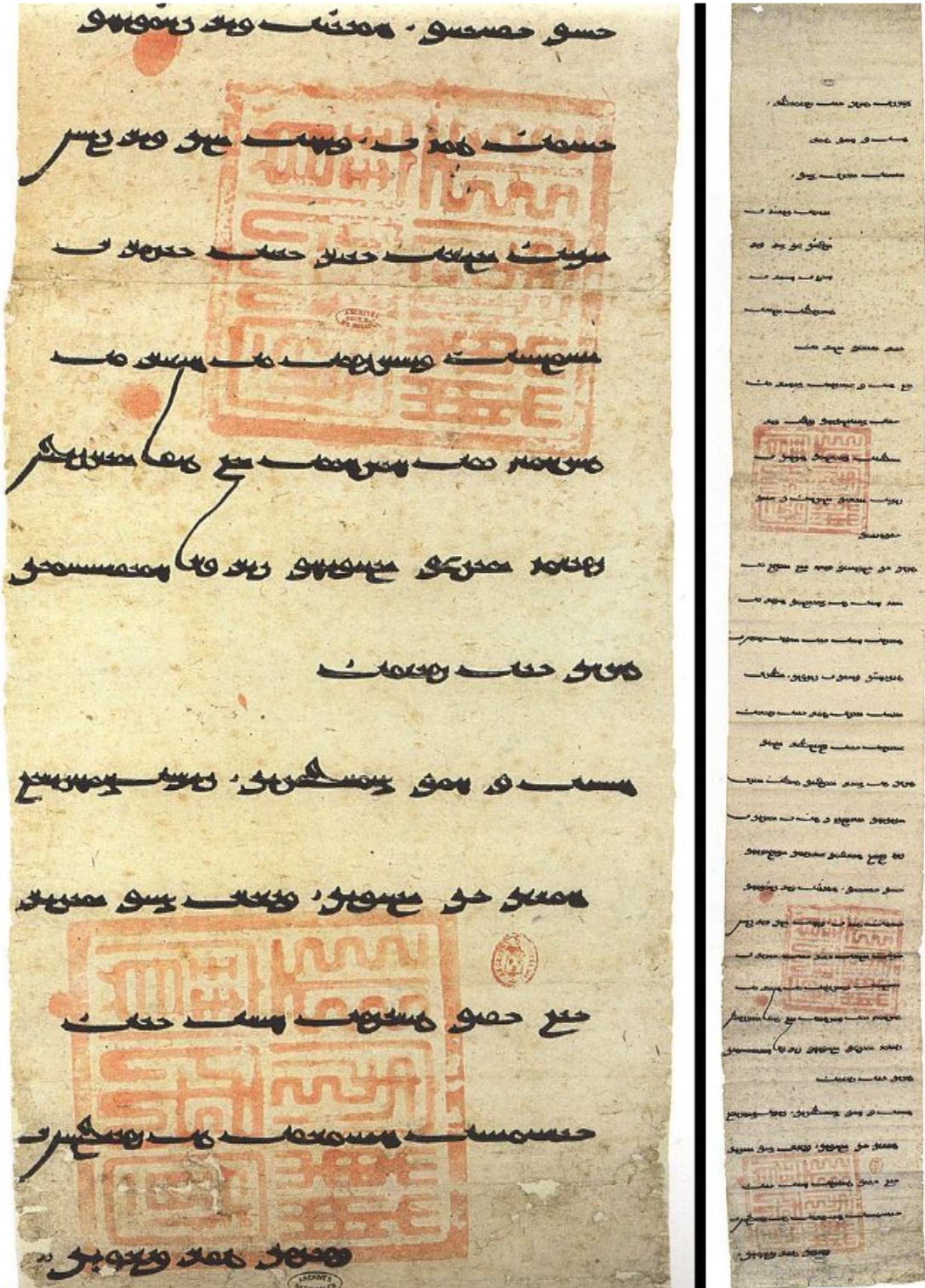
(Meyvaert, 1980, Ek I.).

EK-6 Argûn'un IV Philip'e gönderdiği Moğolca mektup

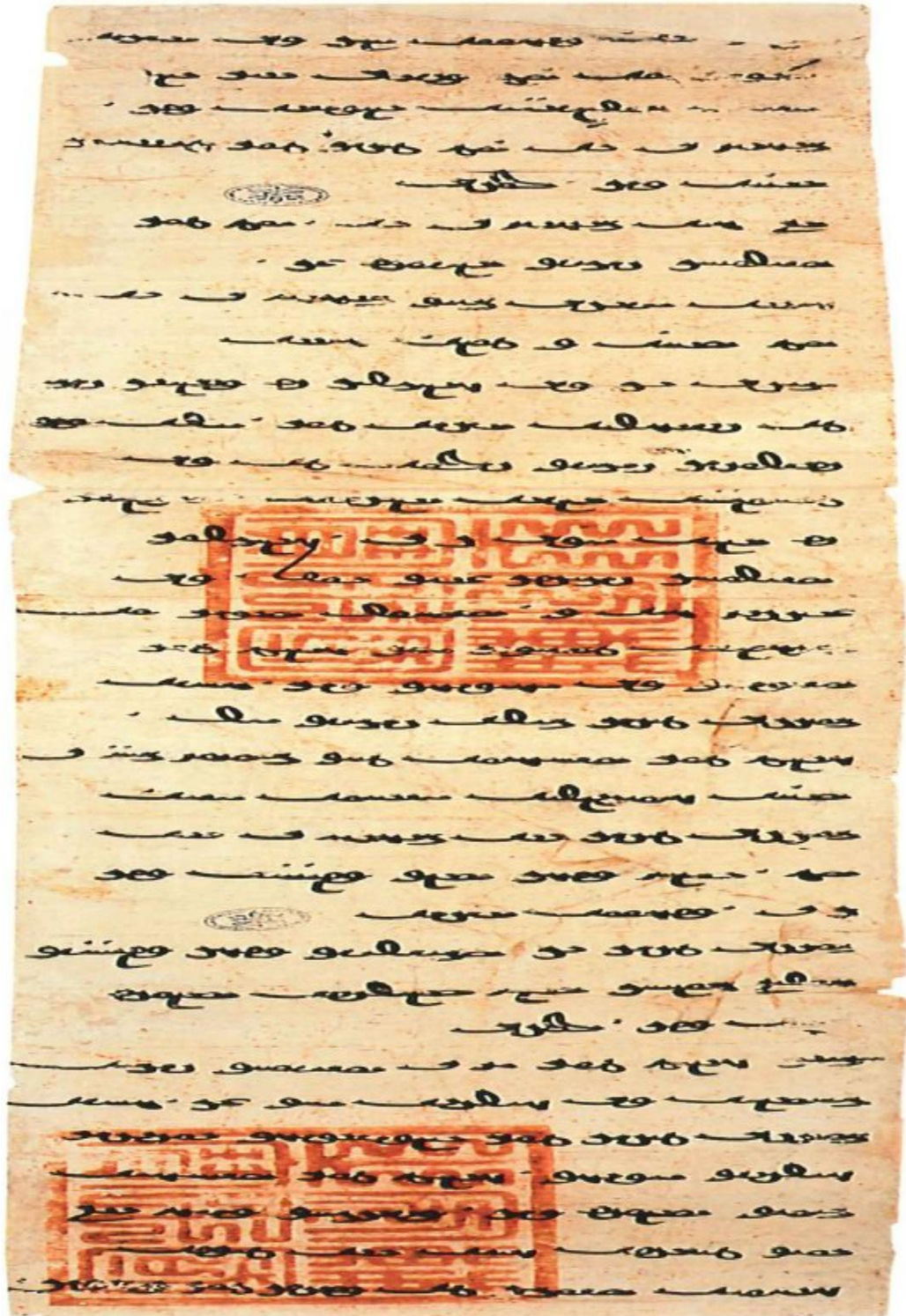
(Haenisch, 1949, s. 220).

EK-7 Argûn'un IV. Philip'e göndermiş olduğu Moğolca Mektubun başka bir görünüşü

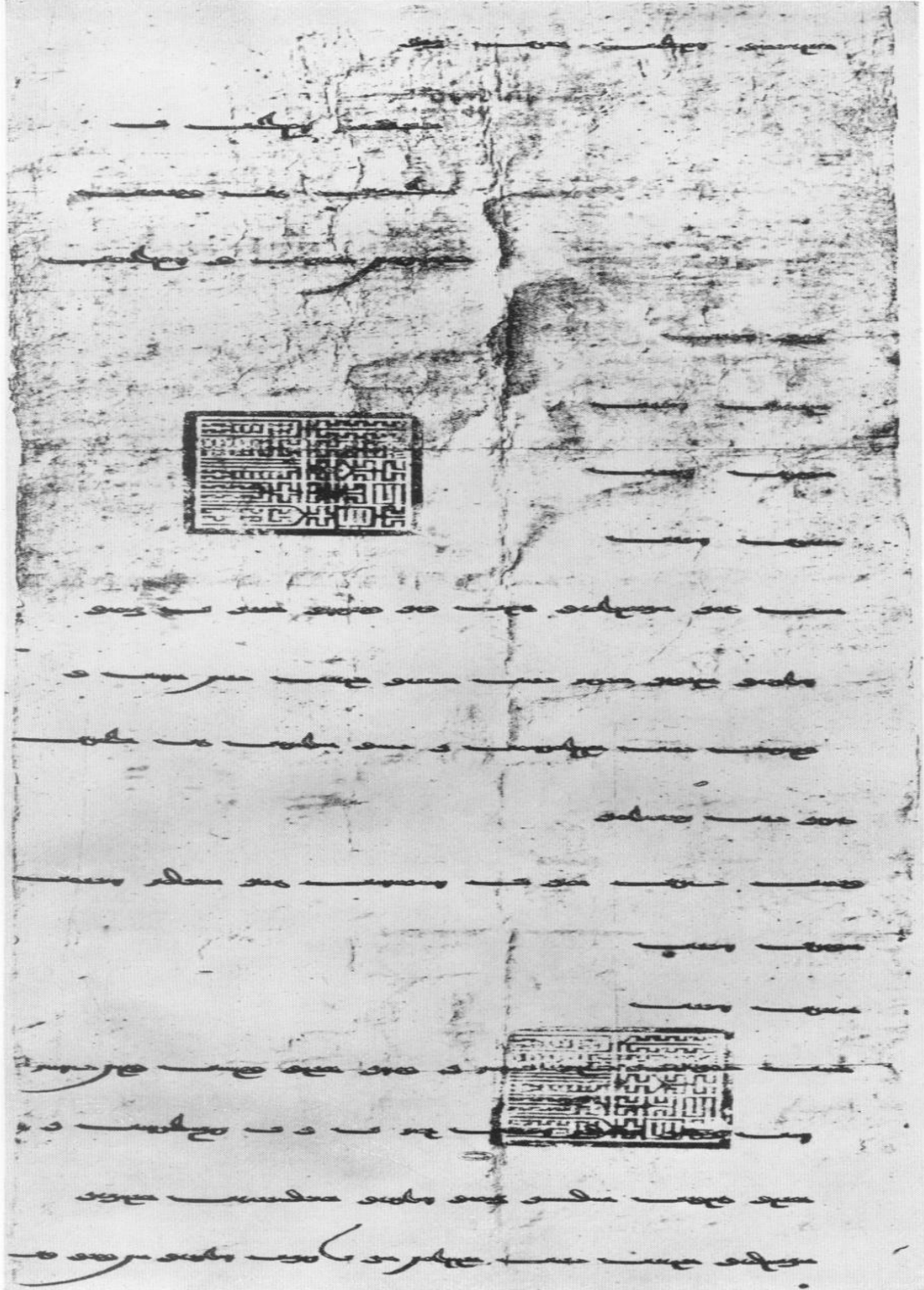
(http://en.wikipedia.org/wiki/Franco-Mongol_alliance, erişim tarihi: 23.04.2015)

EK-8 Gâzân'ın, Papa VIII. Bonifacio'ya gönderdiği mektup

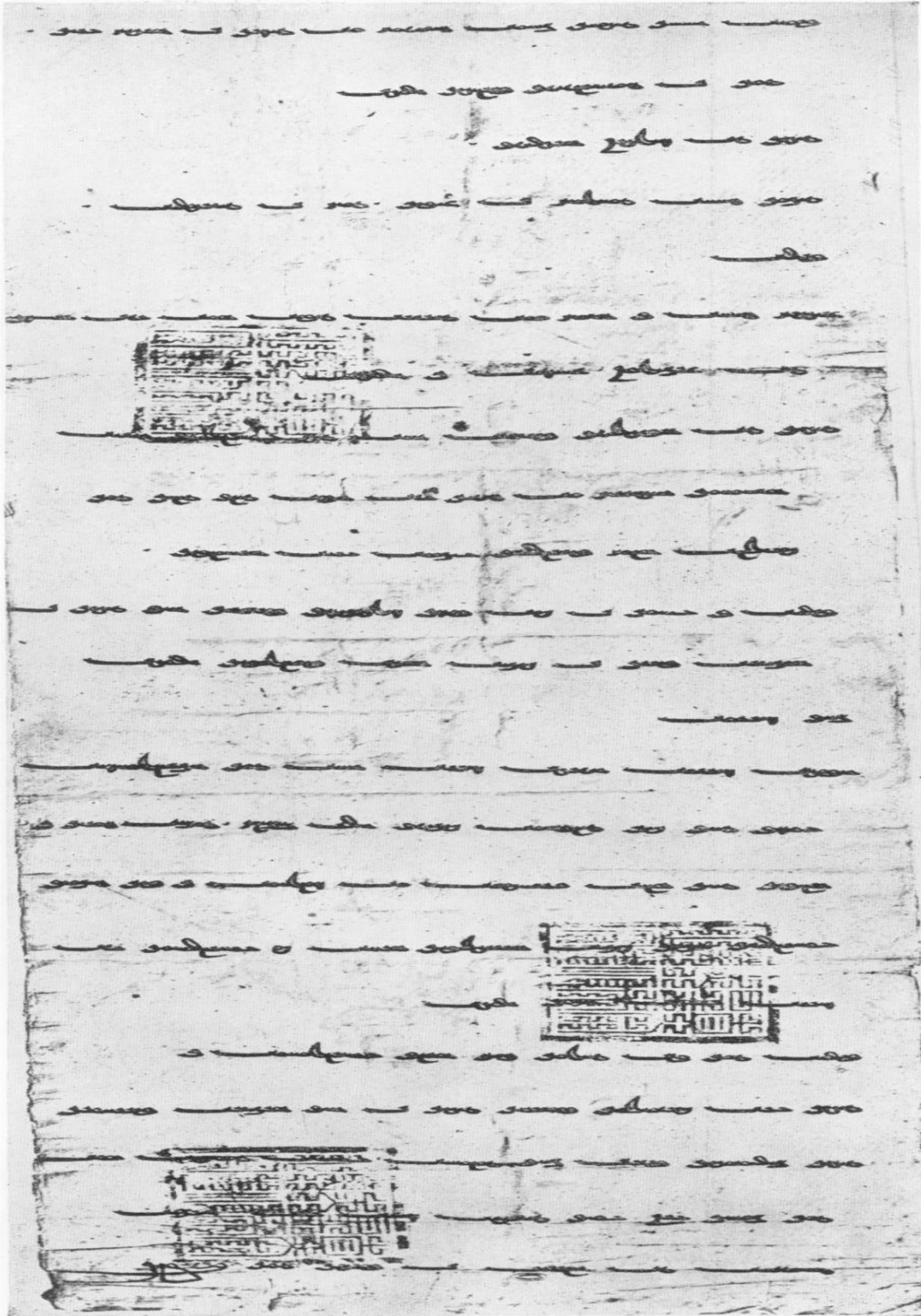
(Hoffmann, 2006, s. 381)

EK-9 Olcâytû'nun Philippe le Bel'e gönderdiği Moğolca mektubun 1. Kısmı

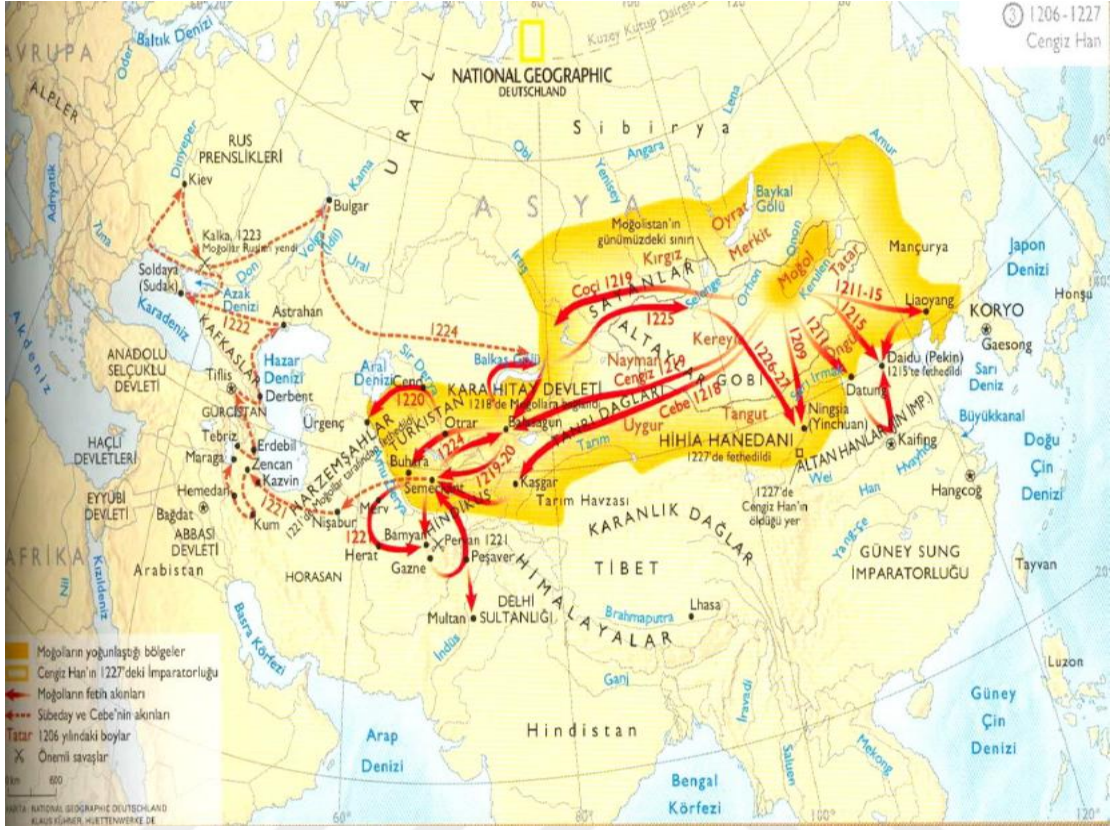
(Haenisch, 1949, s. 230)

EK-10. Olcâytû'nun Philippe le Bel'e gönderdiği Moğolca mektubun 2. Kısmı

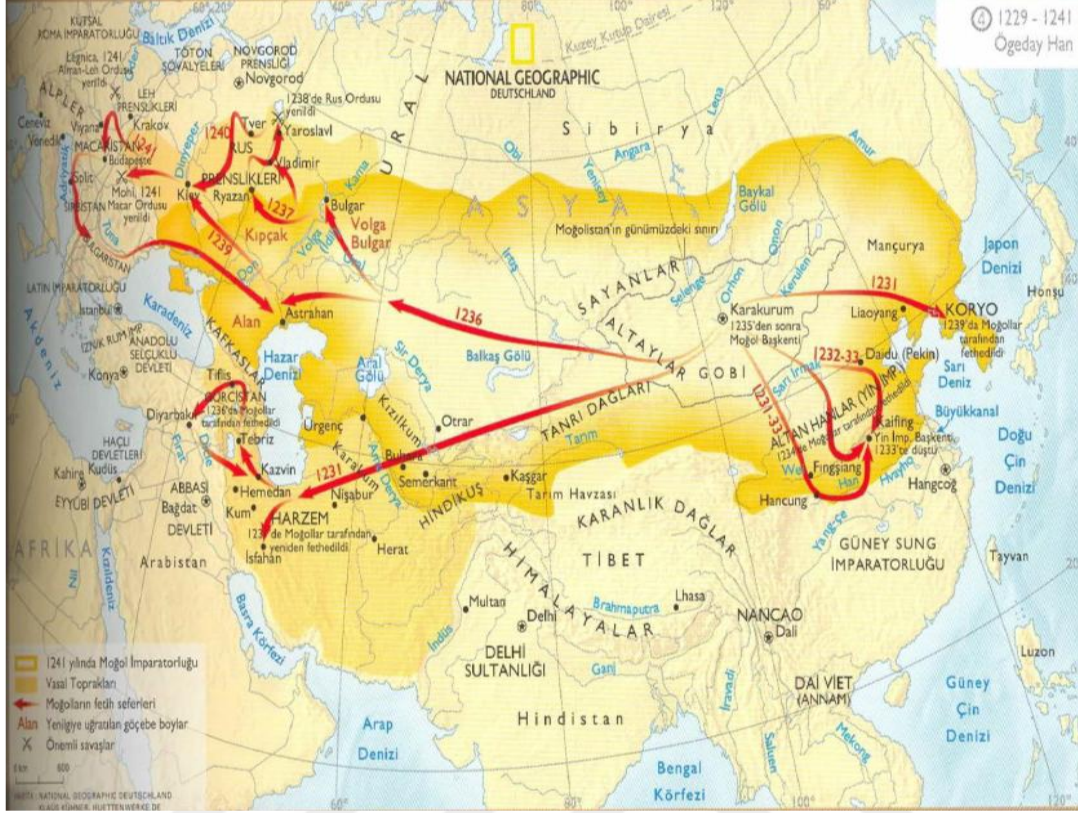
(Haenisch, 1949, s. 230)

EK-11. Moğol İlerleyişini gösteren harita 1.

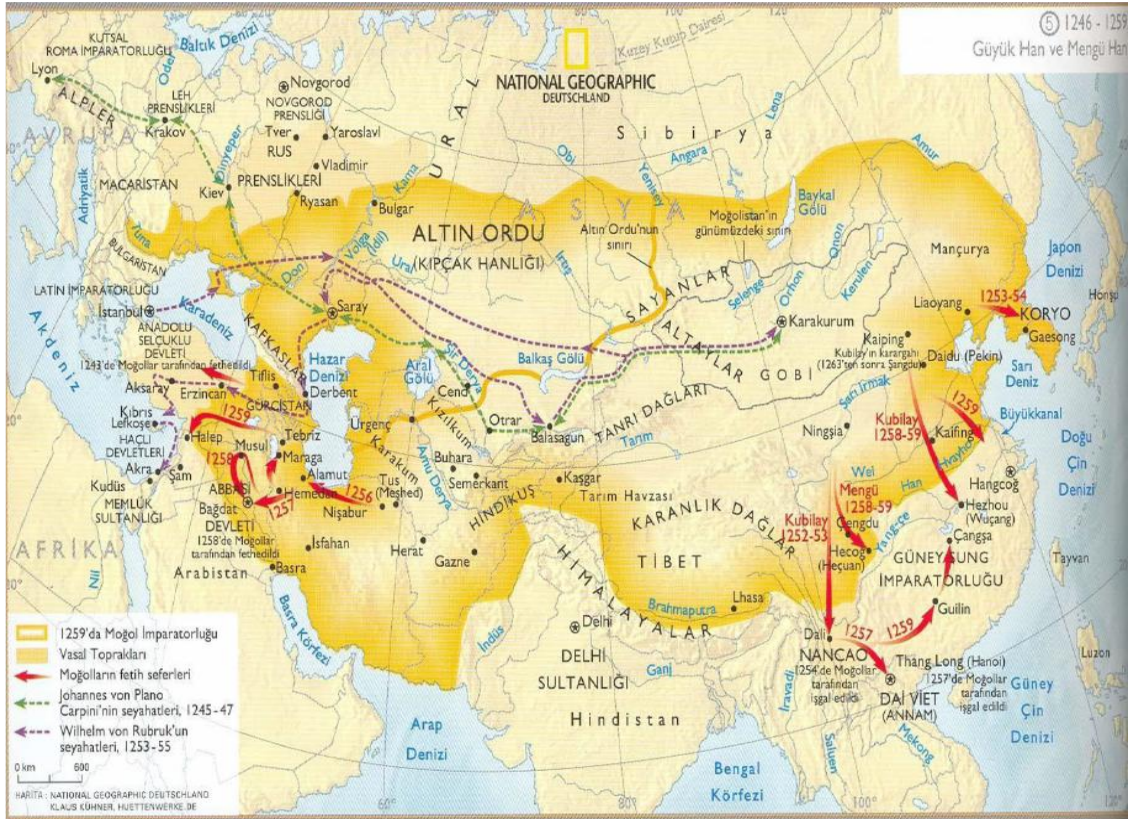
(Kamalov, 2008, s. 386)

EK-12. Moğol İlerleyişini gösteren harita 2.

(Kirişoğlu, 2018, s. 227)

EK-13. Moğol İlerleyişini gösteren harita 3.

(Kamalov, 2008, s. 389)

EK-14. Cengiz Han Dönemi Moğollar ve komşuları.

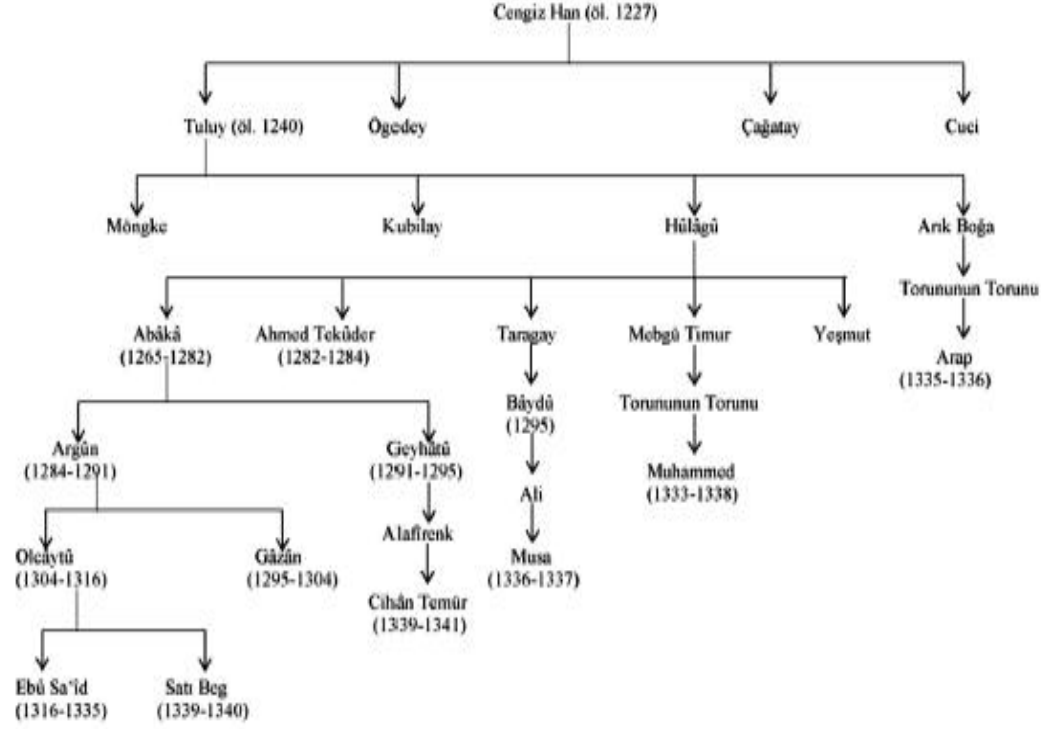

(<http://images.library.wisc.edu/History/EFacs/HistCrus/0001/0003/reference/history.crusthree.i0027.pdf>, erişim tarihi: 23.04.2015)

EK-15. Moğol hükümdarları listesi

Ek. XXXIII-

İlhanlı Hanedanı*

(Kirişoğlu, 2018, s. 227)

EK-16. Memlûk sultanlarının listesi

Memlûk Sultanlarının Listesi*

Bahrî Memlûkları

İsmet ed-Dünyâ ve d-Dîn Vâlidet Halil Şecer ed-Durr	(1250)
El-Melik el-Mu'izz 'İzz ed-Dîn Aybek	(1250-1257)
El-Melik el-Mansûr Nûr ed-Dîn Ali	(1257-1259)
El-Melik el-Muzaffer Seyf ed-Dîn Kutuz	(1259-1260)
El-Melik ez-Zâhir Rukn ed-Dîn Baybars el-Bunukdârî	(1260-1277)
El-Melik es-Sa'id Nâsır ed-Dîn Muhammed Berke Kağan b. Baybars	(1277-1279)
Melik el-'Âdil Bedr ed-Dîn Sülemiş b. Baybars	(1279)
El-Melik el-Mansûr Seyf ed-Dîn Kalavun	(1279-1290)
El-Melik el-Eşref Salâh ed-Dîn Halil b. Kalavun	(1290-1293)
El-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Kalavun (I. Saltanatı)	(1293-1294)
El-Melik el-'Adil Zeyn ed-Dîn Ketboğa	(1294-1296)
El-Melik el-Mansur Husâm ed-Dîn Lâçin	(1296-1299)
El-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Kalavun (II. Saltanatı)	(1299-1309)
El-Melik el-Muzaffer Rukn ed-Dîn Baybars el-Çeşnigîr	(1309-1310)
El-Melik en-Nâsır Nâsır ed-Dîn Muhammed b. Kalavun (III. Saltanatı)	(1310-1341)

(Kirişoğlu, 2018, s. 230)